

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

TIDSSKRIFT FOR KULTURHISTORIE OG LOKALHISTORIE
UDGIVET AF DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING

FORTID OG NUTID

BIND XX . HEFTE 4 . SIDE 201—264 . KØBENHAVN 1958

Om 1844-matriklen som landbohistorisk kilde

Af *K. L. Jarnhus*

Endnu savnes en hele Danmark omfattende fremstilling af gangen i udskiftning og matrikulering. I det hele taget er jordbesiddelsesformernes historie i betydelig grad stadig en hvid plet på det historiske danmarkskort, skønt den er en vigtig side af vor økonomiske og ikke mindst vor sociale historie, bondesamfund som Danmark har været indtil for ret nylig. Visse sider af husmandsstandens oprindelseshistorie er heller ikke klarlagt. F. ex. har Aksel E. Christensen efterlyst en undersøgelse af, i hvor høj grad gårdmændene har finansieret overgangen fra fæste til selveje ved at sælge husmandslodder fra gårdene. I sådanne undersøgelser ligger store opgaver og venter — også på lokalhistorikerne —, og bliver opgaverne løst, har man en del af brikkerne til det puslespil, der hedder Danmarks økonomiske og sociale historie. Et i denne forbindelse yderst vigtigt materiale er matriklen af 1844, og derfor skal der her fortælles lidt om dens tilblivelseshistorie og de oplysninger, man kan finde i forarbejderne til den¹.

Forordningen af 1. oktober 1802

I årene omkring 1800 havde den danske statskasse brug for store indtægter som følge af napoleonskrigene, og man benyttede forskellige ekstraordinære udveje for at skaffe disse indtægter. I mange år havde hartkornsskatterne, der blev pålignet efter matriklen af 1688, udgjort en væsentlig bestanddel af rigets direkte skatter, men denne matrikel var på grund af landboreformerne håbløst forældet, og dens skyldsætning af landets jord højst uretfærdig. Således var f. ex. al den nyopdyrkede jord ikke sat i hartkorn, og mange udstykninger var foregået, uden at hartkornet var blevet fordelt mellem parcellerne, hvorfor mange ejendomme havde større hartkorn, end der kunne tilkomme dem efter deres jordtilliggende, og andre havde mindre eller slet intet. Alt dette havde man længe været klar over i rentekammeret, hvis præsident stadig var grev C. D. F. Reventlow til Christianssæde, men forskellige planer om en ny skyldsætning var strandet, og nu kom krigen med sine øjeblikkelige og ubønhørlige krav.

1. Matrikelsarkivet har tidligere været omtalt i *Fortid og Nutid* (17. bind side 248-62), hvor alle arkivets bestanddele er omtalt. Her bliver der kun tale om 1844-matriklen.

De »overordentlige indtægter«, man i nogle år havde forsøgt at klare sig med, var blevet utilstrækkelige, og i 1802 blev der pålagt en ny skat på »besiddelse, nytte og brug af fast ejendom«. Forordningen herom udkom den 1. oktober, og i dens § 44 bestemmes det, at der til norm for alle fremtidige hartkornsskatter skulle tilvejebringes en ny matrikel for Danmark. I 1802 krævede situationen imidlertid omgående handling, og finanskommissionen, hvem arbejdet med at udforme nytte- og brugsskatten påhvilede, havde allerede den 10. juni i en forestilling til kongen peget på den da gældende matrikels (1688-matriklens) utilstrækkelighed og umuligheden af at vente med at udskrive skatten, til den ny matrikel kunne foreligge, hvorfor man foreslog udnævnelse af en række amtskommissioner til efter nøje foreskrevne regler at ansætte jordejendommene til nytte- og brugsskats svarelse. Hele denne skatteforanstaltning er uhyre interessant, og rigsarkivet har en lang række arkivalier om den, men i denne forbindelse må vi nøjes med blot at nævne den. I forordningens § 44 har vi begyndelsen til 1844-matriklen, og rentekammeret forbeholder sig at komme tilbage til sagen, når amtskommissionerne havde tilendebragt deres skattetaxationer.

Forestilling og kgl. resolution af 8. og 16. maj 1804

Det sker officielt den 8. maj 1804, da rentekammeret indgår til kongen med allerunderdanigst forestilling om en ny matrikels forfattelse for kongeriget Danmark². Den skulle omfatte alle jordejendomme i landet, privilegeret såvel som uprivilegeret hartkorn, og kun fredsskovene skulle undtages fra skyldsætningen.

Ifølge rentekammerets opfattelse var den første betingelse for en »rigtig« matrikulering rigtige kort og arealberegninger over hver enkelt ejendom. En del af dette kortmateriale havde man fra udskiftningstiden, dels i rentekammeret og dels hos godsejerne, men de eksisterende kort måtte kun bruges, hvis de var »rigtige«, d. v. s. i nøje overensstemmelse med forholdene i marken. Var dette ikke tilfældet, skulle der foretages ny-målinger.

Når kort- og beregningsmaterialet er i orden, skal jorden boniteres og ansættes til pengeværdi, hvorefter 1688-matriklens hartkornsmængde skal fordeles på ejendommene på grundlag af denne taxation. Nyopdyrkede, ikke tidligere skyldsatte arealer skulle selvfølgelig sættes i hartkorn, men ellers var der ikke tale om at forøge hartkornsmængden som en mere eller mindre skjult omvej til øgede skatteindtægter. Tværtimod fastslog rentekammeret gang på gang, at hensigten udelukkende var en bedre fordeling af den eksisterende hartkornsmængde under hensyntagen til jordens bonitet. Boniteringen skal ske i forhold til en i forvejen fundet

2. Rentekammerets relations- og resolutionsprotokol 1804 no. 132 i rigsarkivet. Genpart i matrikelsarkivet i sagen M. J. 1804 no. 1.

og beskrevet »normaljord«, der skal betegnes med tallet 24. Vurderingen til pengeværdi optager sindene meget, og der gives en række detaljerede bestemmelser vedrørende fremgangsmåden, men der er ingen grund til at gå nærmere ind på dem her, for vurderingen blev aldrig gennemført. Allerede ved prøvematrikuleringen i 1805 skød landinspektørerne vurderingsforretningen over på rentekammeret, og det endte altså med, at man helt opgav tanken. Hartkornsberegningen, der skulle finde sted i rentekammeret, blev udelukkende baseret på boniteringen som et udtryk for jordens ydeevne.

Den 16. maj 1804 bifalder kongen forestillingen, og dermed er i hovedsagen de retningslinjer givet, som matrikuleringsarbejdet kom til at følge. Det første, der skulle ske, var da at skaffe sig overblik over, hvad der fandtes af anvendelige kort og beregninger hos private godsejere, at få meddelt alle nødvendige oplysninger om ejendommenes brugere og hartkorn m. m. og at gennemføre en prøvematrikulering for at få et grundlag for den nødvendige arbejdsinstruks.

Oprindeligt var det tanken, at matrikuleringsarbejdet skulle gå hurtigt, og rentekammeret var indstillet på at ansætte det nødvendige antal landinspektører og landmålere, men krigen med England 1807—14, chefskiftet i rentekammeret, hvor Møsting i 1813 afløste grev Reventlow, landbrugskrisen efter krigen og en almindelig svækkelse af interessen for landboreformer bevirkede, at arbejdet kom til at vare i næsten 40 år og først blev bragt til ende, da de rådgivende provinsialstænderforsamlinger i slutningen af 1830'erne tog sagen op. Opmålingen blev færdig i 1822, boniteringen i 1826, undersøgelsen og bedømmelsen af det udførte arbejde i 1827, men endnu manglede der en hel del beregningsarbejde i rentekammeret, og i den følgende lille halve snes år gik det kun langsomt. Havde stænderforsamlingerne ikke taget sagen op, er det måske tvivlsomt, om den overhovedet var blevet ført til ende; på et vist tidspunkt tvivlede Chr. Rothe, den drivende kraft i arbejdet, i hvert fald selv herom. Heldigvis gik det bedre end ventet. Matriklen blev både færdig og sat i kraft, hvilket blev til gavn for dansk landbrug og dermed for den almindelige samfundsudvikling.

Indberetningerne af 1805

Allerede den 16. juni 1804 skriver rentekammeret til amtmanden over Roskilde amt for at meddele ham, at der snarest skal afholdes en prøvematrikulering i hans amt, hvorfor han skal sørge for, at ejendomsbesidderne afgiver en række nærmere betegnede oplysninger, som senere ved cirkulære af 25. september 1804 kræves fra landets øvrige amter. Godsejerne skulle meddele de ønskede efterretninger for herregårde og fæstegårde, præsterne for embedsjorden og amtsforvalterne for »selvejergods, kroer, møller og alt andet gods, hvorom efterretninger ikke fra jorddrotter

eller præster kan fordres«. Dermed skulle de tre kategorier af hartkorn, nemlig privilegeret, beneficeret og contribuerende være dækket.

Til brug ved indberetningernes affattelse udsendtes fra rentekammeret trykte skemaer, som skulle udfyldes og yderligere suppleres med oplysninger om dyrkningsforhold, jordpriser, eventuelle skelstridigheder m. m. I Fortid og Nutid, 17. bind, side 254 ff. er der udførligt gjort rede for, hvilke oplysninger det drejede sig om for de forskellige kategorier af hartkorn, og vi kan derfor i denne forbindelse indskrænke os til at konstatere, at private kort og beregninger til kopiering og alle de andre oplysninger for en væsentlig dels vedkommende var afleveret til rentekammeret inden udgangen af januar måned 1805. Fristen var oprindeligt sat til den 1. januar, men en del godsejere søgte og fik udsættelse, »dilation«, sjældent dog mere end 1 måned, og i det store og hele ser det ud til, at indberetningerne er indkommet nogenlunde regelmæssigt og fuldstændigt i løbet af det første kvartal af året 1805.

På grundlag af indberetningerne blev der i rentekammeret udarbejdet konceptbeskrivelsesprotokoller til brug ved matrikuleringsarbejdet i marken, og denne samling af indberetninger og bearbejdelser kan være af stor betydning for lokalhistorikeren, ikke alene på grund af deres standardindhold af statistiske og topografiske oplysninger, men også — og ikke mindst — på grund af de supplerende oplysninger af mere almen art, hvis forekomst dog er noget varierende, og de rettelser af navne m. v., som i tidens løb tilføjes i konceptbeskrivelsesprotokollerne.

Fra 1817 ophører man med at basere konceptbeskrivelsesprotokollerne på indberetningerne. Matrikuleringen havde nu stået på i 12 år, og i den tid var der selvfølgelig sket ændringer i jordernes inddeling, således at protokollerne ikke længere »af de i sin tid indkomne, men nu forældede efterretninger med nytte kunne sammendrages«³. I stedet for anmoder rentekammeret amtmændene om at pålægge sognefogderne at levere matrikuleringsarbejderne fortegnelser over jordejere og -brugere med angivelse af deres hartkorn. Da indberetningerne foreligger så at sige komplet for hele landet — der mangler kun nogle ganske få godser — er det et ret enestående kildemateriale til studiet af Danmarks jordfordeling, ejendomsforhold og besiddelsesformer, og det er i høj grad ønskeligt, at materialet bliver brugt. Det gælder ikke mindst alle oplysninger vedrørende ejendoms køb, hvad enten det nu drejer sig om fæstegårdes overgang til selveje, eller der kun er tale om salg af større eller mindre parceller. I mange tilfælde kan man finde oplysninger om jordpriserne, og kortlægning af dette spørgsmål ville være af den største interesse, så vidt det nu er muligt at foretage. Eventuelt kunne materialet suppleres med oplysninger fra andre kilder, f. ex. skøde- og panteprotokoller.

3. M. J. kopibog 1817 no. 253. I matrikelsarkivet.

Prøvematrikuleringen

Kort, beregninger og indberetninger blev forlangt først i Roskilde amt, og de indkom også først. Den 27. oktober 1804 meddeler rentekammeret overlandinspektør Ehlers, at der nu var indkommet en del kort og beregninger til brug ved prøvematrikuleringen i Roskilde amt og anmoder ham om sammen med de andre deltagere i prøven at komme til stede i kammeret den 12. november for at aftale de nærmere retningslinjer. Arbejdet skulle gennemprøves i alle enkeltheder, da der senere skulle udarbejdes en generel instruks for matrikuleringen, og prøven har derfor udpræget almen og ikke synderlig lokal interesse, bortset naturligtvis fra de steder, hvor den blev foretaget.

»Normaljorden« skulle først og fremmest findes, og i »deliberationsprotokollen« meddeler landinspektørerne deres overvejelser om boniteringen eller taxationen, som de selv kalder den, og i de første dage af maj måned 1805 berejser de store dele af Roskilde amt, hvor de på forhånd vidste, at jorden var god. Efter foretagne undersøgelser indstilles jord på Karlslunde mark til »normaljord«, og rentekammeret approberer indstillingen i skrivelse af 13. maj 1805 til overlandinspektør Ehlers.

Kortprøven bestod i afgørelsen af en række måletekniske problemer. Rentekammeret havde bestemt, at der kun måtte anvendes »rigtige kort« ved matrikuleringen, men ikke forklaret nærmere, hvad man forstod ved rigtige kort. Dette spørgsmål blev nu klarlagt og bestemte regler vedtaget for, hvornår et kort kunne godkendes til brug ved matrikuleringen. Der fastsattes en bestemt fejlprocent, disproportion, som ikke måtte overskrides, og viste et kort sig ved prøvemålingen ikke at opfylde betingelserne, skulle det kasseres og et nyt opmåles.

Endelig havde rentekammeret forlangt en særskilt fortegnelse med »nøjagtig forklaring om fremgangsmåden og grundene« vedrørende prøvematrikuleringens vurdering til pengeværdi som et led i boniteringen, men dette problem går man meget let henover, idet deliberationsprotokollen kort og godt meddeler, at jordens bestemmelse til pengeværdi anses for at falde uden for prøvens rammer, og man går ud fra, at rentekammeret selv vil tage sig af ansættelsen til pengeværdi, hvorfor man vil indskrænke sig til at søge oplysninger om skete køb og salg samt om, hvorvidt særlige omstændigheder måtte have haft indflydelse på priserne. — Som allerede nævnt blev ansættelsen til pengeværdi opgivet igen, og det er nok tænkeligt, at landinspektørernes holdning har bidraget sit hertil. Det er måske nok beklageligt set fra et historisk synspunkt, men næppe fra et matrikulært.

På et nyt landinspektørmøde i København den 29. juni, hvor alle, der skulle deltage i det kommende arbejde, var til stede, blev resultatet af prøven forelagt og diskuteret, og man besluttede yderligere at foretage en prøve i Erritsø sogn i Vejle amt for at få erfaring i at bonitere hedestræk-

ninger og lette sandjorder. Denne prøve fandt sted i juli-august 1805, og den 13. september blev undersøgelserne og bedømmelserne af prøvematrikuleringen underskrevet. Derefter kunne matrikelsinstruktionen udfærdiges og arbejdet sættes i gang.

Arbejdets gang

Fra og med foråret 1806 kunne man med fuld kraft tage fat på det egentlige matrikuleringsarbejde. Der blev sat ca. 130 landinspektører og landmålere ind på opgaven, men de fik ikke engang to hele arbejdsomre i fred, før krigen 1807—14 delvis standsede arbejdet. Mangel på mandskab og penge bragte arbejdsindsatsen ned på et minimum, men trods alle vanskeligheder lykkedes det at holde liv i sagen. I 1810 begynder man at planlægge arbejdet i Jylland, i løbet af 1813 var kortenes anskaffelse og boniteringen færdig for største delen af den sjællandske øgruppe, godt i gang på Fyn og påbegyndt i Jylland.

Rækkefølgen i markarbejdet blev denne: kortprøve og nymåling, bonitering, undersøgelse og bedømmelse af disse to forretninger med påfølgende rettelse af eventuelle fejl og mangler. Senere kom forskellige undersøgelser af skete ændringer, siden opmålingen og boniteringen fandt sted. Om matrikelskortene er der næppe grund til at sige særlig meget. De fleste historikere kender dem og ved, at de består af to grupper, dels ældre kort, der er prøvet og antaget, og som altså kan indeholde oplysninger, der er ældre end matrikuleringstidspunktet, og dels nymålte kort, der giver situationen, som den var på dette tidspunkt. I mange tilfælde findes de prøvede og kasserede kort i Matrikelsarkivet, og de er selvfølgelig også af stor interesse for historikerne. Kortene vil altid bære påskrift om, hvilken kategori de hører til, og desuden meddeler de jo navne, matrikelnumre, taxter og taxtgrænser m. m. — Hvad angår den måletekniske side af sagen er der måske grund til at fremhæve, at kortene virkelig var »rigtige«. Matrikelskortene er så nøjagtige, som det med datidens hjælpemidler og matematiske viden var muligt at få dem, og selv i vore dage kan man uden alt for stort besvær bringe overensstemmelse mellem de gamle kort og vor tids nymålinger.

Arbejdsjournalerne

De lokale detailoplysninger om boniteringen finder man i arbejdsjournalerne, der er et sidestykke til prøvematrikuleringens deliberationsprotokol. De er ført herredsvis og samtidig med eller umiddelbart efter arbejdet i marken og indeholder en mængde forskellige oplysninger om arbejdets gang, tvivlstilfælde og deres afgørelser, tidspunkter for arbejdets påbegyndelse og afslutning m. m. Arbejdsjournalerne er lette at have med at gøre, da de alle er forsynede med registre ordnet efter bynavne, således

at man hurtigt kan finde de steder, hvor den by, man arbejder med, er omtalt.

Alle boniteringsforretningerne er indført i arbejdsjournalerne og må regnes til deres vigtigste indhold, da man får oplysning ikke alene om de boniterede jorder, men også om veje, gadepladser, fædrifter og andre fællesarealer, som i henhold til matrikelsinstruksen skulle undtages fra skyldsætningen. Også forhold i forbindelse med kortprøve eller opmåling er omtalt.

Først når kortmaterialet var i orden, kunne man begynde på markarbejdets næste og hele matrikuleringsarbejdets vigtigste led, nemlig boniteringen eller taxationen. Matriklen var jo anlagt som en skattematrikel, og det, der skulle beskattes, var jordens produktive evne under passende dyrkning, og det var netop denne evne, man ved boniteringen skulle finde et udtryk for. For ensartethedens og retfærdighedens skyld ønskedes boniteringen foretaget uafbrudt over større sammenhængende strækninger, og derfor var det nødvendigt, at kortprøven og opmålingen fik et vist forspring.

Oprindelig havde det været tanken, at boniteringen skulle foretages af to landinspektører i forening, men på grund af personalemangel under krigen ændres denne regel efter få års arbejde, og langt den største del af boniteringen er enkeltmandsarbejde. Til gengæld blev kontrollen med arbejdet dobbelt, idet først den ledende landinspektør i det pågældende arbejdsdistrikt, distriktsbestyreren, og derefter matrikuleringskommissionen undersøgte og bedømte det udførte arbejde.

Med boniteringens afslutning skulle markarbejdet være afsluttet, men på grund af matrikuleringens langvarighed blev det nødvendigt flere gange at foretage undersøgelser for at få de forandringer med, som havde fundet sted i tiden mellem markarbejdets udførelse i en egn og matriklens afslutning. Desuden gav kommissionens bedømmelse af arbejdet anledning til en række »antegnelser«, der alle skulle besvares, men det skete som regel umiddelbart efter bedømmelsen, og disse ekstraordinære undersøgelser fik ingen indflydelse på matrikuleringen, der formelt betragtedes som afsluttet fra det øjeblik, boniteringen var approberet af matrikuleringskommissionen.

Om alle disse forskellige processer indeholder arbejdsjournalerne en mængde lokale detailoplysninger.

De »blandede distrikter« syd for Kongeåen

I februar 1821 forlangte rentekammeret hos den geografiske landmålingskommission kort over de områder af Ribe amt, der ligger syd for Kongeåen, udlånt til brug ved matrikuleringen, og hos det slesvig-holsten-lauenborgske landvæsenskontor oplysninger om de jorder syd for Kongeåen, der hørte under dansk jurisdiktion, men derefter synes sagen at være gået

i stå indtil 1838, da det oplyses, at forhandlingerne om reguleringen af grænsen mellem de til dansk hartkorn og slesvigsk plovtaxt hørende jorder var standset i 1805. Nu er det imidlertid nødvendigt at få en afgørelse på sagen, og stiftamtmanden får ordre til at fremskaffe og indsende alle ejendomskort. I september skal kortprøven begynde, og det er hensigten at gå frem på sædvanlig måde. Hvis en ejendom omfatter både hartkorn- og plovtaxtjord, skal to danske og to slesvigske taxationsmænd under bestyrerens vejledning bestemme det areal, der skal udlægges for hartkornet. Befordring og arbejdsfolk til landmålerne skal principielt ydes af hartkornsejerne, men i sådanne blandede tilfælde bør dog også ejerne af plovtaxtjorderne deltage i disse byrder. Iøvrigt skal man, hvor der er tale om matrikulering af hartkornsjorder, behandle disse på sædvanlig måde, og stort flere oplysninger giver kilderne i matrikelsarkivet ikke. Adskillelsen af hartkorn- og plovtaxtjorder har ikke været så ligetil, for arbejdet trækker ud, men matrikelsarkivets oplysninger om dets gang er som sagt meget sparsomme.

Købstæderne

For købstædernes vedkommende bestemte matrikelsinstruksen, at gader og torve samt byggegrunde med haver, bebyggede såvel som ubebyggede, skulle undtages fra skyldsætning, men erfaringerne fra det praktiske arbejde i marken viste, at denne regel var meget vanskelig at praktisere, fordi de lokale omstændigheder var forskellige fra sted til sted. Allerede ved prøvematrikuleringen, som også omfattede Køge, opdagede man, at en del af købstadens grunde havde både hartkorn og grundtaxt. Der havde i Køge været grundtaxtansættelse i 1682 og i 1778 og desuden matrikuleringen i 1688. Som følge af denne sammenblanding kunne reglen om, at kun tidligere matrikulerede jorder skulle skyldsættes, ikke anvendes ved prøvematrikuleringen af Køge købstad, og man medtog derfor resolut ved skyldsætningen al jord, der i forvejen havde hartkorn uden hensyn til eventuel grundtaxt, »på grund af at denne sidste kun er en regel for fordelingen af købstadens egne udgifter på ejerne og ikke for kongelige skatter og offentlige byrder«⁴. Forholdet mellem hartkorn og grundtaxt synes at have været ualmindelig sammenblandet for Køges vedkommende.

På grundlag af de erfaringer, man havde fra Køge, Roskilde og Holbæk indstiller matrikuleringskommissionen i 1809 til rentekammeret, at man opgiver særbehandlingen af købstædernes byggrunde. Det indrømmes, at man ikke er i stand til at finde en anvendelig fremgangsmåde til at adskille navnlig de ubebyggede grunde med deres haver fra den jord, der skal skyldsættes. Mange af disse grunde kunne være op til et par tønder land eller større, og ofte var de tilsået med korn eller vidnede på anden

4. Prøvematrikuleringens deliberationsprotokol, 2. afsnit, side 42-43.

måde om typisk landbrugsmæssig udnyttelse. Under henvisning hertil og til, at »da adskillige af de mindre købstæders egentlige og bedste næring er avlsbrug, så synes det billigt, at de ved forfattelsen af den ny matrikel behandles lige som landsbyer, af hvilke den ubetydeligste grund og have medtages under matrikuleringen«.

Ved samme lejlighed indstiller kommissionen, at vedvarende skanser og fæstningsværker undtages fra matrikulering og skyldsætning, mens derimod de under krigen anlagte små batterier og skanser medtages, hvis det ikke er hensigten at bevare dem. Ligeledes foreslås, at de kongelige slottes grunde og haver ligesom andre Hans Majestæt tilhørende jorder og ejendomme medtages under matrikulering og skyldsætning.

Resolutionen på disse forslag blev en opretholdelse af instruksens princip. Det bestemtes, at der for hver købstad skal søges en efter lokale forhold passende grænse mellem den jord, der i sin egenskab af bygrund skal fritages for skyldsætning, og den tilstødende jord, som skal skyldsættes, og denne grænse bør så vidt muligt være den samme som købstædernes told- og konsumtionsgrænse. Ligger der inden for denne grænse jord, som bærer hartkorn, skal den også nu uden undtagelse skyldsættes. Hvis købstæderne omgives af fæstningsværker, skal alt, hvad der ligger inden for disse, fritages. Batterier og skanser fritages ligeledes, men ikke de under krigen anlagte små, midlertidige skanser og vejene til dem. De kongelige lystslottes grunde og haver skyldsættes ligesom andre Hans Majestæt tilhørende jorder.

Den egentlige købstadsmatrikulering fandt sted i 1860'erne og var en ret summarisk forretning, hvis arkivalier ikke indeholder meget af interesse for historikerne.

Korrespondance

Selv om der var lagt faste rammer for markarbejdets udførelse, gav det alligevel anledning til en temmelig omfattende korrespondance med rentekammeret. Matrikuleringskontoret oprettede straks i 1804 en M. J.-journal, der fortsætter, til den i begyndelsen af 1840'erne afløses af M. C. J.-journalen, matrikuleringskomiteens journal. M. J.-journaler og kopibøger er bevaret næsten komplet, og langt de fleste af sagerne findes ligeledes i matrikelsarkivet den dag i dag. Stoffet er let tilgængeligt, da der findes udmærkede registre til journalerne. Registrerne, der er alfabetisk ordnede, indeholder både sted- og personnavne, så det er et forholdsvis overkommeligt arbejde at bruge dem, hvis det er bestemte, lokalt begrænsede oplysninger, man søger. Sagernes indhold er meget varierende, men gennemgående af stor interesse. Først og fremmest finder man her alle landmålerens tvivls- og fortolkningsspørgsmål forelagt, behandlet og afgjort, dernæst findes der en række henvendelser fra jordejere og -brugere vedrørende forhold i forbindelse med matrikuleringen, og man kan finde

mange oplysninger om landmålerens forhold til befolkningen under arbejdets udførelse.

Endelig finder man blandt M. J.-sagerne en række principielle spørgsmål i forbindelse med matrikuleringen, skyldsætningen og hartkornbeskatningen i al almindelighed. Ophavsmanden til så godt som alle disse principielle indlæg er landvæsenssekretær Chr. Rothe, der var med i matrikuleringsarbejdet fra først til sidst, og ved at studere hans indlæg får man et glimrende indtryk af samtidens syn på landboreformerne set både under en økonomisk og en social synsvinkel og set både fra regeringens og befolkningens standpunkt.

Skrivelser og koncepter vedr. matrikuleringen

Markarbejdet gav også anledning til korrespondance uden rentekammerets deltagelse, nemlig mellem landmålerne indbyrdes og mellem landmålerne og de lokale myndigheder og jordejere og -brugere. En hel del af dette materiale findes stadig i matrikelsarkivet, hvor det er ordnet i pakker for hvert amt. Disse pakker er igen delt op i læg for hvert herred og sogn, der er bevaret arkivalier fra. Indholdet er meget broget, men da pakkerne aldrig har været genstand for en systematisk registrering, må vi nøjes med nogle eksempler og antydninger. Man kan f. ex. finde koncepter til undersøgelsen af kortprøven og til betænkning over jordtaxationerne vedføjet kontrollens bemærkninger og eventuelt landmålerens svar. Alt dette er senere indført i arbejdsjournalen i approberet form, men netop kladderne med deres overstregninger, tilføjelser og rettelser kan have værdi for historikeren. Ligeledes vil man i de fleste tilfælde her kunne finde de før nævnte antegnelser og deres besvarelse, yderligere kopier af rentekammerets arbejdsordrer, diverse lokal korrespondance, kortskitser og byplaner, ofte i løs og henkastet form uden bynavne, så at benyttelsen vil kræve et vist detektivarbejde, men ofte også vil kunne give interessante lokale resultater.

Matriklens protokoller

Matriklen skulle bestå af to protokolrækker, den egentlige matrikel, der er affattet herredsvis og kun indeholder matr. nr., ejer- eller brugernavn, geometrisk areal, boniteret areal og hartkorn samt beskrivelse af beliggenheden for hver enkelt lod, og beregningsprotokollen, der i daglig tale kaldes sogneprotokollen, fordi der findes en for hvert sogn. Matriklerne har ikke særlig stor historisk betydning, mens beregningsprotokollerne, der indeholder arealberegning ikke alene for hver enkelt lod, men også over hvert taxtstykke, såvel for det geometriske som for det boniterede areal, og ikke mindst koncepterne til beregningsprotokollerne, kan give værdifulde oplysninger. Talmaterialet er det samme i beregningsprotokollen og koncepterne, men man kommer ofte ud for, at der i koncepterne er

rettet i navnerubrikkerne, og når man skal bag om matriklen, er navnene på ejer og bruger jo ofte det eneste holdepunkt, man har for at identificere ejendommene. Endelig blev der fremstillet en række herredsvis affattede hartkornsekstrakter, der som navnet siger kun var ekstrakter af matrikelsprotokollerne, og som skulle fremlægges på amtstuerne til gennemsyn, for at alle jordejere eller -brugere kunne få lejlighed til at klage over hartkornsansættelsen, hvis de mente sig forurettede. Hartkornsekstrakterne hører ikke til de mest værdifulde, men de er interessante derved, at de vidner om den humane indstilling, der lå bag denne skattereform. Man var indstillet på at høre efter og tage hensyn til alle berettigede klager.

Det kan være vanskeligt i sammentrængt form at give en forestilling om matriklens mangfoldighed og værdi som historisk kilde, men foranstående bemærkninger kan forhåbentlig gavne og inspirere en og anden blandt læserne. — Næppe nogen periode i vort lands historie har draget historikerne som landboreformerne, og ikke desto mindre må det indrømmes, at vi langt fra er færdige med denne periode. Stavnsbåndets, hoveriets og fællesskabets ophævelse er de mest dramatiske begivenheder, og de har virket mest tiltrækkende på forskerne, hvorimod matrikuleringen og loven om hartkornets skattemæssige ligestilling, dets »egaliserings«, næppe nok endnu har været genstand for samlet undersøgelse og fremstilling, men vil man forstå den økonomiske og sociale udvikling i Danmark i det 19. århundrede, kommer man ikke uden om reformperiodens slutfaser. Først ved skattereformerne nåede de personligt og driftsmæssigt frigjorte bønder frem til muligheden for at kunne høste det økonomiske resultat af deres arbejde, og bøndernes forbedrede økonomiske og sociale kår i forbindelse med den stadigt forbedrede folkeoplysning er igen forudsætningerne for den store driftsomlægning fra kornavl til produktion af forædlede landbrugsprodukter. Landbrug var ved at blive en videnskab, og andelsbevægelsen krævede frie, uafhængige og oplyste deltagere med en vis økonomisk reserve, for vi må jo ikke glemme, at alt dette er skabt af bønderne selv uden offentlig støtte. Når alle disse krav kunne honoreres, skyldes det i udstrakt grad landboreformerne, og vil man forstå den historiske udvikling, må man også kende dens forudsætninger.

Anmeldelser

»Danmarks Oldtid« i ny udgave

Johannes Brøndsted: Danmarks Oldtid. Bind I, Stenalderen. 2. udgave. København 1957 (Gyldendal). 408 sider, 685 tekstillustrationer og 14 plancher, hvoraf 4 i farver.

1938 blev et mærkeår i dansk arkæologi, idet Johannes Brøndsted udsendte første del af »Danmarks Oldtid«. Allerede nu foreligger en ny udgave af denne enestående håndbog i dansk forhistorisk arkæologi; i hvert fald er første bind med hele stenalderen en realitet, og resten vil følge i de nærmeste år.

Nu er »Danmarks Oldtid« så velkendt, at det både over for fagfolk og interesserede skulle være overflødigt at give en egentlig anmeldelse af værket selv og dets emne. Det er tilstrækkeligt at gøre opmærksom på, at den nye udgave er udvidet med 32 sider tekst og et antal nye, fra mange sider roste fotografiske gengivelser, til dels i farve.

Fortid og Nutids læsere vil dog sandsynligvis spørge, om der er nogen forskel i teksten mellem de to udgaver, og om det allerede efter 19 års forløb skulle være nødvendigt med en ny udsendelse. Kan man ikke klare sig med den første, når man nu har den stående i sin reol? For at sige det med det samme: Nej! — Der er siden 1938 sket så meget inden for dansk stenalderforskning, mange nye fund er dukket frem, de naturvidenskabelige nabo-discipliner har været inde i en rivende udvikling, og — ikke mindst — selve arbejdet med udforskningen af Danmarks stenalder er nået så langt, at første udgave på talrige punkter må siges at være forældet. Professor Brøndsted har konsekvent revideret sin bog, skrevet om, føjet til, ja i ikke så få tilfælde givet nye tolkninger af materialet, også på områder, hvor det har resulteret i ændring af egne opfattelser. Veloplagt og fordomsfrit er det store arbejde påbegyndt og nu for hele stenalderens vedkommende ført til heldig afslutning. Vor uundværlige håndbog i dansk arkæologi er atter à jour, med dokumentation og henvisninger af samme høje kvalitet som forhen.

Hvad er der så ikke sket i de forløbne 19 år! Ganske vist har dette tidskrift regelmæssigt orienteret sine læsere om udviklingen inden for arkæologisk forskning, men det virker alligevel overvældende, når man ser alt det nye på een gang. Der skal her gøres opmærksom blot på nogle få områder, hvor vor viden er ændret på afgørende måde. For første gang har man påvist sikre spor af menneskers færden her i landet før sidste istid, og den sen-palæolitiske boplads ved Bromme i Midtsjælland — vor hidtil ældste regulære boplads — har fået sin naturlige plads, i et mildere

stadium inden for afsmeltningstiden efter yngste istid. I den efterfølgende fastlandstid møder vi en helt ny kulturgruppe, opkaldt efter et stort fund i Kongemosen i Aamose-området. Den spændende overgangsperiode mellem ældre og yngre stenalder eller rettere det dybe skel i landets kulturhistorie, hvor nye erhverv sætter sig afgørende spor i hele landets videre udvikling, er skrevet helt om. En tidlig fase af vor første bondekultur kan nu illustreres med landsbyen ved Barkær. Noget helt nyt betegner også jættestuefolkets mærkelige tempel-lignende bygning fra Tustrup på Djursland. I en mere fremskreden del af yngre stenalder møder man et nyt folk, de såkaldte grubekeramikere. Mod stenalderens slutning bliver der endelig anledning til kort omtale af en herhjemme ny type fortidslevninger med spor efter et nyt erhverv: minedrift efter flint. Ja, værket er ført å jour i den grad, at man i en note finder oplysning om det allernyeste fund af sidstnævnte art, udgravet kun een måned, før bogen forelå færdig; der sigtes her til de store, vistnok tidlig-neolitiske flintminer fra Hov i Thy.

Det var blot de mere skelsættende fund eller landvindinger inden for arkæologien. Der er mange flere nyheder både på oldsagernes og iagttagelsernes område, men det er ugørligt at komme ind på dem her. Det skal blot nævnes, at man ved omhyggelig læsning også får klar besked om ændrede opfattelser eller nye teorier, som efter forf.'s mening ikke har været godt nok underbyggede til at forårsage ændring af bogens tekst. Man er med andre ord i stand til at følge de forskellige diskussioner inden for stenalderen, som har været eller stadig er aktuelle. Naturligvis tager forf. som deltager i mere end een debat stilling til de enkelte problemer, men lader også de andre opfattelser komme til orde, snart i teksten, snart i noterne. Man har vist lov til at sige i den forbindelse, at det netop var første udgave af »Danmarks Oldtid«, som på en hel række felter gav anledning til frugtbar diskussion; den blev således selv medvirkende til, at den så hurtigt forældedes.

Måske vil ovenstående kommentarer til den nye udgave ikke forekomme ærlig ment, uden at der samtidig blev gjort opmærksom på ting, som ikke ubetinget kan bifaldes. Når forlaget har ofret så meget på nye billeder, kunne man godt have bekostet bare nogle få, å jour-førte udbredelseskort over de forskellige stenalderkulturer. Det får endda være. Jysk enkeltgravskultur fordeles nu på anden måde end før inden for mellem-neolitikums to kapitler; her er det vanskeligt at få ældre og yngre grupper i overensstemmelse med de inddelinger, som er anvendt i nyere arbejder om samme emne. Hertil kommer, at navne som overgrave og overgravstid i det foreliggende værk ikke dækker over de samme begreber som inden for nyere speciallitteratur, således at man nok må regne med adskillig vanskelighed for de mere interesserede læsere på dette punkt.

Trods øget sidetal i anden udgave har der ikke kunnet være plads til alt det nye. Noget har derfor måttet udelades; den foreliggende udgave får en klar drejning mod det mere populære, ved at de mange udbredelseskort over grav- eller oldsagstyper med tilhørende fundlister har måttet ofres. Herved opnås, at fagfolk hverken kan klare sig med den nye udgave alene — og selvsagt heller ikke udelukkende med den første. Om hvor mange tilsvarende værker kan man sige, at en gennemrevideret og stærkt forøget ny-udgave alligevel ikke gør den første helt overflødig?

C. J. Becker.

Nørre Fjand

Gudmund Hatt: Nørre Fjand. An Early Iron-Age Village Site in West Jutland. With a Contribution by Holger Rasmussen. Text. Plates. Arkæologisk-kunsthistoriske skrifter udg. af Det Kongelige Danske Videnskaberne Selskab, bd. 2, no. 2. Kbh. 1957 (Munksgaard). 382 s. + XXI pl.

Blandt de arkæologiske undersøgelsesobjekter er det bopladsfundene, der i højest grad uddyber vort kendskab til de forskellige oldtidsperioder. Bopladserne giver ofte gode oplysninger om mange sider af oldtidsfolkernes tilværelse gennem rester af bosteder og en mangesidig repræsentation for dagliglivets brugsgenstande. Men bearbejdelsen af materialet fra de større bopladsundersøgelser er et så krævende — og også tidkrævende — hverv, at der tit vil hengå lang tid inden et udgravet materiale kan fremlægges, og det er sket, at tiden er blevet forpasset.

Det er derfor en af de virkelig store begivenheder inden for dansk arkæologi, at Gudmund Hatt til den række af publikationer, hvormed han har beriget den arkæologiske litteratur herhjemme, nu har kunnet føje redegørelsen for den mest omfattende udgravning, der her i landet er foretaget af en landsby fra ældre jernalder, en bonde- og fiskerlandsby i Nørre Fjand ved Nissum Fjord — man kan rolig sige *kun* 16—17 år efter markarbejdets afslutning i 1940.

I løbet af 3 års udgravningskampagner er der her på en lokalitet, der ligger kun 2—300 m fra sydsiden af Nissum Fjord afdækket et areal på 2200 m² i indtil 2 m dybde i den centrale del af en ældre jernalders landsby. Under landsbysamfundets beståen i tiden fra 100-årene før til 100-årene efter Kr. f. er der på dette sted foregået en stadig sandflugt, der har dækket resterne af de nedbrændte eller af andre grunde forladte huse, af stenbrolægninger, forrådsrum o. s. v., således at man for sig har enestående lagfølger spændende fra den på et tidspunkt i førromersk jernalder opdyrkede, men endnu ikke bebyggede mark, der markeres af ardfurer i undergrundssandet, til de øverste af den moderne dyrkning mere eller mindre ødelagte husrester fra slutningen af ældre romersk jernalder. Af 55 hustomter kunne erkendes så store rester, at man kunne slutte sig til i alt fald visse enkeltheder om husene, men herudover fandtes spor af et ligeså stort eller større antal. I tilslutning til selve bopladsundersøgelsen udgravedes en lille gravplads med begravelser fra den senere del af det tidsrum, landsbyen spænder over.

En række af hustomterne var fortrinligt bevarede, især forsåvidt angår de brændte huse, og en del af dem afgav gode fund af keramik m. v. Når dette ses i forbindelse med, at tomterne i ikke ringe omfang kan dateres i forhold til hinanden enten fordi de findes i en egentlig lagfølge eller fordi f. eks. stenbrolægninger eller askelag viste en indbyrdes relation, er det klart, at Nørre Fjand er en arkæologisk nøgleposition, et af de fund som forskningen fremover stadig vil vende tilbage til. Og det vil den kunne gøre så meget bedre, som det foreliggende værk gennem talrige fortrinlige fotografier, tegninger og klare beskrivelser giver en sjældent god dokumentation.

Hatt undgår en nærmere typeinddeling af husene: de er lange eller de er korte. Blandt de lange var der kun 3 eksempler på den klassiske, enlængede, jyske jernaldergård med beboelse i vestenden og stald i den noget forsænkede østlige del. Ved andre af de længere huse sås en opdeling i 2 rum, uden at noget af rummene kunne karakteriseres som stald, medens

omvendt enkelte huse havde nogle få båseskillerum i en af siderne, uden at dette husafsnit var særlig adskilt. Hovedindtrykket af alle husene undtagen de 3 staldhuse var, at de kun har været anvendt til beboelse. Dette indiceres især af de som regel centralt i husene beliggende ildsteder. En nøjere typeopdeling ville heller ikke have noget særligt formål, fordi alle husene (muligvis med en eneste undtagelse XX B, som synes at have udvendige bærende stolper) som konstruktive hovedelementer har de to rækker af svære, indre tagbærende stolper, som må vise hen til en højremskonstruktion. Anvendelsen af ialtfald de to rækker stolper var ufravigelig om det så var i det mindste hus på 3,5 m × 2,5 m, men i et enkelt af de store staldhuse (XIV) var der 4 rækker indre, tagbærende stolper foruden nogle få i midteraksen.

De fremlagte Fjandhuse og de slutninger, Hatt drager af materialet og som iøvrigt kan drages af det, er særlig aktuelle på baggrund af den diskussion, senere års gravninger bl. a. i marskegnene og i Gørding har vakt.

Fjandhusenes vægge repræsenterer mange stadier imellem næsten fuldt sammensluttede rækker af ret svære egeplanker eller -stolper — en vægkonstruktion, der forsåvidt kunne tænkes at være tagbærende eller -støttende — og især i de yngre huse svage fletværksvægge uden så meget som en stok, der har kunnet sætte mærke i jorden under væggen. Til beskyttelse af væggen har der i adskillige huse været opkastet græstørv eller jord, der kunne følges som en indtil 0,3 m høj vold langs større eller mindre dele af husenes sider (f. eks. I A). En sådan vold har været anset som det særlige kendetegn for den traditionelt som jordvægshuse betegnede gruppe blandt de jyske jernalderhuse, men ingen af Fjandhusene karakteriseres som jordvægshuse, idet jordvoldene ikke har været tilstrækkeligt høje til at kunne karakteriseres som vægge. De lave volde skulle altså være opkastet på ydersiden af væggene som en støtte og isolering, muligvis på samme måde som det såkaldte »træk« endnu i forrige århundrede.

Med hensyn til tagkonstruktionen har det ikke været muligt for Hatt — heller ikke efter fremkomsten af argumentationen for »spændhuset« i forbindelse med Harald Andersens publikation af Gørding-fundet — at opretholde sin i 1940 omtalte teori om, at taget på enkelte af husene kunne have været helt nedløbende. Ialtfald på adskillige huse har taget været beklædt med lyngtørv og har derfor næppe kunnet være ret stejlt, såmeget mere som det i en del tilfælde har været belagt med sten. Hertil kommer, at det måtte have været meget vanskeligt at fremskaffe tilstrækkeligt lange og regelmæssige grene af de forhåndenværende løvtræer til helt nedløbende rafter og spær, især da efterhånden som træresourcerne svandt.

Imidlertid træffes der uden for husvæggene render, der kunne være gravet af hensyn til et nedløbende tag eller lignende, men disse render dækker kun mindre partier af væggen. Bortset herfra kan det bemærkes, at rendernes forløb i forhold til husvæggen er ret uregelmæssigt, og at de i enkelte tilfælde direkte drejer bort fra væggen, som om det drejede sig om afløbsrender. Men også andre træk kan tyde på, at den væg, der afgrænser selve gulvlaget, ikke altid har udgjort den egentlige ydervæg. Når således nogle af de brændte huse var omgivet af askelag på alle sider, må det ligge nær at antage, at brændbart materiale har forløbet ud over væggen, og når huse delvis er omgivet af lerlag, som ikke kan have været

udsat for vejr og vind, tyder også det på en yderligere dækning. Hatt regner her med, at husene over større eller mindre partier af deres omkreds kan have været forsynet med udhæng eller skærme, der har forløbet op til taget eller eventuelt, at taget kan have været helt nedhængende, uden at nedhænget dog har haft væsentlig konstruktiv funktion. At et eventuelt udhæng ikke har haft egentlig konstruktiv betydning illustreres bedst i hus I b, hvor der ikke kan have været brug for nogensomhelst yderligere støtte til taget, idet huset, foruden kraftige tagbærende indre stolper, i væggene havde tømmer, der også kunne have været tagbærende.

På forhånd kunne det betragtes som naturligt, om man havde forsøgt at isolere de primitive jernalderhuse yderligere eller at beskytte deres ofte svage vægge gennem en afskærmning, og der er da også andre træk i materialet, der peger hen imod, at en afskærmning har været anvendt i ret vidt omfang. Der tænkes på det forhold, som ikke fremhæves særlig i publikationen, at der omkring større eller mindre dele af et antal af husene langs væggenes yderside kan iagttages en knap 1 m bred stribe, som kan være markeret på forskellig måde, men bl. a. ved, at den udad ofte er afgrænset af en stenrække eller af sten- og gruslægninger, hvor sådanne er lagt mellem husene. Så langt ud som denne stribe når, rækker også forstuen ved indgangen. Man må derfor nok regne med udhæng ved husene i et ganske vidt omfang.

Skal man gøre op det fremlagte materiales betydning for problemstillingen omkring de jyske jernalderhuses konstruktion, er man nok nødt til at forsøge at opstille en begrebsbestemmelse for de forskellige hovedtyper under anvendelse af relevante kriterier. Det vil næppe have noget formål at karakterisere andre huse som spændhuse end sådanne, hvor taget bærer sig selv, idet tagspær og rafter, som principielt er de eneste bærende led i huset, støtter direkte på jorden, eventuelt på sten eller lignende. I højremshuset er taget derimod løftet op på eller båret af højremskonstruktionen og kræver i princippet ikke anden støtte end denne konstruktion giver. Endelig kan det ikke have noget formål at tale om jordvægshuse, hvor ikke væggen i hele sin højde består af græstørv.

Med dette udgangspunkt bliver problemerne på en gang forenklet og mere komplicerede. Forenklet derved, at højremshuset bliver enerådende imellem de fuldt udgravede huse, og kompliceret ved den meget store variation, der har været i vægudformningen og i væggenes eventuelle ydre dække. Det er altså inden for samme hovedhustype, at man kan træffe stolpevægge med klining, fletvægge med eller uden klining og med eventuel beskyttelse gennem en græstørvs- eller jordvold, udhæng eller måske nedløbende tag. Væggen er en skærm, og som sådan ville jordvæggen også virke i de hidtil som jordvægshuse betegnede huse, men for antagelsen af egentlige jordvægshuse giver det danske materiale ikke længere tilstrækkelig basis.

Et væld af detailoplysninger om jernalderhusets konstruktive og indretningsmæssige enkeltheder fremlægges i forbindelse med beskrivelsen af de enkelte huse. I flæng kan nævnes den flere steder påviste adskillelse mellem to husafsnit ved en gulvplanke, der i alt fald et sted var suppleret med en fletværksvæg eller -måtte, båseskillerummene i staldene, ildstederne med deres forskellige udformning, ornamentik og offerkar, ildstedsstolperne, som kan have haft en funktion i forbindelse med madtilberedningen, fundet af en hel dør blæst ind i et af husene og på tærskelsten koncentriske slidmærker fra en indad åbnelig dør. Alt fremlægges

nøgternt og knapt, undertiden synes man lidt for knapt. Således kunne det tænkes, at man kunne have hentet oplysning om det øvre forløb af tagbærende stolper gennem en nærmere undersøgelse af den hvalknogle-stolpe, der fandtes i hus XVIII. At dømme efter plantegningen af hus XIV under de forskellige udgravningsfaser kunne det også have været interessant at høre Hatts opfattelse med hensyn til, om forekomsten af strå måske med korn, som her synes at ligge oven på tværgående grene, indicerer et stænge, hvilket ville være noget nyt.

En stor og vigtig linie, som Hatt trækker op, er den stigende udarmning af landsbyen. Den viser sig i almindelighed ved den med tiden voksende mangel på ordentlig træ til husene, og for staldhusenes vedkommende ved den aftagende mængde båseskillerum, altså ved mindre besætninger.

Den store variation i hustyperne, større end på andre hidtil undersøgte pladser, afspejler et mere differentieret samfund end kendt andetsteds. Tidligere kendtes kun få huse, der ikke var staldhuse. Her er flertallet af den som regel lille staldløse type, og der har næppe på et givet tidspunkt været mere end eet staldhus inden for det undersøgte parti af landsbyen. Det erhverv, befolkningen her har haft udover landbruget, var fiskeriet. I huse af alle typer fandtes sænkesten fra fiskenet, undertiden liggende i klumper, så det måtte antages, at et helt net havde været anbragt på det pågældende sted. Sænkestenene var sædvanlig ikke ret store, de fleste 7—10 cm, færre 10—18 cm og nogle få »ankersten« ca. 25 cm lange.

Bortset fra den økonomisk dominerende bondefamilie i landsbyen har således størstedelen af beboerne formentlig haft fiskeriet som hovederhverv. Den nærliggende Nissum Fjord må også have været et velegnet sted at drive et primitivt fiskeri.

Desværre har bevaringsforholdene for knogler været meget ringe, så der kun foreligger et lille materiale. Særlig vigtigt i den forbindelse havde været fiskeknogler, der kunne give oplysning om det her for første gang i dansk jernalder konstaterede mere omfattende fiskerierhverv. De eneste fundne fiskeknogler — af aborre og gedde — indicerer, at fiskeriet har fundet sted i Nissum Fjord.

Sænkesten af samme art som de i oldtidshusene fundne, er anvendt på stedet op til vor tid. Det er derfor velkomment, at fiskerieksperten Holger Rasmussen i et særligt afsnit af bogen foretager en gennemgang af fiskeriet i Nissum Fjord, som det blev drevet indtil mekaniseringen i moderne tid. Holger Rasmussens instruktive redegørelse omfatter også sådanne fangstmetoder bl. a. inden for vinterfiskeriet, som kan have været anvendt af jernalderfiskerne. Afsnittet illustrerer tillige, hvor vanskeligt det er at trække linjer fra nutidig etnologisk overlevering til et sparsomt forhistorisk arkæologisk materiale.

Alle arkæologiske sider af jernaldersamfundet i Nørre Fjand blev ikke dækket ind under undersøgelserne. Der blev således ikke fundet nogen brønd på området. Det har også kun været en meget lille del af de under landsbyens beståen foretagne begravelser, der fandtes spor af på den lille gravplads med en snes grave beliggende øst for landsbyen. Hvis denne gravplads har tjent en større kreds end en enkelt familie, må betydelige partier af den være forsvundet senere. Gravpladsen omfattede dels fattige brandgrave og dels et par eksempler på plankekistegrave fra romersk jernalder af den særlige vestjyske type, der her for første gang får en grundig publikation.

Et meget værdifuldt supplement til fundene opnåedes gennem iagt-

tagelsen af en dyrkningshorisont under landsbyen. Det konstateredes her, at der i primært podsoleret jord var krydsende plovspor, der afdækkedes over anselige flader, og som også strakte sig ind under voldinger, der lå under bebyggelseslaget. Den primære podsolering viser, at der har været hede på stedet, da det opdyrkedes engang i ældre jernalder. Denne kummerlige start for samfundet gør den konstaterede udarmning så meget mere forståelig. Agrenes eksistens under landsbyen viser, at landsbyen ikke altid har ligget på dette sted. Kværnsten og kulturrester i det gamle muldrag viser dog, at den ikke har ligget særlig langt borte. Bebyggelsen er sikkert flyttet imod øst, sådan som det også kan ses, at der er sket en vis flytning under den udgravede landsbys beståen indtil dens opgivelse i alt fald som bondesamfund.

Formelt, dateringsmæssigt er dette fund af agervoldinger betydningsfuldt. Af afgørende betydning i kronologisk henseende er Fjand-fundet også forsåvidt angår keramikken, ikke mindst fordi materialet er så stort, at Hatt kan udskille alle blot lidt tvivlsomme fænomener og begrænse sig til fremlæggelsen af stratigrafisk fikserbare fund, hvis samhørighed med de enkelte hustomter er uomtvistelig. Hustomterne kan i vidt omfang dateres i forhold til hinanden, også selvom de ikke direkte overlejrer hinanden. På grundlag heraf er det muligt at fremlægge en ret kontinuerlig serie af keramiske fund, spændende fra sen førromersk jernalder (periode III A) til sen ældre romersk jernalder. For den sidste periodes vedkommende ses der overensstemmelse mellem grav- og bopladskeramikken. Fjandfundet kommer således til at indtage en nøgleposition for disse perioders keramiske kronologi. Det alsidige og meget varierende materiale, der er fremkommet i flere af de enkelte huse, vil være en god advarsel mod for fintmærkende typologiske grupperinger.

Nørre Fjand er et storværk både kvalitativt og kvantitativt. Og dog er det omfanget, der må have fået Hatt til at knappe af på fremstillingen talrige steder. Det er det største savn i værket, at man ikke i en række tilfælde får mere at vide om netop Hatts tolkning af arkæologiske fænomener eller hans tanker om forhold i det samfund, hvis materielle levn han har fremdraget.

Fjandmaterialet har fået en værdig publikation. Det må håbes, at det kan blive opstillet og tilgængeliggjort på en lige så værdig måde.

Viggo Nielsen.

Spadens vidnesbyrd

Geoffrey Bibby: Spadens vidnesbyrd. Med arkæologen i marken. (Oversat fra engelsk efter »The Testimony of the Spade«). Gyldendal 1957. 362 s.

På henvend 350 sider giver forfatteren en række billeder af kulturudviklingen nord for Alperne i de hundreder af årtusinder, som ligger forud for kendskabet til skrivekunsten i disse egne. Billederne er grupperet omkring kendte fundsteder, og berømte forskere spiller hovedrollen. Ind imellem det kronologisk ordnede stof er der kapitler, som giver indblik i den arkæologiske videnskabs metode. Læseren får således ikke blot en beretning om arkæologerne og deres resultater, men også et indtryk af, hvorledes resultaterne er opnået. Bogen synes inspireret af Ceram's kendte bog »Fund, Forskere og Fortidsgåder« og er et udmærket supplement til

dette værk, som helt forbigår »spadens vidnesbyrd« nord for Alperne. Ligesom Ceram's journalistisk velskrevne bog er Bibby's bog livligt skrevet med sans for den effekt, som opnås ved at følge arkæologen på arbejde både i mark og studerekammer. — At udvalget af arbejdspladser og arkæologer nu og da kan forekomme lidt tilfældigt gør vel mindre til sagen, ligesom det i en bog af denne art synes mindre væsentligt, at forskernes sidste resultater ikke altid er taget med i billedet af kulturudviklingen. — En oversætterfejl, som må formodes at have ærgret forfatteren en del, skaber i det palæolitiske afsnit forvirring om betegnelserne »skive« (det engelske »flake«) og »flække« (det engelske »blade«). Men i det store og hele må det siges, at på en let måde, som var det ved læsning af en spændende roman, skaffer den danske læser sig ved hjælp af denne bog et overblik over årtusinder, som ellers kun opnås ved besværlige studier i vanskeligt tilgængelige værker.

E. Thorvildsen.

Traps Danmark

J. P. Trap: Danmark. Femte udgave. Redigeret af *Niels Nielsen, Peter Skautrup, Povl Engelstoft.* Svendborg amt (bind V,2), 1957, s. 517—1004, Landet og folket (bind I,1), 1958, 344 s. Gad.

I fortsættelse af tidligere anmeldelser (F. og N. XIX, 328 ff. og XX, 47 f.) skal opmærksomheden henledes på femte udgave af denne vigtige håndbog. Bindet om Svendborg amt følger konsekvent den linie, der er lagt for værket, og tegner sikkert det billede af de enkelte sogne, som topografiske, statistiske og antikvariske oplysninger kan give. Nogle af de tidligere rejste indvendinger har da naturligvis stadig gyldighed. Svendborg amt er nok et udpræget herregårdsland, men efter billedstoffet at dømme er landsognene i amtet bebygget så at sige udelukkende med herregårde, kirker og nogle idylliske småhuse i bindingsværk. Det ville være velgørende at se bare et enkelt husmandssted eller en ganske almindelig bondegård, hverken særlig gammel, særlig smuk eller knyttet til en eller anden kendt mand. På tilsvarende måde synes købstæderne ifølge billederne ganske blottet for erhvervsliv, og illustrationerne giver dermed værket en stærkere slagside end teksten. Et skibsværft eller en fabrik ville live op. Til supplerung af Sønder Broby sognebeskrivelse skal meddeles, at der i skoven Tvedshave er en forekomst af højryggede agre, som dog vistnok ikke før har været omtalt på tryk. Sådan kan der — trods et væld af oplysninger — hist og her føjes noget til, men dog næppe meget, som falder inden for den emnekreds, man har vedtaget at behandle.

Amtsbindenes karakter af antikvariske håndbøger træder særlig tydeligt frem ved sammenligning med indledningsbindet, der i langt højere grad i tekst så vel som i illustrationer tager sigte på en skildring af det moderne samfund. Især i det store afsnit om Befolkning og bebyggelse trækkes den historiske baggrund dog op, men ellers er det antikvariske i dette bind henvist til to kapitler, et om Oldtidsminder, hvori de jordfaste mindesmærker sættes ind i kulturhistorisk sammenhæng, og et andet kapitel om Arkitektoniske mindesmærker og deres bevaring, hvori der yderst knapt gøres rede for den bygningshistoriske udvikling i middelalder og nyere tid. Dette afsnit svarer til amtsindledningernes Bebyggelse

i historisk tid, hvor ordet bebyggelse åbenbart betyder noget andet end i indledningsbindet. Lidt bebyggelseshistorie savnes nemlig netop i amtsindledningerne, enten det så skulle anbringes i afsnittet Kulturgeografi eller i Bebyggelse i historisk tid.

Peter Michelsen.

Ulfborg

Alfred Kaae: Ulfborg. Sogn og saga II. Kaaes forlag, Kronhede, Ulfborg. 1956. 257 s.

I 1956 afsluttede Alfred Kaae sit store værk om Ulfborg sogn i Ringkøbing amt med bind II. Med første bind, der er anmeldt i Fortid og Nutid XIX, s. 101, fylder denne sognebeskrivelse ialt 484 store sider. Det kan give et begreb om omfanget af det arbejde, der ligger bag.

Her i andet bind er det de enkelte ejendommers, herregårdenes, de gamle landsbyers og bøndergårdes samt stationsbyens historie, der fylder, men også kirker, præster og skolevæsen samt »Moderne livsformer«, dvs. foreninger, bibliotek, sparekasse, plantningssag m.m., er grundigt behandlet. Herregården er Niels Bugges berømte Vosborg, der første gang nævnes 1299, og få år efter nævnes Buggeslægten i sognet. 1551 deles gården mellem to frændre. Knud Henriksen Gyldenstjerne fik Nørre Vosborg, der under landboreformerne kom i den kendte Tangslægts eje, mens Sønder Vosborg blev overtaget af Gregers Holgersen Ulfstand. Efter synsforretninger er her grundige beskrivelser over gårdene.

De enkelte bøndergårdes historie er ligeledes udredet. Kaae gør selv opmærksom på vanskelighederne derved. Sønder Vosborgs fæsteprotokol mangler, og her som adskillige andre steder er de nybagte selvejere besat af en voldsom trang til forandring, til udstykning og magelæg, så ejendomme forsvinder og nye opstår, og da det er før matrikelnumrenes tid, er det ofte en værre rebus at løse, når man skal identificere ejerne. En hjælp har det været, at her fra gammel tid har været så mange enkeltgårde med eget navn. Så vidt det kan skønnes, har Kaae lykkeligt klaret skærene. Ligeledes har han med stor dygtighed — og dristighed skildret den unge stationsby og dens mænd. I korte klare rids gives her som under gårdhistorien en lang række personschildringer. Med rette ofres noget mere plads på den landskendte gamle Ulfborgkøbmand H. J. Aastrup, en åndspersonlighed og skønhedsdyrker af ædel karat, han har »mere end nogen anden gjort sit til, at byen ikke skulle blive en ravnekrog og et forsumpet hul«.

Mange fortrinlige billeder, heriblandt Kaaes egne tegninger, præger bogen, der dog helt bæres oppe af forfatterens viden, grundighed og levende fremstillingsevne, så selv den ellers så tørre gårdhistorie — som kun få studerer udenfor ejendomsbesidderne, der til gengæld også venter at finde den i sognebogen — bliver læselig. Det er både en lokalhistoriker og et stykke af en kunstner, der har ført tuschpenen og behandlet skrivemaskinen.

Det må også fremhæves, at 2. bind i virkeligheden er en personalhistorisk samling, en guldgrube for de slægtsforskere, hvis objekter kommer til at tangere dette store sogn.

H. K. Kristensen.

Tre hjemstavnsbøger

Bogen om Als. Hovedredaktør: *Robert Huhle.* Danskerens Forlag, Åbenrå. 1956. 591 s.

Bogen om Bornholm. Hovedredaktører: *Richard Nielsen, Thorvald Sørensen.* Danskerens Forlag, Åbenrå. 1957. 664 s.

Bogen om Himmerland. Hovedredaktør: *Robert Huhle.* Danskerens Forlag, Åbenrå. 1958. 637 s.

Det er godt at konstatere, at der kan udgives så stort anlagte hjemstavnsbøger på forretningsmæssigt grundlag, og man må håbe, at det kan lykkes at fortsætte rækken. I hovedsagen er bøgernes udstyr tiltalende, og der er ikke sparet på illustrationerne, som kun i ret få tilfælde må siges at være mindre velvalgte og velplacerede. Alle de gængse emner for egenskildringer er behandlet, og der er blandt de mange bidrag eksempler på god fortællekunst og klar, letfattelig fremstilling. Så talstærk forfatterskaren er, forekommer kapitler, som er bredt snakkende og nok ville have vundet ved en stramning. Nogle afsnit repræsenterer den højeste, andre en lidt mindre grad af sagkundskab. Nogle steder fremføres opfattelser, som nyere forskning måske har revideret lidt. Men om bøgerne skal siges, at de giver en god indføring i kundskaben om de tre områder og er et godt udgangspunkt for videre læsning, også på grund af de omfattende litteraturlister.

Peter Michelsen.

Hørsholm

H. C. Rosted: Fra adelsborg til kongeslot. Hørsholms historie indtil 1730. 323 s. Ill. G. E. C. Gads Forlag. Kbh. 1957.

Da C. Christensen i 1879 udsendte sin bog om Hørsholms historie, udtalte han med klædelig beskedenhed, at hans arbejde overvejende havde lokal interesse, og at han kun på opfordring lod det trykke. Det er vel tænkeligt, at det havde fået en noget anden form, om det fra første færd var tiltænkt en videre kreds. Imidlertid blev det, sine mangler til trods, navnlig ved sin indgående skildring af godshistorien et pionerarbejde, som sikrede ham en hæderfuld plads blandt vore historikere, en position som hans senere agrarhistoriske studier yderligere befæstede. Nu knytter der sig jo til Hørsholm — også lokalhistorisk betragtet — en ikke ringe, for ikke at sige en ganske betydelig interesse, men C. Christensens hovedfortjeneste var dog, at han viste, hvilket skatkammer lokalhistorien, dyrket med grundighed og talent, kan være for rigshistorien.

Uanset med hvilken veneration man betragter de gamles arbejde, er det dog uundgåeligt, at det nu og da må tages op til revision. Forskningen skrider fremad, og navnlig er adgangen til kilderne i vore dage langt lettere. Der er imidlertid et ikke ringe ansvar forbundet med en sådan revision. Hvor man bærer over med mangt og meget hos den, der bryder ny jord, må man derfor møde med større kritik over for den, der bygger videre på det en gang skabte. H. C. Rosteds bog honorerer ikke, dens fortrin ufortalt, de fordringer, der må stilles til en afløser af C. Christensens bog.

Allerede titlen virker utilfredsstillende. »Fra adelsborg til kongeslot« siger ikke noget specifikt om Hørsholm, men kunne gælde mange af vore slotte. Undertitlen er upræcis, da forf. faktisk går frem til 1736. Denne afgrænsning er dog i sig selv det mest utilfredsstillende. Den i enhver henseende interessanteste del af Hørsholms historie ligger efter dette tidspunkt, men det fremgår ikke, at forf. har planer om en fortsættelse. Ved en stramning, som kun havde været en vinding for bogen, kunne der ellers nok være blevet plads til at føre os frem, om ikke til nutiden, så dog til nedbrydningen af Sophie Magdalenes slot, ikke mindst da godshistorien efter værkets plan er skudt i baggrunden. Forf.s grundighed, som i sig selv er prisværdig, har ført ham ud i vidtløftigheder, der skæmmer og tynger. Hvad vi ved om Hørsholm i middelalderen er såre sparsomt. Det kan man beklage, men det er ingen god udvej i stedet at fortælle alt, hvad man ved om dens ejere i øvrigt. S. 51 indeholder et afskrækkende eksempel. At Bent Byg i 1350 skødede Næstved kloster en gård i Holløse, har i sig selv ingen relation til Hørsholm. Helt urimeligt bliver det, når denne sydsjællandske bondegårds skæbne derpå følges op til 1417. Også mange gentagelser optager urimelig plads. At den brave ridefoged Lorenz Tuxen indtager $\frac{1}{10}$ eller mere af bogen, noter og registre medregnet, forekommer — hans fortjenester ufortalt — meget rundhåndet, men det turde i hvert fald være overflødigt 3 gange, heraf 2 på samme side (151), næsten ordret gentaget at angive datoen for og de nærmere omstændigheder ved hans ansættelse. Drabet på Karlebo-præsten Chr. Bircherod berettes omstændeligt både s. 89 og 194.

Bogen er forsynet med udførlige kildehenvisninger, billedfortegnelse, forkortelsesliste og person- og stedregister. Man kunne dog have ønsket en større omhyggelighed. Når man f. eks. mellem Kerstrup og Kirkelte har fundet Kettinge, vil nok de færreste falde på også at søge den mellem Kalundborgr (!) og Kaningården. Carl X Gustav står under C, medens Karl XL (! skal være XI) må søges under K. Med noterne står det ikke bedre til. S. 288 f. omtales en J. A. Fabricius som forfatter til Adelsv. sidste Dage. Johan Grundtvig bliver til Johs. Grundvig eller blot Grundvig. Kilder citeres principløst snart i en til ukendelighed sammentrængt form, snart med overflødig omstændelighed og i talrige besynderlige variationer. Man efterse f. eks. citeringen af udgaverne af Chr. IV.s egenhændige breve. Om »Egenh. Br.« henviser til Molbechs eller Brickas og Fridericias udgave, er umuligt at se. I bedste fald må man sige, at slige fejl i høj grad mispryder bogen, i værste fald at de alvorligt svækker tilliden til dokumentationen. Da forf. er noget korreksende, hvad han i og for sig ikke skal dadles for, burde han i højere grad selv have tilstræbt nøjagtighed.

Forf. anfører, at han i modsætning til C. Christensen har næret en særlig interesse for bygningshistorien. Især m. h. t. interiører har hans overordentlig minutøse studier af regnskaber og inventarier båret god frugt og affødt livfulde og interessante passager. Overhovedet må det påskønnes, at han har fremdraget en del nyt stof. Med større fasthed i dispositionen kunne bogen være blevet et værdifuldt supplement til C. Christensens. Der er grund til at fremhæve det smukke ydre, det gode papir og den nydelige typografi, som virker særdeles indbydende. Endvidere indeholder bogen mange gode illustrationer, hvoraf dog en del med forsvindende ringe tilknytning til emnet kunne være sparet.

Jens Holmgaard.

Købstadhistorie

Carl Svenstrup: Grenaa Bys Historie. I-IV. Eget forlag. 1938—57.
Bd. C (1957). 941 sider.

I 4 mægtige bind på ialt ca. 2800 sider har Carl Svenstrup skrevet Grenaa historie, hvoraf sidste bind, kaldet C, er blevet afsluttet i 1957. To af bindene, A 1. og 2. halvbind, indeholder den almindelige byhistorie, medens forfatteren i bind B og C gennemgår samtlige ejendomme i den gamle bykerne, fortæller om de skiftende ejere og medtager mangfoldige træk, der ikke har kunnet indpasses i den almindelige byhistorie. I den almindelige byhistorie går forfatteren beklageligt let hen over byens økonomiske liv. Langt værdifuldere er bind B og C med den minutiøse gennemgang af samtlige gårde og huse. Disse bind er for øjeblikket af størst interesse for Grenaaas beboere (for hvem værket da også i første række er skrevet), men vil utvivlsomt i tidens løb, f. eks. om 100 eller 200 år, vise sig at være af betydelig kulturhistorisk interesse, ikke mindst takket være den rigdom af billeder, der ledsager teksten.

Carl Lindberg Nielsen.

Gunnar Sandfeld: Nye tider. Struer bliver købstad. I kommission hos Christensens bogforlag. Struer 1957. 400 sider.

»Fra en helt anden tid« var titlen på en stor bog om Struer, som lektor Gunnar Sandfeld udgav i 1955. Nu foreligger fortsættelsen »Nye tider«, der allerede ved sin titel viser, at den ligger i forlængelse af den første. Forfatteren behandler tiden fra Struers udskillelse fra Gimsing sogn 1895, byens tilværelse som stationsby, til den bliver købstad i 1917, og følger derefter dens historie et par år længere frem i tiden for at få krigsafslutningen og de første efterkrigsår indtil 1920 med som afrunding af fremstillingen.

400 sider om 20—25 år af et sogns historie er sandt at sige meget, og den, der kun kender Struer fra gennemrejse, synes på forhånd ikke, der skulle kunne skrives så meget om denne by. Og så læser man dog bogen med levende interesse. Man spørger sig selv, hvoraf det egentlig kommer; thi emnet i sig selv synes jo ikke særligt tiltrækkende.

Det er her nærliggende at sammenligne de to bøger om Struer med Hugo Matthiessens to best-sellers om Fredericia. Selv om det er to vidt forskellige tidsperioder, de to forfattere behandler, er der dog på et par punkter en afgørende lighed mellem dem.

For det første ligner de hinanden i deres glimrende og malende stil og veloplagte fortællemåde. Den, der kender lidt til Hugo Matthiessens bøger, ved, hvad det vil sige.

Men dertil kommer noget andet. Sandfeld kommer i sin bog ind på, om det virkelig er berettiget »at skrive så meget om noget, der dog ret beset ligger et godt stykke udenfor verdens navle. Forhåbentlig har læseren indset, at her var ikke alene tale om en lille ubetydelig bys historie, men også om et *tidsbillede*. Struers historie er også Danmarks historie — eller omvendt, om man vil; og som forholdene var i landkommunen Struer 1900—1917, sådan var de i det store og hele i alle danske landkommuner af bymæssig karakter på den tid. Der er altså lige så meget tale om noget typisk som om noget specielt.«

Det er sagen.

Og at der er tale om noget typisk, viser forfatteren i et interessant slutningskapitel ved at drage nogle paralleller med sin egen barndomsegn Nyholte stationsby med omliggende villabyer 2 mil fra rådhuspladsen i København, og han konkluderer således:

»Skal vi fastslå, hvilken af de to stationsbyer der er den mest »provinssielle«, bliver det afgjort den i Københavns umiddelbare nærhed. Det kan måske være godt for nogen at få det slået fast.«

Ved stilens rigdom og sikkerhed og ved sandheden af de tidsbilleder, de bringer, er det, at både Hugo Matthiessens og Gunnar Sandfelds bøger om små ting hæver sig fra blotte *tryksager* til *litteratur*. Enhver, der vil skrive et sogns historie, kan lære af Sandfeld, hvorledes en sognehistorie kan gøres til en tiltrækkende læsning i stedet for til den dræbende ked-sommelighed, der ruger over så mange sognebøger.

Carl Lindberg Nielsen.

Vilh. Lorenzen: V o r e b y e r. Studier i bygning. III—IV. Kbh. 1955 og 1957 (Gad). 331 og 303 sider.

Af Vilh. Lorenzens store værk *Vore Byer*, hvoraf bind I og II er anmeldt af H. H. Engqvist (XVIII, 59 og XIX, 97) foreligger nu bind III (1955) og IV (1957) omfattende tiden 1660—1814, altså det meste af enevældens tidsalder. Det er den periode, hvor København voksede frem til at blive en virkelig hovedstad efter absolutismens krav, og hvor provinsbyerne enten gik tilbage eller stagnerede i trange kår. Enevælden ønskede at gøre København til en mønsterby på højde med andre residensstæder i Europa, sæde for hof og administration, for de statsunderstøttede manufakturer og monopoliserede handelsselskaber. Her byggedes Frederiksstaden efter rococoens ideale krav med Amalienborg plads som udtryk for en virkelig pladskunst i den store stil, og kun her er der tale om bygninger for åndsliv og sociale formål af monumental karakter som Frederik III's bibliotek- og kunstkammerbygning, operahuset i Bredgade og det kgl. Frederiks hospital. I samme periode nåede provinsbyerne lavpunktet i deres eksistenskamp. Deres antal forblev nogenlunde uændret. Slangstrup forsvandt til fordel for Frederikssund, og af Frederiksoddes ruiner opstod Fredericia. Som nye byer medregnes flækkerne med Frederiksværk og Christiansfeld som de mest markante. Den første er en industriby med indslag af grønt, en militær idyl om man vil, den anden en religiøs asylby, kunstnerisk helstøbt i mild Louis Seize og i tidens ånd med lindetræer i gaderne.

Af provinsbyerne interesserede den ældre enevælde sig fortrinsvis for fæstningsbyerne, en interesse som deles af dr. Lorenzen, hvorfor han ikke blot redegør for det bymæssige, men også for det specielt fortifikatoriske. I den lange fredsperiode efter 1720 tabte denne forkærlighed sig noget, men kun ved særlige lejligheder som efter de ødelæggende ildebrande gøres der forsøg på at modernisere byerne efter barokkens krav og med hensyn til æstetiske og brandtekniske krav. Men mod periodens slutning føjedes endelig nye træk ind i bybilledet med alléer og parker som f. eks. Tøjhushaven i Randers og Kilden i Ålborg. Ellers er fremgangstegnene små. Det officielle byggeri repræsenteres af tøjhuset i Randers og et par råduse, værdige og holdningsfulde, og for sociale formål nogle små stiftelser og enkelte beskedne sygehuse. Man må samstemme

med dr. Lorenzen, at provinsbyerne er uden egentlig bybygningshistorie. Her havde det nu været rart med en smule sammenligning med forholdene udenfor riget. Sverige og Holland synes f. eks. ikke at have kendt den totale forsømmelse af provinsbyerne til fordel for hovedstaden. Når det drejer sig om den monumentale kunst og fæstningsbyggeriet er dr. Lorenzen ikke nær så karrig med udenlandske paralleller. Denne indvending skal dog på ingen måde tilsløre, at Vilh. Lorenzen med dette fast disponerede og smukt illustrerede værk med meget fyldige henvisninger har skabt en klar og nyttig oversigt over sit emne, den første i sin art. Som en sammenfatning og registrering af vor nuværende viden bør den kunne blive inspirerende for supplerende og uddybende studier. Forhåbentlig vil Vilh. Lorenzen, der altid har forstået at få sine værker fra hånden, inden længe kunne fremlægge det afsluttende femte bind.

Til en trykfejlsliste kan f. eks. noteres, at postholdergården i Åbenrå præsenteres med flere forskellige byggeår, og at Fladstrands og Rønnes fæstningstårne (III, 293) er blevet byttet om.

Sigvard Skov.

Folkeviseforskning

Erik Dal: Nordisk folkeviseforskning siden 1800. Omrids af text- og melodistudiets historie og problemer især i Danmark. Universitets-jubilæets danske samfund, publikation 376. København 1956 (Schultz). 448 sider, ill.

Erik Dals bog om den nordiske folkeviseforsknings historie fra tiden omkring det 19. århundredes begyndelse og op til nutiden er en sammenarbejdning af to guldmedailleafhandlinger, dels en musikvidenskabelig fra 1949: folkevisemelodi-forskningen i Skandinavien, dens udvikling og dens problemer (stillet af Københavns Universitet), dels en litterær fra 1952: en kritisk redegørelse for hovedlinierne i nordisk folkeviseforskning fra Svend Grundtvig til vore dage (stillet af Århus Universitet). Værket falder i to større afdelinger: *forskningens historie og visernes problemer*, og læseren sættes således grundigt ind i viseforskningen »dels geografisk-kronologisk, dels efter dens emner og problemer«, som det hedder i det afsluttende kapitel.

Af grunde, som mindst af alt kan lægges forfatteren til last, kan man ikke tale om en egentlig sammensmeltning af de to aspekter: litterært — musikalsk. I afsnit II hedder et kapitel *Svend Grundtvig*, et andet *A. P. Berggren*, et kapitel hedder *Evald Tang Kristensen*, et andet *Thomas Laub*. Kapitel 14 og 15 benævnes henholdsvis *Norge efter 1900 — melodiforskning og Norge efter 1900 — textforskning*. I afsnit III, om visernes problemer, samles kapitlerne 29-30-31 under titlen *Fra musikforskningen*. Det fremgår således alene af indholdsfortegnelsen med al tydelighed, at kun de færreste forskere har behersket begge områder, og det må hilses med bifald, at i al fald den danske folkeviseforskning med Erik Dal har fået en mand, der med samme omhu og sagkundskab behandler både teksternes og melodiernes problemer.

I det første hovedafsnit glæder man sig over forfatterens besindighed og modenhed i dommene og hans udprægede sans for den »historiske« retfærdighed. Eksempelvis vurderes folk som Nyerup og A. P. Berggren helt efter de forudsætninger, de måtte arbejde under; om den sidste

hedder det et sted: »som melodisampler kan han sidestilles med selve Grundtvig«, og dermed er der sagt noget centralt om Berggrens indsats. Hans tidsmæssige bundethed af dur-moll tonalitet kan så træde i baggrunden såvel som det principielt uinteressante spørgsmål, om man kan lide hans harmoniseringer eller ej. Af afsnittet bør iøvrigt fremhæves gode portrætter af Svend Grundtvig og Evald Tang Kristensen samt en instruktiv og meget levende redegørelse for forholdene omkring den store svenske folkeviseudgave, tildels baseret på nyt stof, deriblandt forskellige såre interessante brevvekslinger.

I afsnittet om *visernes problemer* gør Erik Dal rede for, hvad de forskellige forskere har ment om så kildne spørgsmål som *visernes herkomst og vandrings og visernes tilblivelse og overlevering*. Skønt han her færdes på gyngende, i nogle tilfælde endog vulkansk grund — de nysnævnte emner har forårsaget bataljer af en selv i den humanistiske verden usædvanlig bitterhed — er fremstillingen bestandig nøgtern og velovervejet, medens forfatteren har sin egen mening om tingene og delagtiggør os i den. På adskillige af spørgsmålene kan der næppe nogensinde gives en objektiv løsning, dette gælder ikke mindst restitutionsproblemet, som ingen, der skal udgive en folkevisesamling til almindelig brug, kommer udenom. Kapitel 28, *restitutionsforsøg* er et godt eksempel på forfatterens klare og sobre skrivemåde. Hans værk vil i det hele taget kunne bruges som lærebog af både gymnasier og universitetsstuderende. Det mærkes desuden overalt i bogen, at autor er en erfaren biblioteksmand; alene som ræsonnerende bibliografi vil den være af stor værdi for kommende viseforskere.

Paul Raimund Jørgensen.

Hovedgård og bondegård

Gunnar Olsen: Hovedgård og bondegård. Studier over stordriftens udvikling i Danmark i tiden 1525—1774. Landbohistoriske Skrifter. Bind 1. Udgivet af Udvalget for Udgivelse af Kilder til Landbefolkningens Historie. Rosenkilde og Bagger 1957. 401 s.

At der mellem middelalderens slutning og landboreformtiden er sket en udvidelse af hovedgårdsdriften i Danmark på bondebrugets bekostning, har længe været kendt. Bevarede navne på landsbyer, som stordriften opslugte, er vidnesbyrd herom. En sådan udvikling har naturligvis haft sine følger for landbosamfundets økonomiske og sociale struktur og dermed for landets historie i det hele. Men da der her utvivlsomt er tale om et marginalområde, hvor forholdsvis små forskydninger har kunnet fremkalde vidtrækkende virkninger, er det først muligt at nå til virkelig klarhed over disse, når man kender bevægelsens omfang. Man må vide noget eksakt om dens styrke både for hele landet og gennem længere tid og, da udviklingen forløb forskelligt fra egn til egn og fra tid til anden, tillige i de enkelte landsdele og i enkelte tidsafsnit. Jo større differentiering des bedre muligheder for at øjne årsagsforbindelser. Det må derfor hilses med den største tilfredshed, at arkivar Gunnar Olsen har påtaget sig det vældige arbejde at løse denne betydningsfulde opgave og har gjort det på en måde, der med fuld ret har indbragt ham den filosofiske doktorgrad ved Københavns universitet.

Kernen i hans arbejde er de meget omfattende bilag I-III (s. 289—358),

som indeholder en kronologisk oversigt over samtlige konstaterede oprettelser, udvidelser og nedlæggelser af hovedgårde i tiden 1525 til 1774. For enhver, der beskæftiger sig med godshistorie og med topografi, udgør disse lister i sig selv en meget nyttig registratur, hvis værdi dog havde været endnu langt større, om forf. havde anvendt en større omhu i detaljen, men dette er unægtelig hans svageste side. En stikprøvevis foretaget sammenligning med herregårdsartikler i Trap, 5. udg., Odense og Svendborg amter, afslører en del mangler. Et par eksempler skal anføres: Skårupgård, Skårup s., Sunds hrd., angiver forf. (s. 291) som oprettet før 1564. Dette er f. s. v. rigtigt, som den utvivlsomt bestod som hovedgård allerede 1486 (se Repertoriet, 2. rk. nr. 5987), men forf.s oplysning er jo i bedste fald noget upræcis. Dertil kommer, at S.g.d. altså som bestående før 1525 med urette er indgået i hans oprettelsesliste. Da den endvidere, skønt afgjort nedlagt som hovedgård før 1774, ikke er anført i nedlæggelseslisten, bliver fejlen dobbelt. Til Stovgård på Tåsinge skrives 1550 væbner Hans Grim, som 1556 skødede til Frands Brockenhuus »hans hoffuidgord Stougordt« (Danske adelige Brevkister, s. 31, hvor der endvidere tales om S. »og des thilliggendis guodz«). At den var en hovedgård, kan der således ikke være tvivl om, så lidt som om, at den før 1678 var blevet en bondegård, idet den dette år hører til det bøndergods, som Niels Juell fik tilskødet sammen med Valdemarsslot (Kronens Skøder, II, s. 447). Forf. kender den imidlertid ikke, sålidt som Bjørnemosegård, Tved s., Sunds hrd., der dog vitterligt endnu i 1550 (Danske Kancelliregistranter 1535—50, s. 437f.) og formentlig endnu 1618 (Kronens Skøder, I, s. 395) var en bondegård, hvoraf der svarede landgilde til lensmanden på Nyborg. Disse eksempler kunne suppleres med adskillige andre, f. eks. Strarupgård, Gislev s., Gudme hrd.; Anhof, Svindinge s., Gudme hrd.; Øksendrupgård, Øksendrup s., Gudme hrd.; Vormarkgård, Hesselager s., Gudme hrd.; Brudagergård, Brudager s., Gudme hrd.; Jerstave, Revninge s., Bjerger hrd.; Gerskov, Skeby s., Lunde hrd.; Gyrupe, Hjadstrup s., Lunde hrd.; Rolstedgård, Rolsted s., Åsum hrd.; Kilegård, Ejlbys s., Skovby hrd.; Barløsegård, Barløse s., Båge hrd.; Hestholm, Gamtofte s., Båge hrd.; Krengerup, Ørsted s., Båge hrd. og flere. Fælles for de anførte eksempler er, at talen er om små hovedgårde. Fejl og mangler vil derfor antagelig ikke rokke afgørende ved undersøgelsens hovedresultater, men de svækker bogens værdi som topografisk opslagsværk. I samme retning virker det, at nedlæggelseslisten i modsætning til listerne over oprettelser og udvidelser ikke er forsynet med kildeangivelser. — Til disse bilag slutter sig nogle mindre, hvoraf navnlig IV og V har interesse ved at vise, hvilke landsbyer, der er nedlagt ved oprettelser og udvidelser af hovedgårde.

I afhandlingens centrale kapitler: XI »Nedlæggelsernes omfang«, XII »Stordrifterne« og XIII »De nedlagte landsbyer«, bearbejder forf., bl. a. i en række tabeller, dette materiale. Han fremhæver med rette kilde-materialets meget mangelfulde karakter — man må hertil føje, at dets udnyttelse efter sagens natur ikke har kunnet være blot tilnærmelsesvis 100 %, dertil slår enkeltmands kræfter ikke til —, men mener det dog forsvarligt ved hjælp af et forsigtigt skøn at søge hullerne udfyldt f. s. v. angår de endelige talmæssige resultater. Hvorledes man end vil bedømme denne sikkerhedsmargin, står det fast, at udviklingen mod stordrift har haft et betydeligt større omfang end tidligere antaget. Allerede de nogenlunde sikkert konstaterede minimumstal viser dette. Efter disse skulle der i tiden 1525 til 1774 være nyoprettet 397 hovedgårde, medens 400 har

fået større eller mindre udvidelser. På den anden side er der konstateret nedlæggelse af 377 hovedgårde. Udviklingen gik altså ikke kun i én retning. Imidlertid skal man ikke hefte sig altfor stærkt ved de blotte tal for oprettelser og nedlæggelser, navnlig da ikke ved de sidste. De nedlagte hovedgårde var ofte ganske små, og i andre tilfælde var deres nedlæggelse just udtryk for en koncentration, idet de lagdes under andre hovedgårde, hvorved altså netop stordriftstendensen akcentueredes. Som vist i tabellerne 6 og 7 (s. 166—69) skal der foruden et antal landsbyer med ukendt gårdtal ved hovedgårdsoprettelser og -udvidelser være nedlagt henholdsvis 893 og 1624 bøndergårde. En eftertælling af de — i øvrigt noget vanskeligt forståelige — tabellers enkelttal viser, at de to hovedsummer skulle være hhv. 904 og 1633, vel ikke betydelige fejl, men ret skæmmende, da disse to tabeller danner udgangspunkt for de øvrige. I tabel 7 har endvidere en del kolonner forskubbet sig på en temmelig forstyrrende måde.

De således konstaterede minimumstal for oprettelser, udvidelser og nedlæggelser af hovedgårde samt for nedlæggelser af bøndergårde analyserer forf. derpå i en række tabeller både tidsmæssigt og geografisk, og det er ikke mindst herved, at undersøgelsens mest interessante resultater fremkommer. Man kunne dog have ønsket sig en på visse punkter endnu mere differentieret behandling, navnlig hvad det tidsmæssige angår. De anvendte rent mekaniske 50-års inddelinger tillader vel til en vis grad at fastslå udviklingens hovedetaper, men skærer rigtignok de toppe af udviklingskurven, som måske mere end noget andet kunne have bidraget til forståelse af en række vigtige årsagssammenhænge. Navnlig gælder dette utvivlsomt perioden 1650—1699, hvor udviklingen nåede et højdepunkt, og hvor der sikkert ville være særligt gode muligheder for årsagsanalyser. Af betydelig interesse ville det også have været, om forf. havde sammenstillet sine tal i perioder svarende til de af Fridericia og Henrik Pedersen særligt undersøgte. Rent metodisk havde dette været af stor værdi, ikke mindst da forf. selv (s. 26) opstiller det som et af sine formål at fastslå, om deres tal er for små. Man kan jo nok ved en temmelig majsommelig sammenligning med forf.s egne tabeller se, at det må de være, men mangelen på kongruens mellem perioderne gør det umuligt at få et eksakt indtryk af forholdene.

Med tillæg dels af de tilfælde, hvor det vides, at bøndergårdsnedlæggelser har fundet sted, men gårdtallene er ukendte, og dels af de nedlæggelser, som må formodes at være sket, uden at kilderne taler derom, eller at forf. har fundet de evt. vidnesbyrd herom, skønner han, at det samlede antal nedlagte bøndergårde for hele perioden 1525 til 1774 må andrage 3000—3500. Imidlertid er en del af de nedlagte hovedgårde på ny blevet til bondejord — forf. anslår, at der heraf må være opstået 6—700 bøndergårde —, og slutresultatet skulle herefter være, at i alt 2400—2900 bøndergårde er blevet opløst af stordriften, eller rettere af hovedgårdsdriften; thi til egentlig stordrift vil forf. kun regne hovedgårde på over 50 tdr. hartk. hovedgårdstakst. For bøndergodset er der således tale om en reduktion på omkr. 5 %, når man tager sit udgangspunkt i Henrik Pedersens i 1688-matriklen konstaterede 57.433 bøndergårde. For hovedgårdene betød dette i gennemsnit formentlig godt op imod en fordobling af deres areal.

Disse hovedresultater er i sig selv meget talende, men bliver det i endnu højere grad, når man betragter den geografiske fordeling. Hvad der her

navnlig springer i øjnene, er det i og for sig ikke overraskende, at bøndergårdsnedlæggelserne og stordriftens udvikling har været langt stærkere på Sjælland og Lolland-Falster, altså på det gamle vornedskabs område, end i de øvrige landsdele. Ifølge tabellernes minimumstal er således på Sjælland nedlagt ikke mindre end 6,7 % af samtlige bøndergårde eller 7,1 bondegård pr. hovedgård. De faktiske tal er utvivlsomt en del højere.

At forf. har følt sig fristet til at udvide sin undersøgelse til udviklingens årsager og følger, er forståeligt, og afhandlingen rummer på disse felter også adskilligt af stor værdi. De problemer, der knytter sig hertil, er imidlertid så omfattende og komplicerede, at det på forskningens nuværende stade ikke er muligt at nå til afgørende resultater. Ikke mindst på disse områder viser det sig derfor som en åbenbar svaghed ved det foreliggende arbejde, at forf. har villet spænde over så lange tidsrum. Der kommer herved trods mange fine iagttagelser og værdifulde oplysninger noget løst over mange ræsonnementer og dokumentationer, ja endog over definitioner af problemer og begreber. Et eksempel på det sidste er kap. II, 2. afsnit »Hovedgård — sædegård«, hvor man stærkt savner et skel omkr. enevældens indførelse. For nyere tid går det ikke an at betragte hovedgård og sædegård som synonyme. Det spiller som bekendt den dag i dag en rolle i arveretlig henseende, om en hovedgård tillige er sædegård.

Et meget vigtigt problem m. h. t. årsagerne til stordriftens udvikling er forholdet mellem godsejernes indtægter af hovedgårdene og af det underliggende bøndergods. Når hovedgårdene udvidedes med bøndergods og dermed deres afkastning øgedes, skete der samtidig nødvendigvis en nedgang i indtægterne fra bøndergodset. For at inddragelser under hovedgårdsdriften skulle kunne svare sig, måtte altså et lige areal give større udbytte drevet som hovedgårdsjord end som bondebrug — alt set fra godsejerens synspunkt. Der var ved sådanne beregninger mange faktorer at tage i betragtning, og forf. peger på adskillige. Ikke mindst problemerne omkring hoveriet får en god og indgående behandling. Interessant og overbevisende er hans påvisning af hovedgårdenes store styrke frem for bøndergårdene m. h. t. mejeribruget. Langt mindre overbevisende er derimod hans betragtninger over kornavlens (s. 140), hvor han synes tilbøjelig til at tilmåle hovedgårdsdriften forholdsvis langt mindre fordele. Der synes her at være en logisk brist i hans argumentation, idet han — såvidt jeg kan se — blander spørgsmålet om hovedgårdsdriftens fortrin frem for bondebrugets sammen med spørgsmålet om den egentlige stordrifts frem for den almindelige hovedgårdsdrifts. Det er muligt, at foldudbyttet ikke steg med arealets størrelse, ja måske endog p. gr. af ekstensiv drift kunne aftage noget, når visse grænser overskredes, men det afgørende er rigtignok, om udbyttet absolut taget var større end på bøndergodset. Så længe det var tilfældet, og kornpriserne i øvrigt opfordrede til øget produktion, måtte der heri ligge en latent tilskyndelse til udvidelser, hvor ikke andre faktorer trak den anden vej.

At hovedgårdene virkelig i det store og hele var bøndergårdene overlegne i kornproduktionen, og det gælder både kvantitet, kvalitet og afsætningsvilkår, herom kan der vel næppe være nogensomhelst tvivl, i hvert fald ikke for periodens senere del. Forf. anfører selv (s. 142) en udtalelse fra 1768 af v. Finecke på Dallund, der anslår kornproduktionen på en sædegård på 50 tdr. hartk. til 3—4 gange større end på det tilsvarende areal bøndergods. Lad være at denne vurdering i sit agitoriske sigte kan være noget overdreven, en kerne af sandhed rummer den nok. Dertil

kommer, at hovedgårdenes korn var af en langt bedre kvalitet end bøndernes. Det var jo netop en af de væsentligste ulemper ved fællesskabet og hoveriet, at de stillede sig i vejen for en rationel kornavl på bøndergodset. Dels kunne høsten ofte ikke foregå til rette tid p. gr. af hoveriet eller hensynet til fællesskabet, således at resultatet ofte blev mere eller mindre fordærvede kornvarer, dels var det umuligt at holde kornet blot nogenlunde rent. De indberetninger, som Rentekammeret i 1778 lod indhente fra godsejerne om midler til at fremskaffe rene kornvarer, der kunne konkurrere på udenlandske markeder, taler deres aldeles klare vidnesbyrd herom, og man tør tro, at netop ønsket om at forbedre kornets kvalitet var stærkt medvirkende til at få udskiftningsbevægelsen i gang. På hovedgårdene havde man formodentlig ganske andre muligheder for at få høsten afviklet i rette tid og ikke mindre for på de store samlede arealer at holde rent korn. A. G. Moltkes besvarelse af 5. dec. 1778 (Rtk. Landv.ktr. Div. sager. 1778—79. Forslag til kornavlens forbedring. RA) udtrykker godt den overvejende anskuelse: »At ved Hovedgaardene kan tilveyebringens saavel reene som gode Korn-Vahre, har Erfarenhed overbeviist mig om. . . . Hvad Bønder-Markerne angaaer, da findes mange Vanskeligheder, førend det vil komme saavit, at deraf kan forventes reener Korn-Vahre end tilforn. Fælledskabet imellem Bye og Bye og det indhyrdes Fælledskab i een Bye, legger i den Henseende mange Hindringer i Veyen. Bøndernes Agre ligge i Fleng med hverandre, de have Ager om Ager ved hindanden, sa ikkun een Ploug-Fuur adskiller Agrene. Naar een Bonde og imellem giør sig Umage for at saae reent Sæde-Korn, saa kan dog deraf ey indavles reen Sæd, siden hans Naboe ikke saaer til samme Tiid reen Sæd eller det samme Slags Korn i sin Ager næst ved, eller ikke høster med ham til een Tid; thi den mindste Blæst i Sæde- eller Høste-Tiiden foraaersager Sammenblandelse.«

Hvad angår betydningen af kornprisernes svingninger, synes forf. ligeledes (s. 144f) at male med lovlig bred pensel, når han nærmest vil tillægge dem samme virkninger for hovedgård og bøndergod. Det er uimodsigeligt, at stigende kornpriser øger indtægten af både hovedgården og, gennem jordebogsindtægterne, af bøndergodset. Men det afgørende ligger i nuancerne. Hvor bliver stigningen størst? Her er et punkt, der ganske tydeligt viser, hvor aldeles nødvendige konkrete og tilbunds gående analyser er, for at problemerne overhovedet lader sig løse. Påvisninger af almindelige tendenser slår ikke til. M. h. t. konjunkturernes betydning er det i øvrigt bemærkelsesværdigt, at forf., hvor talen er om stordriftens udvikling i England (s. 19) og i Nordtyskland og Balticum (s. 22), ikke synes at nære betænkelse ved at antage kornprisernes stigning som afgørende faktor.

M. h. t. udviklingens følger gælder som m. h. t. dens årsager, at problemerne er for mangfoldige og omfattende til at løses nu og af enkeltmand. Her som der må det siges, at forf. har fremført meget interessant stof og sat mange problemer under debat. Også her kunne der være et og andet at bemærke, men jeg skal indskrænke mig til at pege på et enkelt problem, som utvivlsomt kunne fortjene mere opmærksomhed, end forf. har tildelt det. Jeg tænker på vandringerne til byerne. Det hedder s. 241, at »Bgds-nedlæggelserne (disse skrækelige forkortelser, lad dem ikke danne skole!) skabte ikke noget direkte socialt problem. Det var ikke sådan, at bønderne fra de nedlagte gde i flokkevis strejfede hjemløse rundt eller arbejdsløse måtte søge til købstæderne.« Her har forf. igen den altfor

brede pensel i brug. Det er jo klart, at nedlæggelse af måske højst 20—30 gårde på et år ikke, betragtet som et isoleret fænomen, har kunnet skabe akutte sociale kriser af større omfang, men det er her unægtelig de indirekte og langsigtede virkninger, der vejer. Indvandringen til byerne har jeg i øvrigt intet kendskab til, men dette problem er rejst af andre så kategorisk, at det næppe kan være rimeligt at afvise det uden nærmere dokumentation, som forf. her gør. Det er dog påfaldende, at han selv kan citere Samuel Gottfried Meyers plan til hoveriets afskaffelse (s. 230) og dennes bemærkning om, at mange tusinde bønder var søgt til købstæderne, især til København, uden at blive betænkelig. Besynderligt også, at han slet ikke synes at kende Albert Olsens afhandling »Bybefolkningen i Danmark paa Merkantilismens Tid«, hvor denne (s. 6) udtaler følgende: »Foruden en Tilgang af et relativt kapitalstærkt og faglært kvalificeret Fremmedelement fik Byerne en stærk Tilvækst af Landboere, der søgte ind til Byerne under Tryk af den Omlægning, som fandt Sted paa Landet. Overgangen til Stordrift og Hovedgaard drift gik ud over Bønderne, hvis Gaarde blev mageskiftede for at skaffe Plads for Hovedgaardene. . . . Den enorme Tilgang fra Land til By kan vi kontrollere for en Del af de større jyske Byers Vedkommende, men ikke for de sjællandske.« Om Albert Olsen har ret eller ikke — det må forekomme som en mangel ved en specialundersøgelse over stordriftens udvikling i Danmark, der overhovedet går ind på problemerne om dens følger, at den ikke tager hans synspunkter under overvejelse.

Kan der således end være mangt og meget at indvende mod Gunnar Olsens afhandling — og det negative må jo desværre ifølge sagens natur altid komme til at indtage en uforholdsmæssig plads i en recension — bør det dog ingenlunde kunne fordunkle indtrykket af et overordentlig væsentligt bidrag til dansk landbohistorisk forskning. De fleste anker kan i virkeligheden føres tilbage til, at han har villet yde mere, end der med nogen rimelighed kunne forlanges. Driften er derved blevet noget ekstensiv.

Jens Holmgaard.

Havekunst

Johannes Tholle: Haveanlæggene og gartnerne ved Frederiksborg Slot. Havebrugets Forskningsfond. 1958. 102 sider.

Bogen vil give en dokumenteret, mere omfattende skildring af haven gennem tiderne med væsentlige træk af gartnerlivet og gartnerens personalhistorie (s. 5). Gennem citater og referater af et righoldigt, i vidt omfang utrykt, kildemateriale berettes om udviklingen af de forskellige haveanlæg omkring Frederiksborg. Man følger indkøb af urter og træer, anlæg af nytte- og prydhaver og byggeri i tilknytning hertil, havernes produktion og administrative forhold. Det kræver et grundigt lokalkendskab at følge forf., der næsten aldrig angiver, hvilke lokaliteter de mange og skiftende betegnelser dækker, ja, topografiske bestemmelser, som ansete forskere med megen flid har foretaget, omtales ikke. Kriegers haveanlæg indtager, som naturligt er, en dominerende plads i fremstillingen; man bemærker omtalen (s. 22) af en hidtil upåagtet plan, desværre ikke gengivet, som er udarbejdet 1718 af H. H. Scheel. Der stilles imidlertid ikke spørgsmål til materialet; et vigtigt punkt som buxbomhækkens ukendte alder affærdiges i en lakonisk fodnote (s. 64). Man savner lidt

orientering om de områder, der for en tid lå under anden administration, især Dyrehaven og Indelukket i 18. og første del af 19. årh.; det er lidt flot, at udgravningen af badstuedammen ikke omtales. Litteraturhenvisningerne lader meget tilbage at ønske, registre mangler, end ikke en indholdsfortegnelse findes. Bogen er rigt illustreret, men gengivelsen er alt for ofte unødigt ringe, og anvendelsen af billederne forvirrende; i flere tilfælde modsiger teksten og illustrationerne hinanden. De moderne rekonstruktionsforslag, der gengives s. 29 og 91, er morsomme og interessante.

Povl Eller.

Arbejdermiljø

Björn Hallerdt: Leva i brukssamhälle. En studie över sociala relationer vid Surahammars bruk 1845—1920. Svenskt liv och arbete nr. 22. Nordiska Museet. Stockholm 1957. 236 s.

Edvard Bull: Arbejdermiljø under det industrielle gjenembrudd. Tre norske industristrøk. Utgitt av Norsk Folkemuseum. Universitetsforlaget. Oslo 1958. 412 s.

Björn Hallerdts bog er en studie over et enkelt västmanlandsk industrisamfund med kapitler om virksomhedens ydre udvikling, arbejdet i jernværket (arbejdsbeskrivelser, arbejdstiden og aflønning, rekruttering og fordeling af arbejdskraft), bolig og husholdning, familien og samværet i hjemmene, selskabs- og foreningsliv, virksomheden og dens omland, befolkningsudvikling og social lagdeling, samfundsbilledets forandringer. Edvard Bull behandler derimod tre træindustriområder i Østfold fylke. Hver enkelt af hans tre miljøbeskrivelser er bygget op over tre problemkomplekser: Rekrutteringen af arbejderklassen; arbejderens levestandard; arbejderne som social gruppe og deres forhold til andre grupper, individer og institutioner. For begge bøger er det vigtigste kildestof levnedsskildringer, som er indkommet henholdsvis ved Nordiska Museets arbejderundersøgelser og Norsk Folkemuseums afdeling for arbejderminder. Dette materiale sammenholdes med den viden, der kan udledes af arkivalske og trykte kilder. Begge bøger giver en levende og rigt nuanceret skildring, som ikke kunne have været grundet på gængst historisk kildestof alene. Bøgerne er dog såre forskellige, Hallerdts præget af svensk folkelivsforskningens problemstilling, Bulls af solid historisk skoling, der også viser sig i interessen for politiske forhold. Man må prise Bull for, at der er blevet plads til både i det indledende og afsluttende kapitel at give bidrag til en vurdering af arbejderminder som historisk kilde. Først og fremmest glæder man sig over, at arbejderundersøgelserne ved Nordiska Museet og Norsk Folkemuseum nu er nået ud over det rent indsamlede og beskrivende men ganske vist såre produktive stade (se tidl. anm. i F. og N. XIX, 223 ff.) og nu befinder sig på et analyserende og ræsonnerende stadium.

Peter Michelsen.

Livet på Shetland

Gordon Donaldson: Shetland Life under Earl Patrick. Oliver and Boyd. Edinburgh 1958. 150 s.

Hovedsagelig på grundlag af en tingbog for 1602—04, tidligere udgivet af forfatteren, tegner bogen et detaljeret billede af shetlandsk kultur ved

begyndelsen af 1600-årene. Stoffet suppleres fra få andre kilder som en lidt senere tingbog, nogle dødsboopgørelser og fæstefortegnelser. Mange ældre forhold belyses med eksempler fra forfatterens solide viden om livet på øerne i mands minde. Bogen skal her nævnes, fordi den viser, hvor meget kulturhistorie der kan komme ud af en tingbog, og fordi dens skildring af kulturen på Shetland på et tidspunkt, da det nordiske endnu ikke var ganske fortrængt af det skotske, er af største betydning for det kulturhistoriske studium af livet på Færøerne, hvorfra der nu også foreligger en tingbogsudgave (jf. F. og N. XIX, 337 f.).

Peter Michelsen.

Atlas över svensk folkkultur

Atlas över svensk folkkultur. Atlas of Swedish Folk Culture. I.

Materiell och social kultur. Utgiven av Kungl. Gustav Adolfs Akademien under redaktion av *Sigurd Erixon*. Bokförlaget Niloé, Uddevalla. 1957. 62 s.

I følge den plan for atlassets udarbejdelse, der blev vedtaget i 1937, skal værket bestå af fire dele, hvoraf de tre endnu ikke færdige skal omhandle folklore, folkemål og stednavne. Det er således et stort anlagt atlas, men de enkelte dele udgør i virkeligheden selvstændige publikationer med egen redaktion.

I et forord redegør Sigurd Erixon for de omfattende forarbejder. I den oprindelige plan gik man ud fra, at det nødvendige kildemateriale stort set var for hånden, dels i form af genstande i de mange museer, dels i form af billeder og optegnelser i Nordiska Museets arkiv og i dets Etnologiska Undersökning, i Landsmåls- og Folkminnesarkivet i Uppsala og i Folklivsarkivet vid Lunds Universitet, men det viste sig snart, at dette materiale ikke dækkede hele landet med ensartede oplysninger og i det hele taget ikke indeholdt tilstrækkelig mange enkeltheder, hvorfor den energiske redaktør satte en storstilet indsamling i gang. Denne blev fra 1940 koncentreret i Institutet för Folklivsforskning, der har udsendt mere end 140 spørgeblade jævnsides med de ældre institutioners indsamlingsarbejde. Dertil kommer, at der i udstrakt grad er udsendt videnskabeligt uddannede optegnere for blandt andet at fremskaffe et stof til supplement og kontrol af spørgelistematerialet. Når man betænker, hvilket arbejde det har været at registrere samlingerne i museerne (der er nu mere end 1000 hjemstavns-museer i Sverige) og at udskrive oplysninger fra de mange tusinde optegnelser, forstår man, at der er investeret adskillige millioner i dette kortlægningsarbejde, men selvfølgelig er det foreliggende atlas kun den mindre, synlige del af det uvurderlige materiale, som herved er sikret eftertiden. I virkeligheden er en betydelig del af den litteratur, som i de sidste tyve år er udkommet om svensk folkeliv på en eller anden måde udløber af atlasarbejdet, og gennem talrige artikler i samlingsværket Svenska Kulturbilder og i tidsskriftet Folk-Liv har man kunnet følge, hvorledes arbejdet skred frem, og så tidligt som i 1945 kunne Sigurd Erixon udgive en lille, men stærkt koncentreret bog: Svenska Kulturgränser och Kulturprovinser, hvori der er trukket stregrænser for en snes kulturelementer.

Det har derfor ikke manglet på forhåndsinteresse for den foreliggende del af atlasset, og af flere grunde har man haft grund til at stille store for-

ventninger. For det første er Sverige ved sin beliggenhed og natur et etnologisk interessant studieobjekt, fordi landet med den lange udstrækning fra syd til nord i Europas udkant indeholder kulturelementer af vidt forskellig alder og tilpasset vidt forskellige geografiske miljøer, fra den sydsånske slette, der har nær forbindelse med det mellemeuropæiske slette-land, hvor nye kulturelementer ret hurtigt har kunnet brede sig, og til Lapmarkerne, hvor en gammel fangst- og nomadekultur stadig har livsbetingelser. Derfor har man også uden for landets grænser været interesseret i en grundig kortlægning af svensk folkelig kultur. Men hertil kommer, at studiet af den hjemlige kultur i Sverige har haft en blomstring som vel i intet andet europæisk land, og redaktøren af det foreliggende bind har i en årrække været en central figur i dette forskningsarbejde.

Sigurd Erixon har i flere afhandlinger om etnologiens metode fremhævet, at hvert kulturelement må fastlægges med hensyn til de tre dimensioner rum, tid og socialt lag. Rummet omfatter i dette atlas Sverige. Kun i visse tilfælde er der vist udbredelsen af de samme eller beslægtede elementer i Finland, og i to tilfælde i Estland. Norge og Danmark er ligesom det øvrige Europa kun berørt i teksten, der ledsager kortene. Tiden er perioden 1850 til 1900. Fra det tidsrum har man kunnet samle mundtlig tradition, og det, som man i dette atlas har villet belyse, er kulturen før industrialiseringens omlægninger, men i indledningen betones det, at det må være en kommende opgave at belyse den nyere tids omdannelser kartografisk. Med hensyn til bygningskulturen har man dog medtaget træk, der går helt tilbage til middelalderen, men som endnu var bevaret i den behandlede periode, selvom kulturelementet ikke længere var produktivt. Den tredje dimension er bondestanden i dens forskellige afskygninger. Herved får atlasset den vigtige begrænsning, at såvel de højere stænders som bybefolkningens kultur falder bort, ligesom den lappiske fangst- og rensdyrnomadekultur er forbigået. I Sigurd Erixons inspirerende bog *Svenskt Folkliv fra 1938* optages en trediedel af sidetallet af de fire kapitler: Aldersklasser och ynglingalag, Äktenskap och giftermål, Familj, Släkt, men i atlasset er det trods titlen kun på ganske få kort, at sociale eller samfundsmæssige foreteelser får udtryk, og det er vel en af grundene til, at atlasset forekommer at give et lidt ensidigt billede af svensk bondekulturs variationer, men måske vil den del af kulturen, som er overladt til folkemindeforskerne, udfylde dette savn. Iøvrigt er det tydeligt, at værkets formål er at belyse de kulturelle skel, hvorimod man ikke har forsøgt at belyse bondens tilværelse kartografisk. F. eks. omtales ofte den rolle, som fæbodsvandringer, foderbjærgning i fjerne udmarker og fiskeri langt borte fra hjemmet har spillet for Nordsveriges kulturtype i modsætning til Sydsåns bofaste bonde, men man har ikke vist eksempler på de to bondetyperes virksomhedsområde, og et så vigtigt fænomen som dalkarlenes årlige arbejdsvandringer illustreres kun ved den særlige plejlform, hvis udbredelse forklares som en følge af disse årlige vandring.

Atlasset er bygget op på den overskuelige måde, at hvert sidepar udgør en enhed. På siden til venstre optages de tre af fire spalter af et hovedkort, medens resten af sideparrets fem spalter er udfyldt med tekst og mindre bikort. På hvert kort kan der forekomme op til 23 forskellige signaturer i to farver, hvilket trods atlassets store format er vel meget, især da signaturerne ikke alle er udformet helt så pædagogisk, som det nok kunne have

været tilfældet. Derimod har man løst problemet med signaturforklaringerne på en forbilledlig måde, idet der er anbragt en nydelig tegning ud for hver signatur, hvor der er tale om genstande — og det er der i de fleste tilfælde. Alligevel savner man i flere tilfælde illustrationer i teksten, dette gælder således artiklen om leskafterne, men noget sådant har der ikke været plads til, og det tekstbind, som oprindeligt var planlagt, er der ikke blevet råd til. Iøvrigt har det store format og de to farver den ulempe, at det er meget vanskeligt at gengive et kort i en almindelig bog.

På det første hovedkort er afsat de 1050 skrevne landsbyvedtægter fra 1580 og til slutningen af 1800årene, som er bevaret, hvorved det viser sig, at vedtægternes hovedudbredelsesområde mod nord afgrænses af en linie omtrent fra Götaelvens udløb og mod nordøst til Dalelvens udløb. Denne grænse skal vi senere vende tilbage til.

På det samme kort har man afsat beliggenheden af de såkaldte kirke-stæder, hvorved forstås samlinger af stalde og overnatningshuse omkring kirkerne i det spredt bebyggede Nordsverige. Her fandtes bebyggelser på mere end tusind huse, som stod tomme det meste af året, men hvor folk samledes ved kirkehøjtiderne og på ting- og markedsdage.

Et bikort viser udbredelsen af periodisk anvendte fiskelejer. I den behandlede periode fandtes sådanne sæsonfiskepladser på Öland og Gotland og videre nordpå fra skærgården nordøst for Gotland og langs kysten ved den Botniske bugt, hvor der ofte findes et kapel i fiskelejerne, således som det også kunne være tilfældet ved de middelalderlige, danske sæsonfiskepladser, hvor landbefolkningen strømmede til for at deltage i det kortvarige fiskeri, der dels var baseret på eksport, dels på hjemligt forbrug i fastetiden. Efter reformationen bortfaldt med det synkende forbrug af fisk baggrunden for storfiskeriet i det sydlige Skandinavien, men i de nordlige egne, hvor landbruget ikke rummede så store muligheder, var der helt op til nutiden behov for et stort hjemligt forbrug af konserveret fisk, saltet, tørret eller syret, hvor salt var for kostbar en vare. Også dette fænomen, at ældre danske foreteelser kan genfindes i nyere tid i den nordlige del af Sverige, kommer igen adskillige gange i atlasset.

De følgende tre hovedkort er helliget forskellige redskaber til agerens tilberedning. Især arderne får en udførlig behandling, medens plove slet ikke er omtalt, men man må stadig huske, at udvalget af behandlede kulturelementer er meget lille i forhold til det samlede antal. Et udmærket supplement til atlasset har man imidlertid i Sigurd Erixons afsnit i de bind af Nordisk Kultur, som handler om teknisk kultur og om bygningskultur, hvor man tillige finder en udførligere beskrivelse af en hel del af de kortlagte elementer, end der er plads til i atlasset, medens man til gengæld savner udbredelseskortene i Nordisk Kultur, og her har man lejlighed til at konstatere, hvor meget mere et korthillede giver end selv en omhyggelig beskrivelse af et udbredelsesforhold. Hvor stor vægt Sigurd Erixon iøvrigt lægger på de lokale arddformer, kan man se af en enkelt ytring i Nordisk Kultur (bd. 13, s. 119), hvor der tales om hjælpebillerne på de danske jernalderarder: »Traditions­mässigt kunde rent av ett primitivare stadium bevarats inom bondekulturen än det, som representeras av de mera komplicerade och tekniskt mera fullgångna årdren från tiden omkring 500 f. Kr. Före dem måste ligga en tämligen lång utveckling. Om denna försiggått på nordiskt område eller ej, må här lämnas osagt«. Det er uægtelig store forventninger at stille til et nutidigt materiale, især når

der sagligt er rig mulighed for forenkling eller tilpasning til grovere arbejde. Iøvrigt synes teorierne i atlasset at være mere afdæmpede end i de foreløbige artikler, men atlasset er jo også et værk, som helst skal kunne blive stående i mange år uden at blive forældet.

På det femte hovedkort er der afsat 23 forskellige former for beholdere til at holde såkornet i under såningen, og på bikort er der vist en række kulturelementer, som har en indbyrdes sammenhæng. Man ser, hvor det har været fast skik, at kvinderne besøgede tilsåningen, hvilket ellers er et typisk mandsarbejde, der her i landet altid var husbondens, selv om denne ellers ikke deltog i markarbejdet. Fra Jämtland og Medelpad og nordpå var det imidlertid kvindearbejde, hvilket Sigurd Erixon tolker som et minde fra den tid, da mændene i det nordlige Skandinavien var optaget af forskellige bierhverv til landbruget. Endvidere vises sydgrænsen for sæterbruget og for brugen af mælk, der er konserveret med urten *Pinguicula vulgaris*, således at mælken kunne lagres, »varigenom den fyllde ett viktigt behov hos lantbefolkningen i övre Sverige med dess mycket rörliga livsföring och långperiodiska bortovaro från hemmen — —«. Sydgrænsen for brug af denne konserverede mælk går fra Stockholm til Göteborg, medens sæterbrugets sydgrænse har et parallelt, men lidt nordligere forløb. Blader man atlasset igennem, finder man et betydeligt antal kulturgrænser, der løber som et knippe fra sydvest til nordøst. At et vigtigt kulturskel ikke viser sig ved en enkelt grænselinie, men ved et helt bundt af enkeltlinier, er et velkendt fænomen, som man blandt andet har søgt at vise i det polske etnologiske atlas, som er under udgivelse. Det dybe kulturskel ved linien fra Götaelvens udløb til Dalelvens udløb hænger sammen med den allerede berørte forskel i erhvervsformen, idet den nordsvenske bonde måtte udnytte et langt større område end den mellemsvenske, der indtog en mellemstilling mellem den nordsvenske og den stærkt bofaste sydsvenske (skånske) bonde. Næsten hele året rundt måtte medlemmer af husstanden i en nordsvensk gård være på farten. Om foråret skulle kreaturerne således føres til sæterens fjerne græsgange, og snart begyndte det arbejde med at bjerge hø i ofte fjerne enge og moser, der med afbrydelser varede til efterårets komme, og når vinteren meldte sig med slædeføre, var tiden inde til at føre afgrøderne hjem. Jagt og fældefangst, fiskeri i fjeldsøer, elve eller havet, lange handelsrejser og skovarbejde fordelte sig ligeledes over de forskellige årstider.

Sigurd Erixon mener, at den nordsvenske gård er helt lukket i firkant for at være vanskeligt tilgængelig i de perioder, da den stod tom, og han påviser, hvorledes forrådshuse på pæle, som er karakteristiske for området, genfindes i egne med en mobil levevis. Undersøgelser har imidlertid vist, at det ikke blot drejer sig om et skel i erhverv og bolig. Også når det drejer sig om samfundsmæssige foreteelser og åndeligt kulturgods kommer grænsen frem. Nord for denne optrådte således det udprægede natterfieri, dvs. at bygdens unge mænd kom i kontakt med de unge piger ved i flok og følge at besøge pigerne lørdag nat i tugt og ære efter ganske bestemte regler.

I dette år har vi tillige grund til at mindes, at de omtalte forhold har haft konsekvenser også for vort lands historie, idet befolkningen nord for den beskrevne grænse gennem deres levevis var uddannet til militærlivet så effektivt som nogen moderne soldat. At kunne skyde og bruge et bjørnespyd var en livsbetingelse. Bonden var vant til lange ture til hest, til fods

og på ski. At ligge ude og sove under åben himmel ved et bål var noget selvfølgelig for ham, og det voldte ham ikke vanskelighed at tilberede de medbragte madvarer over ilden. Det er derfor ikke mærkeligt, at den svenske konge var i stand til at skabe helt andre militære traditioner i sin hær end kongen over de danske slettebønder, for hvem tanken om sådanne strabadser var vederstyggelig, og hvad der gælder Nordsverige, er også tilfældet i store dele af Norge og andre dele af Europa, hvor naturforholdene betingede en agerbrugstype med hovedvægt på sæterbrug eller transhumance som i det alpine område, Skotland og dele af Spanien og Balkan, der har afgivet soldater til en betydelig del af Europas krige.

Af det foregående fremgår det, at kulturskellet i Sverige er delvis geografisk betinget, men dette betyder ikke, at skellet altid har ligget fast. Flere forhold tyder således på en langsom forskydning mod nord, og går man tilbage til tidlig middelalder kan der ikke have været så stor en forskel mellem den bofaste slettebonde og den nordsvenske skovbonde som senere i tiden. Jo tættere landsbyerne kom til at ligge, og jo mere skoven og vildtbestanden svandt ind, des mere indskrænket blev slettebondens virksomhedsområde, og hver gang et jagtområde blev forbeholdt herremanden, sank den almindelige bondes våbenfærdighed, ligesom ophøret af de periodiske fiskerier betød, at en stor del af den kystnære befolkning blev uvant med sejlads, hvilket har haft såvel militære som handelsmæssige (og derved også kulturelle) konsekvenser. Slettebondens verden blev stadig mindre.

Det sjette hovedkort angiver udbredelsen af de forskellige typer leskafter, der som bekendt kan have mange former. Selv i vort lille land optræder der fire hovedtyper, der alle genfindes i Sverige. Mærkeligt nok har man ikke kortlagt de redepinde, som i hvert fald i dele af Sverige påsattes under kornhøsten, og deres eksistens nævnes end ikke i teksten. Forskydninger inden for den behandlede periode er ikke medtaget i dette atlas. Når man ikke har taget denne side med, der ellers tillægges stor betydning i andre landes etnologiske kortlægning, skyldes det næppe, at det ville kræve betydelig flere kort, og at museumsgenstande ikke er velegnede som kilde hertil, idet deres brug som regel er dårligt tidsfæstet, men man har formodentlig villet overlade denne opgave til et atlas, der skal vise den nyere tids forskydninger. På kortet over leskafterne er den type, som er den ekspansive, dog markeret med afvigende farve, således at det træder tydeligt frem, at de ældre former især har holdt sig dels i de nordligere dele af landet, dels i Skåne. Dette forhold kommer igen i en række tilfælde, og det viser, hvorledes de gamle danske provinser hurtigt optog en række nye kulturelementer i den senere middelalder og renaissanceen, og disse elementer har man holdt fast ved, således at landskaberne fra at have et moderne præg gik over til på flere områder at være et reliktområde. Iøvrigt viser kortet på samme dobbeltside over riveformerne, at Öland og Gotland følger Skåne og Blekinge.

Næste dobbeltside belyser de mange metoder, hvorved kornet sattes til vejring, efter at det var høstet, og på den følgende vises de forskellige plejltyper på et kort, der vel nok er atlassets eleganteste. Mon ikke alle sverigesrejsende har undret sig over de mange og mærkelige brøddormer, som kan købes rundt om i landet. På det niende hovedkort får man en oversigt over de 23 typer hverdagsbrød. Også her træder fællesskabet mellem Danmark og Skåne, Halland og Blekinge samt Öland og Gotland tyde-

ligt frem, ligesom grænsen fra Götaelvens munding til Dalelvens udløb viser sig. Syd herfor er det gærede brød enerådende, medens det ugærede tyndbrød, der kan holde sig i lange tider, er dominerende som hverdagsbrød nord for linien. Iøvrigt er de tre sidste kort resultatet af tre store bøger skrevet af henholdsvis Eerik Laid, Dag Trotzig og Åke Campbell.

Næste kort belyser brugen af heste og okser som trækdyr — de sidste hører selvfølgelig til syd for det store kulturskel — medens hovedkort 15 viser udbredelsen af løbbinding af halm og fletning af birkebark. Den første er som bekendt en af de ældgamle husflidsgrene, som endnu ikke er helt uddød her i landet, idet de smukke halmarbejder nu indgår i vor kunstindustri. Kortet viser tydeligt, at løbbindingen i Sverige er snævert begrænset til Bohus len, Halland, Skåne, Blekinge og Öland. En lige så karakteristisk udbredelse har barkfletningen, idet den afspejler de områder, hvor finske kolonister slog sig ned i 1500- og 1600årene. I Värmlands skovegne kan man endnu hist og her høre finsk, og en række kulturelementer, hvoraf nogle er kortlagt, vidner om indvandringen, medens andre udbredelsesforhold er et resultat af den livlige forbindelse tværs over den Botniske bugt, som har ført adskillige kulturelementer fra Sverige til Finland, men også fra Finland til Sverige, og det er især dette forhold, man har stræbt efter at belyse i det foreliggende atlas, medens vandringerne af kulturelementer den anden vej vil blive behandlet i det finske atlas, som er under udarbejdelse. Iøvrigt er der også eksempler på, at samme kulturelement findes isoleret både i Finland og Nordsverige, uden at der er nogen direkte forbindelse, idet der er tale om reliktføremønstre af et tidligere almindeligt udbredt fænomen.

Hovedkort 12 viser fordelingen af redskaber anvendt til hørrens tilberedning, og på et par bikort vises udbredelsen af forskellige vævninger til stuens udsmykning, der er knyttet til en bygningstype, som benævnes høgloftsstuga, som fandtes i det nordøstlige Skåne, det sydlige Småland og Blekinge. Her har gamle traditioner haft betyngelse for at holde sig helt op til nyere tid, da hemsløjdsbevægelsen satte ind. Svensk vævning har som bekendt haft en betydelig indflydelse på nyere dansk vævning, men det er for en del gamle danske traditioner, som slår tilbage i fornyet form. Iøvrigt er de bierhverv, som knytter sig til landbruget i ældre tid, kun sparsomt repræsenteret i atlasset. Således er hverken fiskeri, fangst med fælder og snarer eller jagt taget op til særskilt behandling, og folkekunsten må nøjes med enkelte kort i forbindelse med bygningkulturen, der optager den sidste halvdel af bogen, og som i ganske særlig grad har haft redaktørens interesse. En stor del af materialet er fremskaffet på de feltundersøgelser, som Sigurd Erixon har ledet. Det er da også et rigt varieret billede, som her gives af de svenske gårde fra Sydsåsnes bindingsværkslængder over Mellemsveriges bulhuse til Nordsveriges blokhuse, fra fast bundne stråtage i det sydligere Sverige over Mellemsveriges løst oplagte stråtage til Nordsveriges trætage. Alle de forskellige fænomener er vist gennem stikprøver, men dog på en sådan måde, at atlasset er et fortrinligt middel for den, som før eller under en rejse i nabolandet ønsker at skaffe sig lidt overblik over den kulturelle mangfoldighed, som stadig er at iagttage på Sveriges landsbygd.

Om formålet med atlasset siger redaktøren i indledningen: »En utbredningskarta uppfattas här i första hand som ett medel att i ythänseende åskådliggöra ett bestämt kunskapsstoffs geografiska omfattning och

fördelning. Genom materialets detaljerade lokalfixering markeras därvid dess samhörighet med vissa natur- och bebyggelsemiljöer. Utbredningskartan innebär närmast en metod att magasinera ett hopat vetenskapligt material, som man annars skulle ha svårt att överblicka.« Längere fremme fortsættes: »För den speciella vetenskapliga uppgift, som denna atlas skall tjäna, utgör en dylik mer eller mindre mekanisk materialmagasinering blott en förberedelse. Med eller utan färdiga kartor av detta slag har det gällt att fixera, vilka regionala motsättningar som existerade under 1800-t. senare hälft och att på grund av sådana gränser söka urskilja sammanhängande utbredningsområden och splittrade förekomster. Sådana differenser kunna i gynnsamma fall ge etnologen klarhet om respektive objekts territoriella utvecklingshistoria och i vissa fall bli till hjälp för mera allsidiga analyser av de framkomna utbredningsområdenas inre karaktär«.

En kortläggning er således ikke i sig selv et endeligt mål, men den er et vigtigt middel, og med denne samling af detaljerede kort har svensk etnologi givet et fint stykke værktøj til brug i den videre udforskning af Europas kultur. Endnu nyttigere vil det imidlertid blive, når det suppleres med tilsvarende fra andre lande. Således savner man under læsningen af det foreliggende atlas ofte norske kort, idet statsgrænsen mellem Sverige og Norge i ringe grad fremtræder som et kulturelt skel, måske endog i ringere grad end den tidligere grænse mellem Danmark og Sverige. En bearbejdning og publicering af det materiale, som allerede er indsamlet af henholdsvis Norsk Etnologisk Gransking og Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser vil vise det.

Ole Højrup.

Dansk kulturhistorisk Museumsforenings årsmøde i Ystad den 28.-29. august 1958

Mødet begyndte torsdag den 28. august kl. 20 på hotel Continental. Her holdt professor, fil. dr. *Sigfrid Svensson*, Lund, et foredrag om »Genstande og optegnelser«. Foredraget var ledsaget af lysbilleder og belyste på inciterende måde, hvorledes den etnologiske forskning drives i Sverige, og hvilken betydning optegnelsearbejdet har for den rette forståelse af museumstingene. Ved det efterfølgende kaffebord fortalte museumsforstander *H. P. Hansen*, Herning, og tandlæge *Holger Friis*, Hjørring, morsomme oplevelser fra deres første tid som museumsledere.

Repræsentantskabsmødet indledtes den følgende dag kl. 9 med, at formanden, museumsdirektør *Svend Larsen*, Odense, bød gæster og repræsentanter velkommen. Han udtalte derefter følgende mindeord: »Siden sidste årsmøde har den danske museumsverden mistet en række af sine mænd. Døden har gjort sin høst blandt både ældre og yngre kolleger, som vi var glade for at se i vor kreds. I Thisted virkede viceskoleinspektør *P. L. Hald* i en menneskealder for sit museum. Med utrættelig energi arbejdede han på at øge sine samlinger og skaffe velegnede lokaler dertil. Hans interesser samledes navnlig om den forhistoriske tid. Egnen opfordrede jo til det, og det var en oplevelse at besøge ham og gennemgå samlingerne med ham. I nær kontakt med Nationalmuseet udførte han et forbilledligt arbejde indenfor de givne rammer. Østvendssysels Museum i Sæby har også mistet sin mangeårige leder, redaktør *P. C. Pedersen*, der trofast arbejdede på at forbedre sit museums forhold. I Esbjerg har der i de seneste år været udført et stort arbejde for at skabe et museum, som dels skulle belyse vesterhavsfiskeriets historie, dels egnens almindelige kulturhistorie. Forretningsfører *Tobias Tobiassen Kragelund* var som formand sjælen i dette arbejde. Med klog udnyttelse af de til rådighed stående midler satte han skub i indsamlingsarbejdet og i bestræbelserne for at skaffe museet en velegnet bygning. Han har en væsentlig del af æren for, at museumsarbejdet i Esbjerg kom i gang, og resultater blev opnået. Kontorchef *P. Lerche-Thomsen*, der i en årrække har ledet vort ældste lokalmuseum, »Den antikvariske Samling« i Ribe, døde midt under arbejdet med at planlægge festlighederne i anledning af 100-året for museets oprettelse. Disse planer omfattede også en hårdt tiltrængt udvidelse af museets lokaler og en nyordning af samlingerne. Stadsskoleinspektør *Johannes Høirup* var en flittig deltager i vor møder. I de mange år, han havde sit virke i Nyborg, var han levende optaget af historisk forskning. Han virkede energisk for indsamling af materiale til »Mads Lerches Gaard«, og endnu virksomere var han, når det gjaldt at henlede offentlighedens opmærksomhed på Nyborg slot. Man kan vel sige, at han var mere turistforeningsmand end museumsmand, men han var utrættelig, når det gjaldt at skaffe midler til sit museum, og da den nye museumslov skulle søges gennemført, var han en meget værdis-

fuld støtte. I de senere år har der været arbejdet for etablering af et museum i Ringe. Førstelærer *H. M. Henriksen* var initiativtageren og sigtede vel først og fremmest mod at skabe en samling, der kunne tjene undervisningsarbejdet. Han opnåede at se samlingerne anbragt i egen bygning og fulgte til det sidste museets forhold med interesse. Kort før han skulle falde for aldersgrænsen døde konservator *Peter Linde*, Nationalmuseet. Få kendte som han det gamle København; han var en utrættelig forsker og en fin stilist. Dybt tragisk er det, at også to af Nationalmuseets yngre medarbejdere er gået bort i løbet af de sidste måneder. Først museumsinspektør *Svend Jespersen*, der var leder af Nationalmuseets bondegårdsundersøgelser; en mand, der gik sine egne veje, men som foretog dybtgående undersøgelser, hvis resultater man så hen til med forventning. Dernæst museumsinspektør, arkitekt *C. G. Schultz*, hvis undersøgelser af middelalderlige befæstningsanlæg og kirkearkitektur vidnede om en sjælden evne til at gøre iagttagelser. Samtidig havde han en sjælden kombinationsevne, og mange problemer blev af ham sat i nyt lys. Kun få af hans undersøgelser blev publicerede, han kunne aldrig få grundlaget solidt nok. Også han var en ener, men vi, der kom til at kende ham, kom også til at sætte stor pris på ham og havde håbet, at en længere livsbane måtte blive ham beskåret. På de fleste danske museums mænd virkede det stærkt at erfare museumsinspektør *Hugo Matthiessens* død. Selv om han havde taget sin afsked, færdedes han stadig på rejser rundt i landet, lige frisk, lige bidsk i sin form, men bag denne form en sjælden varme og skønhedssans. Hans forfatterskab var helstøbt; han havde fundet den emnekreds, der egnede sig for hans pen og hans sind. Hans bøger kom med ganske præcise mellemrum, næsten alle i samme udstyr og til det sidste præget af den glød, der gav hans skildringer farve, som kun få danske historikere har evnet det, — en mand, der var bærer af de bedste af Nationalmuseets traditioner fra en svunden tid, en mand, det var godt at møde, og som vi savner meget. Vi vil ære og bevare mindet om disse mænd i taknemmelighed.«

Ved navneopråb var følgende museer repræsenteret: Nationalmuseets 3. afd., Rosenborg, Tøjhusmuseet, Handels- og Søfartsmuseet, Helsingør Bymuseum, Frederiksborg og museerne i Frederiksværk, Gilleleje, Hørsholm, Espergærde, Roskilde, St. Magleby, Holbæk, Kalundborg, Næstved, Vordingborg, Rønne, Maribo, Odense, Bogense, Hjørring, Frederikshavn, Try, Nykøbing M., Ålborg, Mariager, Grenå, Ebeltoft, Horsens, Silkeborg, Odder, Kolding, Herning, Ribe, Esbjerg, Sønderborg og Søllerød.

Efter at landsarkivar *Johan Hvidtfeldt*, Viborg, var valgt til dirigent, aflagde *formanden* følgende årsberetning: »Blandt den snart lange række af årsmøder, som vor forening har afholdt, må dette få en særlig karakter, som præges af, at folketinget den 3. juni vedtog *den nye museumslov*. År efter år har man diskuteret, hvorledes der kunne skabes et bedre økonomisk grundlag for de kulturhistoriske lokalmuseer. Der har været tider, hvor man mente, at målet var i sigte, og umiddelbart efter blev forhåbningerne gjort til skamme, fordi almene økonomiske og politiske vanskeligheder tårnede sig op.

Bestyrelsen har haft lejlighed til at følge og deltage i de seneste forhandlinger. Endnu på det foregående årsmøde havde vi ikke vished for, at forslaget ville blive forelagt i folketinget; først i løbet af efteråret blev det stillet i udsigt, at regeringen ville søge det gennemført. Den 6. marts fremsatte undervisningsministeren lovforslaget i folketinget, og en uge senere kom det til første behandling. Alle partiers ordførere udtalte anerkendelse af det arbejde, som lokalmuseerne har udført. Der blev givet udtryk for ønsket om, at lokalmuseernes arbejde fremdeles måtte hvile på det lokale initiativ som hovedprincip, men det blev også sagt, at man måtte yde et statstilskud »af en sådan størrelse, at

det virker som en opmuntring, ikke som et forsøg på at gøre dem til statsdrevne virksomheder«, og at de enkeltpersoner, som har ofret tid, kræfter og ofte formuer på at samle disse minder fra en svunden tid, har fortjent »at deres livsværk føres videre under betryggende økonomiske vilkår«. Som helhed må man karakterisere forslagets modtagelse som overordentlig velvillig. Forslaget blev derefter behandlet i et 17-mands udvalg og vedtaget ved 3. behandling den 3. juni og stadfæstet som lov nr. 166 af 7. juni 1958.

Under behandlingen af forslaget er dette undergået enkelte ændringer. Der er i § 2 indsat en bestemmelse om, at undervisningsministeren i en overgangstid kan meddele dispensation fra kravet til landsdelmuseerne om, at de skal have fagligt uddannet personale. Endvidere er der i § 3 meddelt museerne fritagelse for, at de skal holde åbent een dag om ugen med gratis adgang, idet man har ment, at dette må overlades til hvert enkelt museums afgørelse. En væsentlig ændring er indeholdt i § 5, hvor det tilskudsberettigende grundbeløb, hvoraf der ydes 100 % statstilskud, er forhøjet fra 2000 til 3000 kr., og i stedet for, at disse lokale tilskud udelukkende skulle være faste kommunale eller amtskommunale tilskud, hedder det i loven blot »faste stedlige tilskud«. Endvidere har man i § 7 optaget reglerne for sammensætningen af statens lokalmuseums-tilsyn. Dette skal bestå af 7 medlemmer, der beskikkes af undervisningsministeren, nemlig direktøren for Nationalmuseet som formand, yderligere 2 repræsentanter for Nationalmuseet, udpeget af direktøren, 1 repræsentant for undervisningsministeriet, 1 repræsentant for de fire kommunale organisationer, udpeget af disse i fællesskab, og 2 repræsentanter for lokalmuseerne, udpeget af bestyrelsen for Dansk kulturhistorisk Museumsforening blandt heldags-beskæftigede, fagligt uddannede museumsledere. Medlemmerne vælges for fire år ad gangen sammenfaldende med den kommunale valgperiode. De nærmere regler for tilsynets virksomhed fastsættes af undervisningsministeren, og loven har virkning fra 1. april i år.

Blandt ændringerne vil de fleste lokalmuseer, og især alle små og mellemstore museer med glæde bemærke, at grundtilskudet er forhøjet.

Som en af dem, der gennem medarbejderskab ved udarbejdelsen af provinsmuseumsnævnets betænkning har deltaget i skabelsen af det oprindelige grundlag for det nu vedtagne lovforslag, kan jeg ikke undlade ved denne lejlighed at udtale min tilfredshed med, at det altså nu har vist sig, at de synspunkter og argumenter, der var bærende for vort arbejde i sin tid, har været så indlysende og så stærke, at selv den nøgterne politiske behandling af forslaget nåede til det resultat, at forslaget ikke alene var berettiget, men at det endda var for behersket. Og jeg kan gentage, hvad jeg vist tidligere har sagt, at når det oprindelige forslag ville have medført en indtægtsnedgang for et par lokalmuseer, var vi de første til at beklage dette forhold. For os måtte det absolut vigtigste til enhver tid være at tilvejebringe et så nøgternt og økonomisk behersket forslag, at det, om jeg så må sige, ikke var til at komme udenom.

Værdifuldt er det også, at tilsynet har fået en sammensætning, der tager rimeligt hensyn til berettigede interesser. Bestyrelsen har fra undervisningsministeriet modtaget anmodning om at udpege dens to repræsentanter i »Statens lokalmuseums-tilsyn«, og man har foreslået, at repræsentanterne bliver den tidligere formand for provinsmuseumsnævnet, professor P. V. Glob og mig. Det er undervisningsministeren, der skal fremsætte de nærmere regler for tilsynets virksomhed, og jeg vil være lydhør overfor eventuelle forslag til ændringer af udkastet til bekendtgørelsen. Først når tilsynet er organiseret, vil de enkelte museer erfare lovens virkninger. De ordinære statstilskud, der er udbetalt i indeværende finansår, må opfattes som a conto beløb, der vil blive

afløst af eller suppleret med tilskud af den størrelsesorden, som vil blive fastsat efter gennemgang af museernes forhold.

Der er naturligt nok fra forskellige museer kommet forespørgsler om tilrettelægnings af det fremtidige arbejde, det gælder spørgsmål om ansættelse af personale, om anlæg af kartoteker o. s. v., men disse spørgsmål henhører under tilsynet og kan først behandles, når dette er etableret. Loven har imidlertid gyldighed fra 1. april, og der vil da i de nærmeste måneder blive en lang række problemer, som der skal tages stilling til.

Idag kan vi konstatere, at de ønsker, der gennem en meget lang årrække er blevet fremført på vore årsmøder, ønsker, der har været koncentreret om, at statens tilskud måtte blive forøget og sat i forhold til de lokale tilskud, er blevet opfyldt og lovfæstet.

Det har i denne forbindelse afgjort været af overordentlig værdi, at man sammen med reglerne af 1941 fik etableret undervisningsministeriets provinsmuseumsnævn, der blev et middel til, at vor forening kunne fremføre vore medlemmers interesser for ministeriet. Efter lovens vedtagelse er nævnet ophevet, men vi mindes idag med taknemmelighed mænd som kredslæge J. S. Møller, overlærer Albert Thomsen og museumsinspektør Chr. Axel Jensen, som hver især var med til at berede jordbunden, og hvis tanker til det sidste kredsede om muligheden for at finde vej frem.

Når det lykkedes at nå et resultat, skyldes det en række gode omstændigheder. Vi erindrer med taknemmelighed undervisningsminister Bomholts varme interesse og undervisningsminister Jørgen Jørgensens forståelse af vore særlige problemer; vi har haft kontakt med politikere, med organisationer og institutioner, der har givet os råd og støtte. Vor tak gælder i særlig grad undervisningsministeriet. Fra første færd har en af ministeriets tjenestemænd været nævnets sekretær; den forbindelse, man herigennem har fået med ministeriet, har ikke synet udadtil, men dens betydning har været ganske overordentlig, ja, jeg fristes til at sige afgørende.

Der er nu gennem lovgivningen lagt en ramme om de kulturhistoriske lokal-museers arbejde og skabt et økonomisk grundlag for dette arbejde fremover, og det vil i fremtiden stå til hvert enkelt museum selv at vække interesse for sit arbejde, udbygge det, knytte forbindelse med det område, hvor det har sine opgaver, og tilvejebringe den lokale økonomiske støtte, der er en af betingelserne for, at staten kan yde sit bidrag. Måtte dette arbejde lykkes, og museerne omsider indtage en plads i samfundet, der gør dem til nyttige redskaber både i det videnskabelige og det folkeoplysende arbejde — thi det er lovens mening.

I det forløbne år er der i foreningen *optaget tre museer*: Bakkehuset, De Rahbekske Mindestuer; Søllerødegnens historiske arkiv og museum; samt Orlogsmuseets Udstilling. Vi byder de nye medlemmer velkommen i museumsforeningen, som nu tæller 103 medlemmer. I henhold til de gældende love kan ethvert dansk kulturhistorisk museum optages som medlem. Dette er en meget rummelig bestemmelse, og der har da også været givet udtryk for, at den er for rummelig, og at der bør formuleres visse principielle retningslinier, således at kun museer, der er i offentligt eje eller er selvejende institutioner med offentlig støtte kan optages. Spørgsmålet har været drøftet i forbindelse med det forslag til nye love, der er sat på dagsordenen, og vi har ved formuleringen af § 2 taget hensyn til dette forhold.

Vi har i årets løb afholdt et *studiekredsmøde*, som fandt sted i Odder. Hovedemnet var drøftelse af spørgsmålet om møllefredning, et spørgsmål, der jo tid efter anden bliver aktuelt indenfor alle lokalmuseers område. Resultatet af drøftelserne blev enighed om, at spørgsmål af denne art normalt kan henvises

til det under Nationalmuseet sorterende mølleudvalg. Iøvrigt havde vi lejlighed til at se det nyindrettede museum, og vi takker Odder Museum for den venlige modtagelse og det vel tilrettelagte møde, der med ca. 45 deltagere var det største af denne art, foreningen har afholdt. Deltagelsen var så stor, at det giver anledning til alvorlig overvejelse af, om man ikke i fremtiden bliver nødsaget til at arrangere møderne som kredsmøder med en vis geografisk afgrænsning. Om dette vil jeg gerne høre forsamlingens mening.

På tidligere studiekredsmøder har der været fremsat ønske om, at der blev udsendt *museumstekniske vejledninger* i løbbladsform, og spørgsmålet var atter til drøftelse på årsmødet i Slesvig sidste år. Indenfor bestyrelsen erkender man, at den gamle plan om udgivelse af en bog om museumsteknik kan have sine svagheder; nye metoder og nye principper kommer hurtigt frem og gør en sådan bog forældet i løbet af kort tid. På årsmødet i Slesvig gav firmaet Goriværk i Kolding tilsagn om at ville skænke foreningen et antal samlebind, og foreningens medlemmer har i disse dage modtaget et bind, hvori vi har indsat vejledninger vedrørende konserveringsspørgsmål og indføring af museumsgenstande. Det er tanken tid efter anden at udsende lignende vejledninger i andre museumsspørgsmål samt supplere tidligere udsendte vejledninger med oplysninger om nye metoder og anvisninger, men forøvrigt vil måske en væsentlig del af dette rent museumstekniske oplysningsarbejde i fremtiden komme til at sortere under tilsynet, der vil få midler til disse fællesopgaver.

I denne forbindelse kan jeg nævne, at vi har ført uforbindende drøftelser med »Norske Museers Landsforbund« om et muligt samarbejde mellem Danmark og Norge om udgivelsen af det norske museumstidsskrift *Museumsnytt*. Fra norsk side har man behandlet vor forespørgsel med velvilje og stillet positivt forslag om et samarbejde. Som bekendt giver »Museumsnytt« orientering om norske museers arbejde og museumstekniske problemer. Disse problemer er i mange tilfælde fælles for både danske og norske, ja, for alle skandinaviske museer, og det kunne formentlig være frugtbart for alle parter, om man her kunne finde frem til en form for samarbejde. Det vil imidlertid kunne betyde en vis økonomisk forpligtelse for foreningen, og det vil derfor være nyttigt for bestyrelsen at vide, hvorledes man fra forsamlingens side ser på denne tanke.

Af foreningens årbog *Arv og Eje* er bind III udsendt i disse dage. Det er en stor tilfredsstillelse at se dens stadige vækst. Årbogen trykkes for øjeblikket i 999 eksemplarer, men salget af den er nu så stort, at vi må tage under overvejelse at forøge oplaget. En udvidelse af oplaget vil imidlertid automatisk medføre øgede udgifter til forfatter- og redaktionshonorar, idet vi gerne vil følge de af Foreningen til Beskyttelse af Videnskabeligt Arbejde fastsatte takster. I en ansøgning til undervisningsministeriet om fornyelse af statens bevilling til årbogen har vi gjort opmærksom på det ønskelige i forøgelse af oplaget og bedt om en forhøjelse af det årlige tilskud fra 1000 til 1500 kr. I betragtning af, at der ikke fra statens side iøvrigt ydes tilskud til foreningens drift, og at trykningsudgifterne er steget væsentligt, siden vi i 1950 første gang fik tilskud til årbogen, kan dette ønske vist ikke anses for ubilligt. Det er vor opfattelse, at årbogen stimulerer museernes medarbejdere til at publicere genstande fra deres samlinger. Den bliver et bindeled mellem museerne indbyrdes, og den tjener til at henlede offentlighedens opmærksomhed på museernes indhold og arbejde. Vi takker årbogens redaktør, museumsinspektør Holger Rasmussen for den dygtighed og præcision, hvormed han har varetaget redaktionen også af dette bind, og vi tilskynder medlemmerne at levere bidrag, der ligger på linie med indholdet af de udkomne bind.

I tilslutning til omtalen af vor publikationsvirksomhed vil jeg gerne henlede

opmærksomheden på det store og smukke kvartals-tidsskrift *Museum*, som udgives af UNESCO. Det indeholder en rigdom af oplysninger om museumsarbejde verden over med særligt henblik på rent tekniske erfaringer. På den anden side skal det også siges, at man meget sjældent ser meddelelser fra danske museer eller om danske museer. Man har en følelse af, at der på dette specielle felt findes en vis passivitet, som kan medføre, at dansk museumsarbejde ikke får den placering i det internationale arbejde, som det burde have. Fremmede må få det indtryk, at Danmark i museumsmæssig henseende er et underudviklet område.

Med hensyn til de to *dispositionsbevillinger* på henholdsvis 20.000 kr. og 10.300 kr. har vi lidt en skuffelse. Den sidstnævnte, der især sigter mod forbedring af museernes effektivitet, er i en årrække blevet suppleret med et tilskud fra tipsmidlerne, men i år har kun et meget begrænset antal museer kunnet få del i disse midler, idet de, såvidt jeg har forstået, er blevet anvendt til andre formål. Denne omlægning er så meget mere beklagelig, som der har foreligget en række særdeles vel motiverede ansøgninger til forbedring og udbygning af museer, og den del af tipsmidlerne, der anvendes til lokalmuseerne, er meget beskeden. Det må understreges, at en forbedring af museernes effektivitet fuldt ud vil kunne gavne det almindelige oplysningsarbejde, og det vil være meget ønskeligt, om der fra museumsforeningens side kan gøres en indsats for at opnå en forhøjelse, selv om man må håbe, at nedskæringen i år må opfattes som et eengangsfænomen.

Det er stadig nødvendigt at understrege, at ansøgningerne om tilskud af dispositionsbevillingerne skal være ordentligt motiverede. Alt for mange ansøgninger er af en sådan art, at man ikke kan se, om det er berettiget at yde støtte. Man vil have bemærket, at der endnu ikke er indkaldt ansøgninger til dispositionsbevillingerne for indeværende år; dette hænger sammen med gennemførelsen af den nye museumslov. Indkaldelsen af ansøgninger vil dog snart fremkomme.

Museumslovens gennemførelse har også nødvendiggjort visse *ændringer i vor forenings love*. Under arbejdet hermed har det vist sig ønskeligt at foretage en omredigering. Et forslag til nye love er udsendt, og dets behandling er opført som et særligt punkt på dagsordenen.

Af kassererens regnskab vil det fremgå, at *foreningens økonomi* må karakteriseres som tilfredsstillende, og jeg kan slutte beretningen med at bringe en tak til foreningens medlemmer for al venlighed og tålmodighed i det forløbne år og med en tak til mine bestyrelseskolleger for godt sammenhold og trofast støtte, og ingen vil tage det fortrydeligt op, at jeg ganske særligt retter en tak til museumskonsulent Halkjær Kristensen, hvis konsulentvirksomhed ikke er begrænset til lokalmuseerne, men har langt videre sigte.«

Under den efterfølgende diskussion gav en del udtryk for ønsket om, at der ikke skete større ændringer i studiekredsmødernes nuværende form. *N. A. Christiansen* ønskede i bekendtgørelsen indføjede overgangsbestemmelser vedrørende museumsledernes medlemskab af museumsbestyrelserne, ligesom han ønskede bibeholdt de livsvarige bestyrelsesmedlemmer. Han spurgte, om loven ville betyde, at museumsledere skulle nyansættes eller have ny anerkendelse. *Kaster* ville gerne i bekendtgørelsen have nogle retningslinier for valg af bestyrelse og for affattelse af vedtægter samt have en definition af, hvad der var faste lokale tilskud. *Calov* syntes, at støtteforeningernes medlemsbidrag burde medregnes til de faste stedlige tilskud, f. eks. med et gennemsnitsbeløb for en årrække. Vedrørende planerne om en fælles dansk-norsk udgivelse af »Museumsnyt« var der nogen betænkelighed hos de fleste. Man mente, at det ville blive for dyrt, og at en del af stoffet næppe ville have større interesse for danske

museumsfolk. Enkelte mente, at det snarere måtte være en opgave for Skandinavisk museumsforbund at tage op til løsning. Det henstilledes til bestyrelsen at undersøge, om enkelte af tidsskriftets artikler kunne købes og udsendes til indføjelse i de nye ringbind.

Formanden takkede for de fremsatte udtalelser, som bestyrelsen gerne skulle tage hensyn til. De fremsatte ønsker vedrørende bekendtgørelsen skulle han fremføre i tilsynet.

Forsamlingen godkendte derefter formandens beretning.

Kassereren, museumsdirektør *Knud Klem*, Kronborg, forelagde derefter det reviderede årsregnskab, der balancerede med en sum af kr. 17.073,76. I sine kommentarer til regnskabet bemærkede han, at årbogen for 1957 vel figurerede med et overskud på kr. 1.015,02, men da der på dette regnskab er bogført to års tilskud à kr. 1.000,- fra undervisningsministeriet, kan der kun lige regnes med balance på årbogens regnskab. Årbogens økonomi ligger i et bedre leje, men er endnu ingeniende sikker, hvorfor man stadig har fastholdt forfatterhonorarerne i et plan, som ikke i længden kan holdes. Kassereren takkede annoncørerne for deres gode støtte og håbede på, at man efterhånden kunne forøge annoncerens antal. Han takkede desuden for et beløb af kr. 1.200,-, som efter regnskabets afslutning var modtaget fra tipsmidlerne til delvis dækning af underskudet på årbogen for 1956. Da der endnu var et beløb af ca. kr. 1.300,- udækket af dette underskud, måtte det håbes, at dette kunne bevilges på næste års uddeling af tipsmidler. Kassereren foreslog, at medlemskontingentet fastsættes uændret for det kommende år. Dette vedtoges, og der gaves decharge for regnskabet uden nærmere forhandling.

Formanden forelagde derefter bestyrelsens lovforslag. Da forsamlingen ikke repræsenterede halvdelen af medlemmerne, kunne lovændringerne ikke vedtages på dette årsmøde, men der udspandt sig en livlig diskussion om enkelte punkter i det foreliggende forslag. Det henstilledes til bestyrelsen at udarbejde nyt lovforslag til forelæggelse på næste årsmøde og i god tid forinden udsende dette til medlemmerne.

Sekretæren, museumskonsulent *P. Halkjær Kristensen* forelagde fordelingen af sidste års *dispositionsbevillinger*. Til bevillingen på 20.000 kr. til indkøb og konservering var der indleveret 23 ansøgninger om ialt 34.701 kr., og fordelingen blev: Vendsyssels hist. Museum 3.000 kr. til indkøb og konservering, Museet på Koldinghus 900 kr. til indkøb, Hobro Museum 1.740 kr. til indkøb og konservering, Ålborg hist. Museum 1.000 kr. til indkøb, Den gamle By 700 kr. til indkøb, Roskilde Museum 1.500 kr. til indkøb, Fredericia Museum 1.600 kr. til indkøb, Museet på Sønderborg Slot 3.000 kr. til konservering, Ringkjøbing Museum 250 kr. til konservering, Haderslev Amts Museum 3.000 kr. til konservering, Åbenrå Museum 310 kr. til indkøb, Hørsholm Egnsmuseum 650 kr. til indkøb, Langelands Museum 500 kr. til indkøb, Helsingør Bymuseum 850 kr. til indkøb, Falsters Minder 1.000 kr. til konservering.

Bevillingen på 10.300 kr. havde 30 ansøgere om tilsammen 75.628 kr. Fordelingen blev: Forhistorisk Museum 860 kr. til destillationsapparat, Møns Museum 3.200 kr. til montrer, Museet på Sønderborg Slot 2.000 kr. til montrer og indretning af konserveringsrum, Fredericia Museum 1.500 kr. til centralvarmeanlæg, Marstal Museum 540 kr. til montrer og lysinstallation, Langelands Museum 1.200 kr. til skrivemaskine, Odder Museum 1.000 kr. til radiatorer.

Museumskonsulenten redegjorde derefter ganske kort for sit konsulentarbejde af forskellig slags ved ca. 20 museer. Han udtalte herunder ønsket om, at konserveringen må være et af de spørgsmål, som museumsforeningen på bredt

grundlag tager op til snarlig løsning. Museerne skal ikke blot samle, de skal også søge de gamle kulturminder bevaret.

Til *bestyrelsen* genvalgtes Svend Larsen, Knud Klem, Helge Søgaard og Halvkjær Kristensen. Svend Larsen genvalgtes til formand. Da Ove Marcussen ønskede at blive fritaget for hvervet som revisor, nyvalgtes i hans sted dommer T. Worsaae, Vordingborg, medens Jørgen Paulsen, Frederiksborg, genvalgtes som revisor.

Under *eventuelt* fremsattes der med tilslutning fra et flertal af forsamlingen ønsket om, at der forud for årsmødet udsendtes duplikeret beretning og regnskab. Formanden lovede at overveje dette, og idet han takkede for de mange gode indlæg i den førte forhandling, meddelte han, at man må være forberedt på en nybesættelse af formandsposten næste år.

Efter frokosten holdt museumsinspektør *Ole Højrup*, Nationalmuseet, et foredrag med lysbilleder om Nationalmuseets etnologiske undersøgelser og påviste, hvorledes de forskellige leformers udbredelse kan fortælle om kulturpåvirkninger og enkelte egnes særlige traditioner. Museumsinspektør *Holger Rasmussen*, Odense, illustrerede ved nogle eksempler den betydning, som lokalmuseerne har for indsamlingen af værdifuldt traditionsstof til belysning af de enkelte egnes kulturhistorie. Til slut gav han nogle oplysninger vedrørende den udsendte instruks om museumsgenstandenes indføring på kartotekskort og i hovedprotokol.

Dansk historisk Fællesforenings årsmøde i Ystad den 29.-31. august 1958

De historiske samfunds sektioner

Sektionsmødet afholdtes på Ystads gamle rådhus fredag den 29. august kl. 15.00. Formanden, landsarkivar *Johan Hvidtfeldt*, bød velkommen og meddelte, at der ikke var indkommet forslag til dagsordenen, hvorfor kun de af Fællesforeningen anførte punkter ville komme til drøftelse.

Punkt 1: Er samfundenes organisatoriske struktur rigtig?

Formanden indledte denne drøftelse med at påpege, at spørgsmålet kunne deles i to afsnit: 1) Er det rigtigt at være organiseret i store amtssamfund? 2) Er der tilstrækkeligt samarbejde inden for amtet mellem alle foreninger og institutioner, der arbejder for fremme af den historiske interesse?

Hvad det første afsnit angik, henviste han til de mange små samfund, der var opstået i Københavns omegn, uden at amtssamfundet havde været medvirkende dertil. I Sverige findes der også mange små foreninger, der er sammensluttet lensvis og i fællesskab udsender meget værdifulde publikationer. Han nævnte endvidere Historisk samfund for Sønderjylland, der for få år siden er blevet omorganiseret, således at det er opdelt i amtskredse, hvis formænd er medlemmer af samfundets styrelse. Denne opdeling havde givet store resultater i form af medlemstilgang.

Formanden stillede det spørgsmål, om samfundene burde gå i spidsen for en sådan decentralisering? Spørgsmålet må naturligvis afgøres af hvert enkelt samfund, men foretager man en opdeling, må man sørge for en koordination, og publikationsvirksomheden må ikke decentraliseres, derved opnår man blot mange små og svage tidsskrifter.

Hvad samarbejdet mellem de forskellige historiske institutioner og foreninger inden for amterne angår, foreslog formanden oprettelsen af et »historisk råd« i hvert amt. Her skulle der planlægges og foretages en samling af kræfterne. De nuværende personlige kontakter mellem institutionerne og foreningerne anså han for utilstrækkelige. Repræsentanterne i et sådant råd må kunne »tegne« de forskellige foreninger og institutioner.

Formanden sluttede sin indledning med at understrege, at den udelukkende måtte opfattes som et oplæg til en drøftelse af problemer, som han anså for vigtige for alle samfund.

I den efterfølgende drøftelse understregede førstelærer *H. K. Kristensen*, at der burde være mere samarbejde mellem amtssamfundene og de udvalg, der blev nedsat for at skrive sognehistorier. Amtssamfundene anede som regel intet om disse udvalg, før de modtog ansøgning om økonomisk støtte. Han var selv i tvivl om, hvad der kunne gøres.

Førstelærer *A. Strange Nielsen* mente, at amtssamfundene burde vise tydeligt, at de er parate til at hjælpe sådanne udvalg, og skabe reklame om sig selv, så folk ville henvende sig til dem. Han fremhævede endvidere, at samfundene gennem aftenhøjskolerne kunne komme i forbindelse med mange historisk interesserede. Samfundene burde gennem det lokale ungdomsnævn holde sig underrettet om, hvor der blev afholdt aftenkurser i hjemstavnslære, og så sætte sig i forbindelse med arrangørerne af disse kurser. I Sorø amt havde denne fremgangsmåde givet gode resultater.

Direktør *Arthur Fang* fandt sognenes selvstændighedstrang forståelig og tiltalende, men han troede ikke, at man i sognene ville tage hensyn til amtssamfundene ved udarbejdelsen af f. ex. sognehistorier. Han omtalte de mange historiske foreninger, der gennem de sidste år var dukket op i Københavns amt, uden at amtssamfundet var blevet underrettet. Formandens idé om et »historiens råd« kunne han bifalde, men dette var næppe tilstrækkeligt.

Førstelærer *H. K. Kristensen* udtalte, at samfundene hverken havde råd eller tid til at være med ved de enkelte sognehistorier. Han anså iøvrigt de små foreninger for skadelige, da de ikke ville kunne skaffe tilstrækkelige midler, og arbejdet derfor ville blive jævnt skidt.

Arkivar *Peter Kr. Iversen* kunne kun anse de små foreninger og de sognehistoriske udvalg for fremmede for den historiske interesse. Og amtssamfundene måtte også være interesserede i, at denne blev vakt, det ville bl. a. tilføre samfundene flere medlemmer. For at få kontakt med sognene må man på en måde slå amtssamfundene i stykker — f. ex. i herredsforeninger, hvis formænd så er medlemmer af samfundenes styrelser. Herredsformanden skal have kontakt med sognenes enkelte medlemmer, hvad han meget bedre er i stand til end samfundets sekretær. Så skal sognene nok komme til samfundet med deres sognehistorier. Hvad redaktionen af disse angår, mente han iøvrigt, at denne bedst kunne varetages af en udensogns mand, der dog ikke absolut behøvede at være medlem af samfundets styrelse. På et spørgsmål om kontingentfordelingen ved en sådan opdeling, svarede han, at i Sønderjylland indgik hele kontingentet til samfundet, der derefter fordelte de overskydende penge til amtskredsene.

Fuldmægtig *Olav Christensen* støttede arkivar Iversen og understregede, at man gennem opdelingen styrker det tillidsmandssystem, der bygger på en tillidsmand i hvert sogn. Det er dennes pligt at indberette til samfundet, hvad han måtte anse for vigtigt — f. ex. planer om en sognehistorie. I Sønderjylland havde opdelingen visse steder givet en medlemsstigning på indtil 50 %, og han var absolut tilhænger af dette system.

Direktør *Arthur Fang* fremhævede Københavns amts historiske samfunds vanskelige stilling. Han var overbevist om, at de små foreninger i Københavns omegn ikke ville underkaste sig amtssamfundet.

Bibliotekar *Anker Olsen* oplyste, at foreningerne i Københavns omegn har et samarbejdsudvalg, der ganske vist ikke er særlig effektivt.

Handelsgartner *Bek Pedersen* omtalte de særlige problemer for Maribo amt, der især drejede sig om oprettelsen af aftenhøjskolekurser i hjemstavnslære uden om samfundet, mens man der i amtet ikke kendte til »revolutionære foreninger«.

Arkivar *Peter Kr. Iversen* mente, at man netop kunne undgå disse »revolutionære foreninger« ved at decentralisere »fra oven« — fra amtssamfundene. De enkelte foreninger måtte naturligvis ikke gå uden om amtssamfundet.

Førstelærer *H. K. Kristensen* fandt arkivar Iversens idé med en herredsopdeling god. Selv i Vestjylland havde bilismen forkortet de lange afstande, der ellers kunne blive et problem.

Førstelærer *A. Strange Nielsen* understregede atter aftenhøjskolens værdi som fremmer af den historiske interesse — og dermed af medlemstilgangen til amtssamfundene.

Formanden fremhævede, at efter hans mening måtte samfundene selv tage initiativet til en decentralisering (dog undtaget Københavns amt med dets særlige problemer). Gør de ikke det, vil der opstå en masse små foreninger, der arbejder hver for sig, og publikationernes kvalitet vil blive dårlig. En sådan decentralisering vil endvidere lægge initiativet ud i de enkelte sogne, der derved aktiviseres i det historiske arbejde. Man kan ikke vente, at sognehistorieudvalgene af sig selv skal komme til samfundene — samfundene må tage de første skridt. Dansk historisk Fællesforenings konsulentvirksomhed står endvidere til rådighed for dem, der gerne vil igang. Han påpegede i denne forbindelse forholdene i Norge, hvor der på lignende måde er sat en masse igang, således at man deroppe mærker en grøde, mens vore hjemlige forhold kan minde om en visse steppe. Det er en udfordring til os. Vi må ud i sognene. Han anså den sønderjyske fremgangsmåde for rigtig.

Han førte derefter drøftelsen over på spørgsmålet om samarbejdet inden for amtet og foreslog, at man amt for amt afholdt rundbordskonferencer med deltagelse af alle historisk interesserede til drøftelse af, hvordan et sådant samarbejde kunne gribes an.

Førstelærer *A. Strange Nielsen* fandt, at man burde begynde med at sætte ind i de »bare egne« — de egne, hvor der næsten ikke fandtes sognehistorier. Han påpegede, at mens Vestjylland og Sorø amt næsten var dækket med hensyn til sognehistorier, var f. ex. Maribo amt så godt som »bar« for sådanne.

Handelsgartner *Bek Pedersen* imødegik *Strange Nielsen* med en omhyggelig gennemgang af alle de amts-, købstads- og herredshistorier, der fandtes for Maribo amt.

Arkivar *Peter Kr. Iversen* gav sin tilslutning til formandens idé om rundbordskonferencer. Han ville meget gerne være med til at arrangere en sådan i Sønderjylland. Iøvrigt mente han, at mange sognehistorier var for ensartede; det var et spørgsmål, om man ikke hellere skulle give sig i lag med herredshistorier.

Formanden anførte, at han i Håndbog for danske lokalhistorikere netop havde slået til lyd for denne tanke.

Stationsforstander *E. Kaster* fandt det rimeligst, at sådanne konferencer blev afholdt i »døde områder«, og han nævnte her egnen syd for Århus.

Handelsgartner *Bek Pedersen* redegjorde for arbejdet i Maribo amt, hvor man havde flere skrifter igang.

Lærer *Chr. Stenz* meddelte på en forespørgsel, at Sønderjysk Månedsskrift økonomisk hviler i sig selv. Det samme gælder en hel del af samfundets små skrifter.

Arkivar *Peter Kr. Iversen* knyttede hertil den bemærkning, at nok var Historisk Samfund for Sønderjyllands tilskud særlige, men på den anden side havde samfundet betydeligt større lokale tilskud end de fleste andre samfund.

Førstelærer *A. Strange Nielsen* spurgte, hvorledes Historisk Samfund for Sønderjylland stillede sig til den nyligt udkomne bog om Als.

Arkivar *Peter Kr. Iversen* svarede, at denne bog var et rent kommercielt foretagende, som Historisk Samfund intet havde at gøre med.

Formanden udtalte, at bliver en sådan bog lavet godt, kan samfundene kun være interesseret i at støtte den og arbejde for, at den bliver så god som mulig. Han mente iøvrigt, at samfundene var for beskedne med hensyn til lokale tilskud; der var også muligheder for tilskud til særlige formål. Dansk historisk Fællesforening vil prøve at støtte alt det, den formåede, og han omtalte i til-

knytning hertil foreningens ansøgning om en dispositionsbevilling, der dog endnu ikke var givet. Grunden kunne bl. a. tænkes at være de særlige forhold, der i år p. gr. af landsdelsorkestrene havde gjort sig gældende ved uddelingen af tipsmidlerne.

Bibliotekar *Anker Olsen* nævnte, at Lyngby-Tårnbæk kommune havde givet 5.000 kr. til en årbog og Søllerød kommune 1.000 kr. Disse eksempler viser, at der er offervilje til stede.

Formanden nævnte i denne forbindelse udgaven af Sokkelund herreds tingbog, der bliver finansieret ved tilskud fra kommunerne i Sokkelund herred. Men inden man søger om sådanne tilskud, må man sørge for, at alt er tilrettelagt, således at man tydeligt kan redegøre for, hvorledes pengene vil blive anvendt.

Førstelærer *H. K. Kristensen* spurgte, hvordan man kunne financiere en sognehistorie.

Stationsforstander *E. Kaster* spurgte, om man kunne vente en lov for samfundene svarende til den nyligt gennemførte museumslov.

Formanden svarede, at man i øjeblikket næppe kunne rejse dette spørgsmål, da man havde opnået betydelige forhøjelser ved den nye fordeling af statstilskudene.

Førstelærer *A. Strange Nielsen* spurgte, hvordan de nye regler ville komme til at virke.

Formanden redegjorde for de nye regler, hvorefter extratilskud ud over de faste tilskud bliver fordelt efter medlemstal.

Direktør *Arthur Fang* fandt, at extratilskudene burde være fordelt efter lokale tilskud og ikke efter medlemstal.

Formanden svarede, at denne fremgangsmåde var blevet anbefalet af repræsentanterne på årsmødet i Hjørring i 1956. Han afsluttede endvidere diskussionen om dette punkt og takkede for de mange indlæg, der havde givet mange værdifulde synspunkter, som han var sikker på ville virke frugtbargørende på arbejdet fremover.

Punkt 2: Udflugters og egnsvandringers betydning for samfundenes arbejde.

Formanden gav ordet til arkivar Peter Kr. Iversen, der ville indlede om dette punkt.

Arkivar *Peter Kr. Iversen* indledte: De amtshistoriske samfund er folkelige foreninger, ikke videnskabelige selskaber. Vore medlemmer kommer fra alle samfundslag — eller burde i hvert fald gøre det —, og derfor er det af betydning for samfundenes fortsatte trivsel, at arbejdet fra ledelsernes side lægges således til rette, at der bliver lidt for enhver god smag. Vi mennesker er jo nu engang ikke ens. Nogle skal have lærdommen ind ad øjet, andre gennem øret ved foredrag eller fortælling, og andre kan glæde sig ved både syn og hørelse. Også blandt de ikke-læsende kan der være en god portion historisk interesse, og derfor må de amtshistoriske samfund også interessere sig for denne ikke lille gruppe. Det kan gøres ved foredragsmøder, byvandring, udflugter og egnsvandring, og det er da heldigvis også sådan, at årbogslæserne også møder op til disse arrangementer.

Så vidt jeg er orienteret, forekommer det mig, at der fra adskillige af foreningernes side gøres for lidt i denne retning. Man udgiver en større eller mindre årbog, og dermed anser man foreningens formål for opfyldt. Jeg skal være den sidste til at benægte, at udgivelsen af årbogen er foreningens vigtigste opgave, men det er ikke den eneste. Der ligger en meget vigtig opgave for foreningerne i at søge at vække den historiske sans og interesse i et bredere publikum, og dette formår man ikke at gøre blot med udgivelsen af årbogen. De,

der indmelder sig i foreningen for at få årbogen, er som regel i forvejen historisk interesserede, de kommer som regel af sig selv, og dem skal der her ikke ofres mange ord på.

Vi vil jo alle gerne have flere medlemmer. Adskillige foreningers økonomi er ret anspændt, og de kan derfor ikke præstere en så god og stor årbog, som de gerne ville. Et øget medlemstal ville give mere luft under vingerne. Der er adskillige måder at drive hvervekampagner på; den mest effektive er vel nok gennem gode sognetillidsmænd, men også foredragsarrangementer, byvandring, udflugter og egnsvandring er velegnede midler hertil. Det er i hvert fald vor erfaring i Sønderjylland, at den årlige, store egnsvandring, som vi nu i de sidste ti år har arrangeret, har været med til at skabe øget interesse om vort arbejde og har medvirket til, at vort medlemstal er blevet sat betydeligt i vejret. Jeg tror, at andre foreninger har høstet de samme erfaringer.

Blandt de amtshistoriske samfund er Fyns vel nok det, der har kunnet mønstre den største tilslutning til en enkelt udflugt, 5—600 deltagere. Fyn har i nogle år holdt to til tre udflugter, og man har ikke holdt sig inden for sit eget amt, men har været i Sønderjylland både syd og nord for grænsen.

Også Ribe amts historiske samfund har haft god tilslutning til sine egsvandring — 250—300 deltagere. I Sønderjylland har vi ligeledes kunnet glæde os over stor tilslutning. Vi har således haft ture med omkring 400 deltagere og andre med henved 300.

Vi har i Sønderjylland ved vore store egsvandring lagt vægt på, at vi som medvirkende havde en kapacitet udefra. Flere af Nationalmuseets dygtige folk har således medvirket, ligesom vi også har hentet folk fra andre institutioner. Vore medlemmer ved, at på de store udflugter kan de foruden vore egne dygtige museumsfolks og andres medvirken, tillige regne med et stort navn udefra. Denne samvirken mellem vore egne folk og specialisten udefra giver mere alsidighed og mere afveksling over en udflugt. Afvekslingen er vigtig. Der må nye folk til hvert år, for det er lige så meget manden som det historiske minde, der trækker.

Det er endvidere af stor betydning, at egsvandring og udflugter, især med store deltagerantal, er vel tilrettelagte. Det rent praktiske arrangement må være gennemtænkt og så vidt muligt også gennemprøvet i alle enkeltheder.

Man vil måske indvende, at det ligger over de fleste foreningers økonomi at betale rejse og honorar til en fremmed foredragsholder. Hertil vil jeg sige, at det altid kan betale sig med et godt program, uanset om det kommer til at koste noget mere. I Sønderjylland har vi ordnet os på den måde, at vi opkræver en afgift på 3 kr. pr. deltager. På denne måde bliver vi i stand til at betale trykning af indbydelser, porto, foredragshonorar m. v. uden at belaste foreningens økonomi. Vore store egsvandring har i de senere år økonomisk kunnet hvile i sig selv. Regnskabet for dem har balanceret med op imod 1500 kr.

Da vi i Sønderjylland i nogle år havde holdt de store egsvandring med stadig stigende tilslutning, begyndte vi at blive bange for, at tilslutningen kunne blive så stor, at det ville ende i kaos. Og da vi for nogle år siden opdelte vort samfund i amtskredse, begyndte disse derefter selv med egsvandring, uden at det gik ud over tilslutningen til den store egsvandring. Ved amtskredsens egsvandring benyttes udelukkende hjemlige førere og vejledere. Der er adskillige steder, hvortil man kun vanskeligt kan komme med den helt store flok, men som en amtskreds med det noget mindre deltagerantal udmærket kan besøge. I de sidste par år er det derfor blevet skik, at hver af amtskredsene arrangerer een eller to egsvandring i sommerens løb. Også her har det været

god tilslutning — et enkelt tilfælde op imod 300 deltagere og nogle med 200. I år har der således i amtskredsens egnsvandring tilsammen været omkring 600 deltagere.

Men vi har ikke nøjedes med at lade amtskredsene arrangere egnsvandring. Vi er gået et trin længere ned, idet vi i forsommeren har opfordret vore sogne-tillidsmænd til at søge arrangeret aftenvandring i sognene i samarbejde med de stedlige ungdoms- og foredragsforeninger. Det er noget nyt, og vi ved endnu ikke rigtig, hvorledes det kan udvikle sig. Mig bekendt har der i hvert fald i år været afholdt fire sådanne arrangementer samt en byvandring og alle med god tilslutning. I et enkelt sogn var der 125 deltagere.

Vor store egnsvandring er kun for medlemmer med husstande, og dette hånd-hæver vi strengt, endda så strengt, at en sognebibliotekar ikke kan komme med på bibliotekets medlemskab. Der er stor interesse for at komme med på disse ture, og vi får mange indmeldelser på denne konto. I amtskredsene er det almindeligvis også kun for medlemmer med husstande, men en enkelt amtskreds har dog også indbudt andre interesserede ud fra den betragtning, at deltagende ikke-medlemmer på opfordring ville indmelde sig. I sognevandringerne skal alle interesserede kunne deltage. Tillidsmændene får da lejlighed til ved kaffebordet at fortælle lidt om historisk samfund og opfordre til indmeldelse. Endnu har vi ingen rigtig erfaring for, om dette giver bonus. Vi håber i hvert fald, at det på længere sigt vil give det.

De vil sikkert spørge, om medlemmerne ikke kan blive overfodret med egnsvandring? Jeg ved det ikke. Vi har i hvert fald inden for vor forening, hvor vi dog det sidste par år har haft tilsammen fire-fem arrangementer og i år når endnu højere op, endnu ikke mærket til nogen træthed. Jeg tror også, at grænsen ligger ret højt. Fra Sverige kan jeg således nævne et eksempel på, at en ret lille forening på ca. 400 medlemmer i 1956 arrangerede elleve udflugter, deraf de ti som aftenudflugter. Man besøgte slotte, herregårde, oldtidsminder og kirker, og tilslutningen var så god, at disse udflugter gav et samlet overskud på 500 kr.

At deltage i udflugterne må gerne koste noget, men på den anden side må deltagelsen ikke blive for kostbar. Det skal være således, at alle interesserede medlemmer har en mulighed for at kunne være med. Det gælder frem for alt om, at de historiske samfund ikke får ord for at være foreninger for de fine og velhavende. De amtshistoriske samfund henvender sig til alle samfundslag, og derfor skal alle også kunne have råd til at være med. Vi har derfor også i Sønderjylland næret nogen betænkelighed ved at arrangere heldagsture, da disse jo almindeligvis vil blive dyrere end eftermiddagsture.

Egnsvandring, byvandring og sognevandring er et såre vigtigt led i de amtshistoriske samfunds arbejde. Det er et af de allerbedste midler til at få et stort publikum i tale. Der tales så ofte om ringe eller manglende historisk interesse, men er det rigtigt? Er forholdet mon ikke snarere det, at der er tale om en slumrende interesse, der blot trænger til at blive vakt? Hvor der gøres en indsats, viser det sig, at folk gerne vil med i et historisk arbejde. Vi der er med i ledelserne i de amtshistoriske samfund, har her et stort ansvar. Vi må ikke stivne i gamle, vedtagne former, men også vi må følge med tiden og tale dens sprog. Skal vi vække den slumrende interesse, må vi ikke sidde passivt afventende. Vi må i skrift og tale — alt efter evner og anlæg — ved foredragsmøder og ved arrangementer af egnsvandring søge at få folk i tale. Og det er min erfaring, at egnsvandring mer end noget andet er med til at påkalde folks historiske interesse.

Formanden takkede arkivar Iversen for den udmærkede indledning og understregede især betydningen af afvekslingen, den virkelige kapacitet som leder og tilrettelæggningen ved sådanne egnsvandring.

Førstelærer *A. Strange Nielsen* kunne ganske tilslutte sig arkivar Iversen. Han havde selv erfaret, hvor meget sådanne egnsvandring kunne betyde, og fremhævede endelig, at aftenhøjskolars kurser i hjemstavnslære burde følges op af sådanne vandring i sognet eller egnen.

Skoleinspektør *Kr. Værnfelt* gav også tanken sin fulde tilslutning og omtalte de erfaringer, man havde gjort i Ålborg amt.

Også handelsgartner *Bek Pedersen* var tilhænger af sådanne udflugter, der med stort held var blevet arrangeret i Maribo amt.

Formanden afsluttede drøftelsen af dette punkt med endnu en tak til arkivar Iversen og til alle, der havde ytret sig. Han syntes, man havde lært meget om egnsvandringerne og disses betydning for den personlige kontakt.

Punkt 3: Meddelelser fra formanden.

Formanden redegjorde for amtsudgaven af Danmarks riges breve, der foreløbig synes at måtte standse. Dr. Albert Fabritius havde dog sidste år på sektionsmødet lovet at undersøge, hvad omkostningerne ville blive ved en fortsættelse. Det havde endnu ikke været muligt at beregne disse omkostninger, men dr. Fabritius havde lovet at underrette foreningen, så snart et resultat forelå, og Dansk historisk Fællesforening ville så straks give besked til medlemmerne.

Da ingen ønskede ordet under punkt 4: Eventuelt, kunne *formanden* afslutte sektionsmødet med en tak til alle deltagerne.

Årsmødet

Årsmødet indledtes fredag den 29. august kl. 20 ved et fællesmøde med Dansk kulturhistorisk Museumsforening på Ystads gamle rådhus. Deltagerne blev budt velkommen til Ystad af stadsfullmäktiges ordförande *Eric Anderson*, der gav udtryk for byens glæde ved at se danske kulturhistorikere som byens gæster og udtalte sine bedste ønsker for årsmødets forløb. *Formanden* gav derefter ordet til foreningens mangeårige formand og æresmedlem, professor emeritus, dr. phil. *Knud Fabricius*, der talte om »Freden i Roskilde og den efterfølgende udvikling i Ystad og omegn«. Foredraget blev hilst med stort bifald, og *formanden* tolkede over for professor *Fabricius* deltagernes taknemmelighed over at være blevet delagtiggjort i dennes righoldige videnskabelige forråds-kammer.

Efter professor *Fabricius*' foredrag var Ystad by vært ved en forfriskning, der blev serveret i de tilstødende lokaler.

Repræsentantskabsmødet holdtes lørdag den 30. august på hotel Continental. Følgende foreninger og institutioner var repræsenterede: De historiske samfund og foreninger for Fyns stift, Herlev, Hjørring og Holbæk amter, Horsens, Københavns, Maribo, Præstø, Ribe, Ringkøbing og Sorø amter, Søllerød, Sønderjylland, Vejle og Viborg amter samt Østjysk hjemstavnsforening; endvidere rigsarkivet, landsarkiverne for Fyn, Nørrejylland, Sjælland og Sønderjylland, Københavns og Frederiksberg stadsarkiver, Matrikelsarkivet, Dansk folkemindesamling, Det danske sprog- og litteraturselskab, Nørresundby bibliotek og centralbiblioteket i Viborg, de byhistoriske arkiver for Esbjerg, Fåborg, Haderslev, Hillerød, Odder, Søllerød og Viborg samt 32 museer blandt dem, der dagen i forvejen havde været repræsenteret ved Museumsforeningens årsmøde. Mødet overværedes endvidere af repræsentanter fra undervisningsministeriet.

Formanden, landsarkivar *Johan Hvidtfeldt*, bød alle velkommen og mindedes derefter museumsbestyrer *P. L. Hald*, forfatteren *Tobiassen Kragelund* og skoleinspektør *Johs. Høirup*, der var afgået ved døden siden sidste årsmøde. Han bad forsamlingen rejse sig i mindet om de afdøde.

Formanden foreslog derefter som dirigent museumsdirektør *Knud Klem*, der blev enstemmigt valgt.

Dirigenten gav straks ordet til formanden for at aflægge

Beretning for året 1957/58.

Ligesom sidste år har der i det forløbne år været nogen fremgang i foreningens medlemstal. Det er nu ialt på 194, nemlig 30 historiske amtssamfund og foreninger, 103 museer, 37 arkiver og biblioteker og 24 by- og amtsråd. De nye medlemmer, som jeg har den glæde at byde velkommen er: Historisk-topografisk Selskab for Herlev Kommune; Bakkehuset, De Rahbekske Mindestuer; Danmarks Folkeminder; Centralbiblioteket for Viborg Amt; Søllerødegnens historiske Arkiv og Museum; Orlogsmuseets Udstilling.

Statstilskudet til amtssamfundene. Dette spørgsmål, som har været drøftet på de to sidste årsmøder, er nu blevet løst på en heldig måde. Efter at vi i december havde indsendt en ny ansøgning om forhøjelse af statstilskudet til samfundene, drøftede vi på et styrelsesmøde i januar de forskellige muligheder for at fordele en eventuel forhøjelse efter medlemstal. Der har hele tiden været enighed om, at hver forening skulle have et grundbeløb på 850 kr. svarende til det tidligere tilskud. Vi vedtog nu at anbefale, at forhøjelsen fordeltes på samtlige foreninger efter medlemstal, hvilket ville betyde, at alle foreninger, også de små, fik andel i forhøjelsen. Undervisningsministeriet meddelte d. 7. marts, at der havde fundet en forhøjelse sted, så det samlede tilskud nu blev 25.000 kr., og at dette kunne fordeles på de 19 foreninger, der var tale om, efter de af os foreslåede retningslinier. På grundlag af de oplysninger om medlemstal, som var indhentet fra foreningerne, foretog vi derefter de nødvendige beregninger, som blev indsendt til Undervisningsministeriet.

Ser man på fortegnelsen over tilskudene efter forhøjelsen, tror jeg, man har lov at sige, at det er et værdifuldt resultat, der her er nået, og jeg vil gerne bringe en varm tak til Undervisningsministeriet herfor, en tak, som jeg retter til kontorchef Gimsing, hvis varme interesse for det historiske arbejde og for denne sag har været af den største værdi og betydning.

DHF's konsulentvirksomhed. Konsulentvirksomheden kom i gang omkr. 1. december, og konsulent, arkivar Prange, har siden da modtaget 32 henvendelser. Den hjælp, der er blevet ydet, strækker sig over vidt forskellige områder, eksempelvis kan nævnes: Orientering i trykt litteratur, oplysning om enkelte arkivgruppers indhold, eftersøgning efter bestemte kilder samt gennemlæsning og kommentering af tilsendte manuskripter. Der er herigennem skabt kontakt med en del lokalhistorikere, en kontakt, som forhåbentlig kan udvides og udbygges. Vi beder alle foreninger, også arkiver og biblioteker, have opmærksomheden henvendt på den hjælp, der herigennem kan ydes enhver, som arbejder med lokalhistorie. Man behøver kun at skrive til Dansk historisk Fællesforbunds lokalhistoriske konsulent, Landsarkivet, Viborg.

Forkortelsesudvalget. Enhver tidsskriftredaktør og enhver historisk forfatter har vist ofte savnet en liste over forkortelser, som kan anvendes i historiske værker m. m. Der har i notehenvisninger været — og er — et kaos, som kun kan forårsage hovedbrud og forvirring. Styrelsen har derfor i januar d.a. nedsat et udvalg til at udarbejde forslag til en sådan liste over forkortelser. Det

består af professor, dr. phil. Kr. Hald, museumsinspektør Peter Michelsen samt formanden og sekretæren. Udvalget har begyndt sit arbejde, og det er tanken, når arbejdet er afsluttet, at indkalde til et møde, hvor også universiteterne, redaktionerne af de større tidsskrifter samt vore vigtigere institutioner er repræsenteret. En sådan liste kan selvfølgelig aldrig blive bindende for enkeltmand eller redaktion, men det er også klart, at skal den få nogen betydning, må den finde så bred tilslutning som mulig. Sker det, vil den uden tvivl kunne blive af værdi.

Udvalget til registrering af manuskripter og arkivalier. Udvalget har i det forløbne år roligt og støt fortsat sit arbejde, som dog er blevet noget forsinket på grund af, at sekretæren, bibliotekar, mag. art. Anker Olsen, er flyttet fra Køge til København. Der er ialt udsendt 269 henvendelser og efter den sidste opgørelse, der er godt en måned gammel, var der ialt indkommet 229 besvarelser. Materialet er selvfølgelig noget uegalt, men der er mange fortræffelige besvarelser, og vi har modtaget et væld af yderst værdifulde oplysninger. Det er mit indtryk, at man næsten alle steder har haft fuld forståelse af, at løsningen af denne opgave er vigtig for enhver, der beskæftiger sig med dansk historie. Der kan ikke være tvivl om, at når den påtænkte oversigt foreligger, vil der være skabt et uundværligt hjælpemiddel for historikerne.

Udvalget har til sit arbejde modtaget tilskud fra Carlsen-Langes legatstiftelse og fra Den Hielmstjerne-Rosencroneske stiftelse. På udvalgets og de forskellige foreningers vegne bringer jeg begge stiftelser en varm tak for disse tilskud, som har været af stor betydning for udvalgets arbejde.

Lokalhistoriske kursus. Ligesom i det foregående år har der også i år været afholdt et lokalhistorisk kursus. Det fandt sted i dagene 2.—3. maj 1958 på Lollands Højskole i Søllested og blev arrangeret af Lolland-Falsters Historiske Samfund, Lolland-Falsters Stiftsmuseum og DHF. Kursus modtog lokal støtte og blev gennemført med et betydeligt antal deltagere. Både af omtalen i pressen og af samtaler med deltagere synes det at fremgå, at der var stor glæde over dette kursus. Jeg vil gerne bringe de to formænd, baron R. Bertouch-Lehn og stiftamtmand, greve F. Reventlow en hjertelig tak, fordi de tog denne sag op og førte den igennem på så fortræffelig en måde.

Der har endvidere været afholdt et møde om planlægning af et lokalhistorisk kursus for Fyn. Det er meningen, at det skal finde sted i den kommende oktoberferie.

Jeg benytter påny lejligheden til at opfordre samfundene og museerne rundt om til at arrangere sådanne kursus. De kan altid regne med al mulig støtte fra DHF med hensyn til den praktiske tilrettelæggelse, fremskaffelse af lærere m. m. Iøvrigt vil jeg gerne nævne, at der jo også er mulighed for at arrangere kursus, der afholdes over et længere tidsrum, f. eks. en række aftener eller lørdags-eftermiddage. De kan være beregnet for en enkelt by eller for et større område. Et kursus i denne skikkelse vil jo gøre det muligt at gå mere i dybden, end når der kun kan undervises i en to-tre dage; man får på denne måde mere kendskab til dem, der vil være med i det lokalhistoriske arbejde, man kan lettere tilskynde dem til at give sig i lag med de praktiske opgaver, sørge for, de får en undervisning, der letter arbejdet.

Kursus for lærere i aftenhøjskolen. Ligesom sidste år har et særligt udvalg, bestående af dr. Skovmand, førstelærer H. K. Kristensen samt formand og sekretær, drøftet muligheden af også i år at få et kursus for lærere i aftenhøjskolen. Det besluttedes at afholde et sådant på Søhus Gartner- og Frugtavlshøjskole i nærheden af Odense i dagene 3.—6. august. Vi havde fået en række fremragende lærere — det kan nævnes, at kirkeminister Bodil Koch talte om: Kir-

ken, monument eller gudshus? — og det er også mit indtryk, at deltagerne var meget glade ved dette kursus. Tilslutningen var ikke så stor, som vi havde regnet med. Det skyldtes uden tvivl, at vi havde været ret forsigtige i vor propaganda, dels belært af erfaringen fra sidste år, hvor der havde meldt sig betydeligt flere, end vi havde regnet med, dels fordi der kun kunne være et begrænset antal deltagere på skolen. Vi har fået et meget stort antal opfordringer til at fortsætte med disse kursus, og jeg håber, det vil kunne lade sig gøre. Der er af Undervisningsministeriet blevet givet et betydeligt tilskud, til afholdelse af kursus på Søhus, og jeg bringer ministeriet DHF.s bedste tak herfor.

Aftenhøjskolen. Ligesom sidste år har vi også i år til foreninger, museer m. m. udsendt en skrivelse med oplysninger om de praktiske problemer i forbindelse med afholdelse af hjemstavnhistoriske kursus under aftenhøjskoleloven. Da vi er interesseret i, at så mange som muligt får disse oplysninger og dermed også en opfordring til at begynde en aftenhøjskole med hjemstavnhistorie på programmet, har vi i forvejen spurgt, hvor mange eksemplarer der ønskedes. Jeg ved, at vor skrivelse sidste år har gjort god gavn, og da den i år er kommet ud til endnu videre kredse, håber vi, at man endnu flere steder vil give sig i gang med dette arbejde. Vi overvejer iøvrigt muligheden af dels at udgive nogle mindre oversigter over den mere almindelige litteratur, som kan være af betydning ved sådanne kursus, dels at få udarbejdet flere forskellige og forholdsvist fyldige planer for en sådan undervisning, både for købstæder og landsogne, eventuelt også for større stationsbyer og københavnske omegnskommuner. Når der findes flere forskellige planer, skulle det være lettere for den enkelte kursusleder at finde frem til netop de emner, som han gerne vil i lag med. Materialet vil iøvrigt udelukkende være beregnet for ledere og lærere, ikke for elever.

Fortid og Nutid. Også i det forløbne år har vi kunnet udsende Fortid og Nutid i to hefter, og vi håber, at dette ligeledes vil kunne ske i årene fremover. Også DHF har fået sit statstilskud sat i vejret, en kærkommen hjælp, som vi bringer Undervisningsministeriet vor bedste tak for. Vi råder dog stadig ikke over midler, der er tilstrækkelige til at udvide tidsskriftet, så vi foruden de almindelige artikler, anmeldelser m. m. også kan bringe den virkelige nyhedstjeneste, som vi anser for så vigtig, og som stadig savnes af alle, der på en eller anden måde arbejder med historie.

Vi havde håbet at kunne spare plads ved at udsende beretninger om årsmøderne for sig og på en billigere måde. En række undersøgelser viste imidlertid, at denne vej ikke var farbar, og vi er derfor nødt til at fortsætte på den vante måde. Iøvrigt kan jeg nævne, at institutionsoversigterne, der nu kommer i forårshæftet, er blevet lagt om, således at de alle omfatter et enkelt kalenderår, mens beretningsåret tidligere var ret forskelligt for de enkelte institutioners vedkommende.

Vi har i de sidste hefter bragt adskillige artikler om skånsk forskning. Vi har gerne villet udsende en samlet udgave af disse værdifulde oversigter, og dette er nu blevet muligt ved et tilskud fra Den Carlsen-Langeske Legatstiftelse, som vi bringer en hjertelig tak. Der har været nogen vanskelighed ved at få de lovede bidrag ind i rette tid, og det er muligt, at det af den grund ikke vil blive muligt at udsende den samlede udgave før i 1959.

Heraldisk nøgle til Nyt Dansk Adelslexikon. Sammen med Samfundet for dansk Genealogi og Personalthistorie har DHF søgt Videnskabsfondet om et tilskud til at udgive den af arkivar Knud Prange udarbejdede nøgle til Nyt Dansk Adelslexikon. Vi har fået en bevilling på 6.000 kr., som vil gøre det muligt at trykke dette værk, som vil blive et værdifuldt hjælpemiddel for dem, der arbejder med ældre dansk historie. Manuskriptet vil være klar til opsætning i løbet

af ret kort tid, og bogen skulle således kunne udsendes inden alt for længe. Som honorar til arkivar Prange har de to foreninger fra Den Hielmstjerne-Rosen-croneske Stiftelse modtaget et tilskud på 1.500 kr. Vi bringer såvel Videnskabs-fondet som Stiftelsen vor varmeste tak for de ydede tilskud.

DHF.s jubilæum i 1959. Den 19. oktober 1909 holdtes det konstituerende møde indenfor DHF. Denne efterårsdag for snart 50 år siden kan med en vis ret anses for vor fødselsdag. Styrelsen er dog indstillet på ikke at holde noget stort fødselsdagsgilde. Arbejdsopgaverne er vigtigere end fest. Vi vil imidlertid gerne mindes dagen. Fortid og Nutid håber i en artikel at kunne fortælle om den halvtredsåriges liv og trivsel. Vi ville også gerne markere dagen ved at udsende en bog om dansk historisk arbejde igennem de 50 år, en bog, der skulle skildre alle sider af historikernes, arkæologernes, stednavneforskernes og folklorister-nes virke. Det var vor mening, at den skulle skrives af en enkeltmand, og vi har ført forhandlinger med forskellige fremtrædende historikere, som vi kunne tænke os ville være interesseret i opgaven. Jeg tror, jeg tør sige, det ikke manglede på lyst, men kun skortede på tid, vel også — som forståeligt er — på mod til at tage fat på en så stor opgave, til hvis løsning der kun ville være ret kort tid. Vi har derfor måttet lade opgaven ligge. Mange andre muligheder har været drøftet i styrelsen, også tanken om at udgive en bog om det historiske arbejde, hvori de forskellige sider af dette blev belyst af hver sin forfatter. Vi var dog bange for, at et sådant værk ville komme til at mangle den enhed, som vil være væsentlig, når en så vigtig side af dansk kulturliv skal behandles. Resultatet af overvejelserne er blevet, at vi i stedet vil prøve at udgive en lille bog med korte biografiske og bibliografiske oplysninger om alle arbejdende danske historikere af idag. Bogen skal ikke blot medtage faghistorikere, men også amatørhistorikere, som har ydet selvstændige bidrag, den skal selvfølgelig også omfatte arkæologer, filologer, der har arbejdet med emner af historisk betydning, folklorister m. fl. Det vil — det er vi klar over — slet ikke blive helt let at foretage det nødvendige udvalg, og det er vor tanke også her at få de lokale foreninger med i arbejdet, ikke for at forflygtige ansvaret, men for at få fremskaffet de oplysninger, som er nødvendige for at kunne træffe en afgørelse, der er ret og rimelig.

Præstegårdshistorien. Den publikation vedr. Udby præstegård, som er omtalt i sidste årsberetning, vil forhåbentlig kunne udsendes inden altfor længe. Arkitekt fru Tove Bojesen har afsluttet sine opmålinger og har rentegnet sit materiale. Cand. mag. Bregengaard, som skulle udføre de alm. historiske undersøgelser i forbindelse med udgaven, blev i lang tid forhindret heri af andet arbejde og måtte tilsidst bede om at blive fritaget for opgaven. Mag. art. fru Kirsten Elisabeth Jessen har derefter fortsat og afsluttet arbejdet, således at hele materialet skulle være klart. Det bliver nu opgaven at skaffe de nødvendige midler til udarbejdelse af trykmanuskript og til trykning.

Kartotek over eventuelle købere af historiske værker. Styrelsen har vedtaget at lade udarbejde et kartotek over personer, der kan tænkes at være interesseret i at købe historiske værker. Arbejdet hermed er blevet forsinket, da den mand, der skulle gøre arbejdet, har været syg igennem lang tid. Det vil dog nu snart være afsluttet. Kartoteket bygger dels på materiale, som findes i Erhvervsarkivet, dels på materiale, som DHF selv ligger inde med. Hvis nogen af vore medlemmer skulle have salgslister, som kan tænkes at være af betydning ved supplerung af kartoteket, vil vi være taknemmelig for at få disse udlånt.

Når vi har besluttet at lade et sådant kartotek udarbejde, er det et resultat af de tidligere nævnte overvejelser vedr. et eventuelt historisk forlag, bygget op på andelsgrundlag. Tanken er for øjeblikket opgivet, men er ikke skrindlagt for

stedse. Selvom vi er klar over, at et sådant kartotek efterhånden vil blive forældet, tror vi dog, det vil kunne have sin værdi, når foreninger eller enkeltmand vil prøve at komme i direkte kontakt med historisk interesserede, dels for at forøge salget, dels for at undgå de store kommissionsudgifter. Kartoteket vil gratis blive stillet til rådighed for alle interesserede. Når det er færdigt, vil der blive udsendt meddelelse herom.

Love. På sidste årsmøde drøftede vi muligheden af, at DHF udarbejdede en slags standardlove, som kunne være vejledende for de enkelte foreninger. Vi anmodede i henhold dertil foreningerne om at indsende deres love. Det materiale, vi har fået, har imidlertid været så beskedent, at vi ikke har ment det rimeligt at foretage noget på det grundlag. Er der interesse for det, vil vi gerne arbejde videre med sagen.

Bauers evighedskalender. Vi har søgt om understøttelse fra tipsmidlerne til en nyudgave af denne kalender. Vi har ikke fået den ønskede bevilling, men vi håber alligevel stadig på, at der skulle være en mulighed for før eller senere at få sagen igennem — en evighedskalender kan jo, når det skal være, vente lidt.

Tilskud til trykning af lokalhistoriske værker. Også til dette formål har vi søgt om støtte fra tipsmidlerne, med samme resultat som for kalenderens vedkommende. Også her håber vi på et resultat før eller senere.

Til slut redegjorde formanden for de drøftelser, der dagen i forvejen havde fundet sted på *de historiske samfunds sektionens møde* (se s. 248 ff.).

Dirigenten takkede formanden for beretningen og satte den straks til drøftelse, idet han foreslog, at man tog de forskellige punkter hver for sig.

Førstelærer *A. Strange Nielsen* ville gerne vide, om foreningens konsulent også kunne rejse ud til samfundene.

Formanden svarede bekræftende.

Overarkivar, dr. phil. *Harald Jørgensen* oplyste, at man også for ca. 30 år siden havde arbejdet med tanken om at gennemføre ensartede forkortelser, men den var blevet opgivet igen. Han håbede meget, at det måtte lykkes foreningen at finde frem til en løsning af problemet, men henstillede, at man i hvert fald indtil videre arbejdede for, at forfatterne lavede forkortelseslister i deres værker samt udstyrede disse med person- og sagregistre.

Museumsbestyrer *P. Christensen* ville gerne vide, om man ønskede at indføre en slags autoriserede forkortelser. Dette var han betænkelig ved, mens han ville hilse en liste over ønskelige forkortelser med glæde.

Overarkivar *C. Rise Hansen* henviste til Dansk standardiseringsråd, der allerede længe har arbejdet med ensartede forkortelser af udenlandske tidsskrifter.

Overinspektør, dr. phil. *Axel Steensberg* omtalte den forkortelsesliste, der var udarbejdet til anvendelse i Nationalmuseets skrifter. Man skulle nødtigt gå imod denne.

Museumsinspektør *Knud Klem* tilsluttede sig overarkivar Harald Jørgensen i ønsket om person- og sagregistre.

Formanden oplyste, at man var opmærksom på både Dansk standardiseringsråd og Nationalmuseets liste. Det var ikke meningen at autorisere noget — det kan Fællesforeningen ikke — men blot at henstille, at de ensartede forkortelser blev brugt.

Baron *Bertouch-Lehn* mente, at fristen for besvarelsen af de spørgeskemaer, som registreringsudvalget havde udsendt, havde været for kort. Han spurgte, om udvalget ville være interesseret i supplerende oplysninger. Han påpegede endvidere ønskeligheden af kildefortegnelser for de enkelte amter. Omkostningerne ved trykningen af sådanne fortegnelser er så afskrækkende, at samfun-

dene i stedet burde henvende sig til bibliotekerne og lade fortegnelsen duplikere.

Museumsinspektør *Peter Riismøller* fandt det rent ud en uting, at der findes arkivalier på museerne. De skriftlige kilder er spredt nok i forvejen og vanskelige at finde frem til. Han foreslog, at udvalget, når det havde afsluttet sit registreringsarbejde, henstillede til museerne at aflevere deres arkivalier til landsarkiverne eller byhistoriske arkiver. Naturligvis kunne visse arkivalier have så stor — især udstillingsmæssig — betydning for museet, at man nødigt ville af med dem, men så burde museerne søge kontakt med landsarkiverne og få arrangeret en affotografering.

Overarkivar, dr. phil. *Harald Jørgensen* kunne med glæde tilslutte sig *Peter Riismøller*. Han sagde endvidere, at rigsarkivet havde nægtet at besvare det tilsendte spørgeskema, da det enten ville være ganske uoverkommeligt eller værdiløst. Han håbede, at rigsarkivet snart ville være i stand til at udsende en fornyet udgave af Kr. Erslevs oversigt over rigsarkivet. Han fandt iøvrigt initiativet udmærket og håbede, man ville nå et godt resultat.

Formanden takkede for indlæggene og redegjorde for udvalgets sammensætning. Det er iøvrigt ikke Fællesforeningen, som har taget initiativet til dette arbejde, men udvalgets sekretær, bibliotekar, mag. art. *Anker Olsens* indsats. Det var med vilje, man havde sat så kort frist til besvarelsen af spørgeskemaerne, men man så naturligvis gerne, at der blev indsendt supplerende oplysninger. Han kunne helt ud tilslutte sig museumsinspektør *Riismøllers* betragtninger og så gerne, at Museumsforeningen opfordrede museerne til at skille sig af med deres arkivalier.

Museumsdirektør *Knud Klem* gjorde opmærksom på, at der kunne være særlige arkivalier ved museerne, som disse ikke ønskede at komme af med. Han nævnte specielt den samling af skibstegninger, som Handels- og søfartsmuseet ligger inde med.

Formanden fandt baron *Bertouch-Lehns* idé med kildefortegnelser udmærket. Han mente bibliotekerne kunne løse opgaven; om fortegnelsen skulle trykkes eller duplikeres måtte samfundet selv afgøre. Det måtte under alle omstændigheder blive en lokal opgave.

Fuldmægtig *Olav Christensen* mente nok, at midler til sådant arbejde kunne skaffes lokalt, hvis man blot var tilstrækkelig ihærdig til at bede om dem.

Forstørelser *A. Strange Nielsen* ønskede at henlede repræsentanternes opmærksomhed på aftenhøjskolen og de muligheder, denne rummer. Gennem amtsungdomsnævnet kunne samfundene holde sig underrettet om, hvor der holdtes kurser i hjemstavnslære. Iøvrigt fandt han, at her også lå en opgave for museerne. Han bad samfundene læse Fællesforeningens vejledning meget grundigt.

Arkitekt *J. Tidemand-Dal* ønskede, at der kunne komme en clearing i stand, så man kunne erhverve ældre numre af Fortid og Nutid og komme af med overkydende eksemplarer.

Museumsdirektør *Jørgen Paulsen* svarede, at en sådan clearing allerede fandt sted gennem ekspeditionen af Fortid og Nutid. Han opfordrede alle, der måtte have ældre overskydende eksemplarer liggende, til at indsende dem til ekspeditionen.

Arkitekt *J. Tidemand-Dal* ville gerne vide, hvor det indsamlede materiale til præstegårdsværket kan ses.

Formanden oplyste, at det vil blive opbevaret på Nationalmuseet.

Kontorchef *Th. Gimsing* udtalte vedrørende ansøgningen om dispositionsbevilling til trykning af lokalhistoriske værker, at det i år havde været meget

vanskeligt at fordele tipsmidlerne på grund af den store sum, der forlods blev afsat til landsdelsorkestrene. Han mente dog, at man kunne søge igen.

Dirigenten kunne derefter erklære formandens beretning for godkendt, da ikke andre ønskede ordet.

Han gav derefter ordet til kassereren for at aflægge regnskab for regnskabsåret 1957/58.

Museumsdirektør *Jørgen Paulsen* forelagde det reviderede regnskab (se s. 264) og fremhævede som de lyse sider, at kontingentindtægterne var gået frem, ligesom statens tilskud var blevet sat i vejret. Det ovenud fine resultat skyldtes dog udelukkende overskudet på Håndbogen for danske lokalhistorikere, der havde været en stor salgssucces. På den anden side måtte man gøre sig klart, at indtægterne stagnerede, så der måtte før eller senere findes andre veje for at skaffe øgede indtægter. Han afsluttede sin forelæggelse med at takke for sin tid i styrelsen og rettede en tak til de to revisorer; han glædede sig over fortsat at bevare kontakten med foreningen gennem ekspeditionen af Fortid og Nutid.

Overinspektør, dr. phil. *Axel Steensberg* fandt, at forfatterhonorarerne til Fortid og Nutid var for lave.

Overarkivar *C. Rise Hansen* fandt, at der også kunne være grund til at forhøje redaktør- og sekretærhonorarerne.

Dirigenten takkede *Jørgen Paulsen* for hans arbejde som kasserer; der havde altid været fin orden i regnskaberne. Han konstaterede derefter, at der var givet decharge for regnskabet.

Man gik derefter over til valg af formanden. Landsarkivar *Johan Hvidtfeldt* blev foreslået genvalgt, hvilket skete med akklamation.

Ved valget til styrelsen genvalgtes *Svend Larsen, Peter Michelsen, Roar Skovmand og Axel Steensberg*.

Formanden meddelte derefter, at tre af styrelsens medlemmer havde ønsket at trække sig tilbage. *Rasmus Mortensen* havde været alvorligt syg og følte sig ude af stand til at deltage i styrelsens arbejde. Han rettede en tak til Rasmus Mortensen for hans arbejde for dansk historie og i Fællesforeningens styrelse. *Jørgen Paulsen* havde beklædt posterne som redaktør, sekretær og nu sidst som kasserer. *Ole Karup Pedersen* havde som sekretær siddet i styrelsen i tre år. Til at erstatte disse tre foreslog styrelsen: arkivar *Peter Kr. Iversen*, Åbenrå, førstelærer *H. K. Kristensen*, Lunde, (der vil påtage sig kassererhvervet) og arkivar *Knud Prange*, Viborg (der vil påtage sig sekretærhvervet). Disse tre blev valgt.

Formanden rettede dernæst en tak til overinspektør *Georg Galster*, der ønskede at trække sig tilbage som revisor. Til at erstatte Georg Galster foreslog styrelsen fuldmægtig *Olav Christensen*, Haderslev. Denne blev valgt, og museumsdirektør *Knud Klem* genvalgtes som revisor.

Under eventuelt begærede overlærer *Arne Meyling* ordet, idet han ønskede at fremlægge sin årsberetning fra Tikøb historiske samling. Det var hans håb, at et sådant arbejde kunne udfylde tomrummet mellem skole og videnskab, samt at eleverne derved kom til at føle, at historien vedgik dem.

Baron *Bertouch-Lehn* redegjorde for forløbet af det lokalhistoriske kursus i Maribo amt. Det vellykkede resultat skyldtes ikke mindst den indsats, der blev ydet af landsarkivar Johan Hvidtfeldt, til hvem han rettede en varm tak.

Statskonsulent, dr. phil. *Roar Skovmand* ønskede at knytte nogle bemærkninger til det kursus for lærere ved aftenhøjskoler, der var blevet afholdt på Søhus. Den ringe tilslutning havde været en skuffelse, og han mente, at Fællesforeningen måske burde søge kontakt med Dansk aften- og ungdomsskoleforening ved fremtidige arrangementer af sådanne kurser. Han opfordrede end-

videre medlemmerne til at komme til ham med deres vanskeligheder med sådanne aftenhøjskolekurser.

Formanden redegjorde for et forslag til lovændring, der var indkommet fra Dansk kulturhistorisk Museumsforenings side. Man ønskede, at Museumsforeningens årsmøde fremtidig skal vælge dens repræsentanter i Fællesforeningens styrelse. Styrelsen havde givet forslaget sin tilslutning. Ændringen kunne dog først gennemføres næste år — og den kunne i det hele taget rejse spørgsmålet om sammensætningen af Fællesforeningens styrelse.

Apoteker *O. Løye* spurgte, om ikke Fællesforeningen burde foretage sig noget i anledning af de salg af dansk jord, der i den sidste tid er foregået til udlændinge. Han foreslog, at mødet vedtog en resolution, der fordømte disse salg.

Museumsdirektør *Jørgen Paulsen* mente, at Fællesforeningen næppe kunne vedtage en resolution. Man måtte formode, at folketinget snart ville fremkomme med en lov, der satte en stopper for den slags salg.

Førstelærer *H. K. Kristensen* fremhævede, at det ikke var den lokale befolkning, der solgte grundene til tyskerne, men fremmede spekulanter.

Museumsdirektør *Knud Klem* henstillede til styrelsen at tage sagen op til overvejelse. Ad lovgivningens vej ville der nok snart ske en ændring i de herskende forhold.

Formanden foreslog som mødested for næste årsmøde København. Dette blev vedtaget.

Formanden rettede derefter en tak til dirigenten for veludført arbejde og erklærede mødet for afsluttet.

Om eftermiddagen samledes deltagerne på hotel Continental, hvor intendent *Nils Olsson*, Ystad, holdt et kort foredrag om »Byen Ystad og renæssancens bindingsværksbygninger«. Foredraget var en introduktion til den påfølgende byvandring, der foregik under intendent *Nils Olssons* ledelse.

Om aftenen holdtes festmiddagen på hotel Continental. Her talte landsarkivar *Johan Hvidtfeldt* om den særlige glæde, der altid var ved dansk-svensk samarbejde og rettede en tak til byen Ystad. Han hyldede endvidere professor *Knud Fabricius* og takkede ham, fordi han havde villet deltage i årsmødet. Professor *Knud Fabricius* mindedes sin tid i Dansk historisk Fællesforening og priste den høje luft, der altid havde været i foreningens virke. Museumsdirektør *Jørgen Paulsen* motiverede en skål for Dansk historisk Fællesforening. Seminarlærer *Jels Forchhammer* bragte som gammel elev en hyldest til professor *Fabricius*. Ordførende *Eric Anderson* gav udtryk for sin glæde over at deltage i årsmødet. Kontorchef *Th. Gimsing* rettede en tak til begge foreninger for den venlighed, de viste, ved altid at invitere ministeriets repræsentanter med til disse møder. Museumsdirektør *Svend Larsen* takkede ministeriets repræsentanter for den nye museumslov og Fællesforeningens formand og styrelse for det gode samarbejde mellem foreningerne. Fru museumsdirektør *Klem* appellerede til museumsfolkene om også at tænke på de uvidende pædagoger.

Søndag den 31. august kl. 8,30 kørte deltagerne i busser fra Ystad. Turen blev ledet af intendenterne *Nils Olsson* og *Gustav Åberg*. Den gik over Valleberga og Öster Hoby til Glimmingehus. Efter besøget her fortsattes til Simrishund, hvor helleristningerne blev beset. Frokosten spistes på hotel Svea i Simrishamn, hvorefter intendent *Gustav Åberg* foreviste Österlens museum. Fra Simrishamn kørte man videre til Kivikgraven og Skt. Olofs kirke, der begge blev beset. Ved 17-tiden var man tilbage i Ystad, hvorfra langt de fleste af deltagerne i busser bragtes sikkert ombord i båden fra Malmö til København.

Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver

har i tilslutning til Dansk historisk Fællesforenings årsmøde i Ystad afholdt et møde fredag den 29. august 1958. I mødet deltog 28 repræsentanter.

Formanden, cand. pharm. *Hans Brandt*, Fåborg, bød velkommen. Landsarkivar *Johan Hvidtfeldt* blev valgt til dirigent og gav ordet til *formanden*, der i sin beretning bl. a. oplyste, at der på et den 19. januar afholdt styrelsesmøde var vedtaget at anvende det af tipsmidlerne bevilgede tilskud til en agitationsrejse. Man ønskede at få konstateret, hvor der var muligheder for at få oprettet arkiver, at søge sådanne oprettet, hvor der allerede var et arkivarbejde igang, og iøvrigt at kontakte personer, der var interesseret i et sådant arbejde.

Formanden havde derefter i forsommeren aflagt besøg i Nørrejylland byer, nemlig 24 købstæder og 7 større stationsbyer. Der var herved skabt kontakt med lokalhistoriske kredse over hele Jylland, idet kassereren, fuldmægtig *Olav Christensen*, Haderslev, samtidig havde besøgt byerne i Sønderjylland. I de kommende uger ville agitationsarbejdet blive fortsat på øerne.

Arbejdet havde foreløbig resulteret i to indmeldelser, Grindsted sognearkiv og biblioteket for Vejle by og amt, således at sammenslutningen derefter tæller 26 medlemmer.

Men hensyn til det påtænkte samarbejde med arbejderbevægelsens arkiv var forhandlingerne trukket i langdrag, men man håbede på et resultat i det kommende år.

Kassereren aflagde det reviderede regnskab, der balancerede med 2022,15 kr. og udviste en kassebeholdning på 1309,83 kr.

Til styrelsen genvalgtes fuldmægtig *Olav Christensen*.

Under den efterfølgende drøftelse gav en række repræsentanter oplysning om de enkelte arkiver, hvoraf helhedsindtrykket blev, at der rundt om i landet blev udført et godt arbejde. Lektor *Tengnagel Jørgensen*, Esbjerg, oplyste bl. a., at tilskudet fra Esbjerg kommune nu var kommet op på 4000 kr. årligt. Af de øvrige udtalelser skal kun fremdrages, at der i Hillerød var afholdt et agitationsmøde, hvor rigsarkivaren havde talt om arkivforhold, og at formanden henlede medlemmernes opmærksomhed på de muligheder, der lå i at kontakte hjemstavnsforeningerne i København. Fåborg-arkivet havde haft megen glæde af et sådant samarbejde og havde fået optaget et par spalter i hvert nummer af hjemstavnsforeningens medlemsblad om arkivets arbejde og ønsker.

Til slut understregede *formanden* betydningen af at søge alt værdifuldt materiale samlet, men henstillede samtidigt at lade alle ting, som retteligt hørte hjemme på de store statsarkiver, gå videre til disse, medens landsarkivar *Hvidtfeldt* henlede opmærksomheden på Det Kongelige Biblioteks billedsamling og anbefalede, at arkiverne søgte samarbejde med denne samling.

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENINGS REGNSKAB 1957—58

DRIFTSREGNSKAB 1. APRIL 1957—31. MARTS 1958

INDTÆGT

<i>Kontingent og bidrag:</i>			
Foreninger	2.651,21		
Museer	1.560,00		
Arkiver, biblioteker o.l.	655,00		
By- og amtsråd	460,00	5.326,21	
<i>Tilskud:</i>			
Staten	3.000,00		
Dansk historisk Fællesfond	800,00	3.800,00	
Renter	224,51		
Tidsskriftet »Fortid og Nutid«	4.447,43		
Salg af skrifter	6.903,71		
Forskelligt	270,75		

Foreningsregnskabets indtægt: 20.972,61

Særlige konti:

Præstegårdsværket	0,00		
Kulturhistorien	0,00		
Lokalhistorisk konsulentvirksomhed	2.000,00		
Manuskriptregistrering	3.000,00		
Heraldisk værk	1.500,00		
Udgivervirksomhed (Artikler om skånsk videnskab)	2.000,00		

Ialt indtægt: 29.472,61

UDGIFT

Styrelsesudgifter			1.297,19
Sekretærhonorar			600,00
Tryksager, porto, telefon, kontorartikler			1.243,24
Årsmødet i Slesvig 1957			855,17
Forfatterpræmie			0,00
<i>Tidsskriftet »Fortid og Nutid«:</i>			
Trykning	6.703,91		
Forfatterhonorarer	1.506,15		
Redaktørhonorar	600,00		
Ekspedition m. v.	838,35		9.648,41
Forskelligt			895,85
		Foreningsregnskabets udgift:	14.539,86
		» merindtægt:	6.432,75
			20.972,61

Særlige konti:

Præstegårdsværket	2.780,96		
Kulturhistorien	0,00		
Lokalhistorisk konsulentvirksomhed	539,80		
Manuskriptregistrering	673,64		
Heraldisk værk	500,00		
Udgivervirksomhed	0,00		
		Merindtægt på samtlige konti:	4.005,60

Balance: 29.472,61

STATUS PR. 31. MARTS 1958

<i>Foreningens egne midler:</i>			
Beholdning $\frac{1}{4}$ 1957	4.171,87		
Merindtægt i 1957—58	6.432,75	10.604,62	
<i>Præstegårdsværket:</i>			
Beholdning $\frac{1}{4}$ 1957	3.117,76		
Udgift i 1957—58	2.780,96	336,80	
<i>Kulturhistorien:</i>			
Beholdning $\frac{31}{3}$ 1958		903,97	
<i>Lokalhistorisk konsulentvirksomhed:</i>			
Tilskud i 1957—58	2.000,00		
Udgift i 1957—58	539,80	1.460,20	
<i>Manuskriptregistrering:</i>			
Tilskud i 1957—58	3.000,00		
Udgift i 1957—58	673,64	2.326,36	
<i>Heraldisk publikation:</i>			
Tilskud i 1957—58	1.500,00		
Udgift i 1957—58	500,00	1.000,00	
<i>Udgivervirksomhed:</i>			
Tilskud i 1957—58	2.000,00		
		<u>18.631,95</u>	

<i>Beholdning pr. $\frac{31}{3}$ 1958:</i>			
Sparekassebog A ¹ 9193			12.195,88
Postkonto 3516			4.716,57
Postkonto 86264			1.396,23
Kontant			323,27
			<u>18.631,95</u>

Viborg og Hillerød, den 15. april 1958.

JOHAN HVIDTFELDT, JØRGEN PAULSEN,
formand. kasserer.

Ovenstående regnskab er revideret og fundet i overensstemmelse
med bilagene.

Knud Klem

Georg Galster.

I N D H O L D

<i>K. L. Jarnhus: Om 1844-matriklen som landbohistorisk kilde</i>	201
Anmeldelser	
Johannes Brøndsted: Danmarks oldtid, I (C. J. Becker)	212
Gudmund Hatt: Nørre Fjand (Viggo Nielsen)	214
Geoffrey Bibby: Spadens vidnesbyrd (E. Thorvildsen)	218
J. P. Trap: Danmark. Svendborg amt, Landet og folket (Peter Michelsen)	219
Alfred Kaae: Ulfborg, II (H. K. Kristensen)	220
Bogen om Als (Peter Michelsen)	221
Bogen om Bornholm (Peter Michelsen)	221
Bogen om Himmerland (Peter Michelsen)	221
H. C. Rosted: Fra adelsborg til kongeslot (Jens Holmgaard)	221
Carl Svenstrup: Grenaa bys historie, I—IV (C. Lindberg Nielsen)	223
Gunnar Sandfeld: Nye tider. Struer bliver købstad (C. Lindberg Nielsen)	223
Vilh. Lorenzen: Vore byer, III—IV (Sigvard Skov)	224
Erik Dal: Nordisk folkeviseforskning siden 1800 (Paul Raimund Jørgensen)	225
Gunnar Olsen: Hovedgård og bondegård (Jens Holmgaard)	226
Johannes Tholle: Haveanlæggene og gartnerne ved Frederiksborg slot (Povl Eller)	231
Björn Hallerdt: Leva i brukssamhälle (Peter Michelsen)	232
Edvard Bull: Arbeidermiljø under det industrielle gjenembrudd (Peter Michelsen)	232
Gordon Donaldson: Shetland Life under Earl Patrick (Peter Michelsen) . .	232
Atlas över svensk folkkultur (Ole Højrup)	233
Dansk kulturhistorisk Museumsforenings årsmøde i Ystad 1958	240
Dansk historisk Fællesforenings årsmøde i Ystad 1958	248
Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver	263
Dansk historisk Fællesforenings regnskab 1957—58	264